

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

**ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« Ψαλτοτράγουδα: μία γέφυρα από το Αναλόγιο
στο Εξωτερικό Μέλος»**

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ

Επιβλέπων

ΘΩΜΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« Ψαλτοτράγουδα: μία γέφυρα από το Αναλόγιο
στο Εξωτερικό Μέλος»**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

Α.Μ.: 150405

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΘΩΜΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Καθηγητής

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΛΑΓΕΩΡΓΟΣ
ΦΛΩΡΑ ΚΡΗΤΙΚΟΥ

ΑΘΗΝΑ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κύριο αντικείμενο της παρούσης εργασίας αποτελούν τα Ψαλτοτράγουδα. Αυτά είναι ένα ιδιόμορφο ποιητικό είδος το οποίο ανήκει μεν στα κοσμικά τραγούδια αλλά δανείζεται έντονα μουσικοποιητικά στοιχεία από το εκκλησιαστικό μέλος και τραγουδιέται κυρίως από ψάλτες στους οποίους αρέσει ιδιαίτερα.

Μεθοδολογικά, αρχικά συγκεντρώθηκε από διάφορες πηγές ένα πρωτογενές ηχητικό υλικό (περίπου 300 τραγούδια) γνωστών ψαλτών που τραγουδούν ψαλτοτράγουδα και αναζητήθηκαν καταγραφές τους στο μουσικό σύστημα της βυζαντινής παρασημαντικής γραφής. Μετά τη συγκέντρωση του υλικού ακολούθησε η κατηγοριοποίησή του και η επεξεργασία του τόσο σε μουσικό όσο και σε ανθρωπολογικό επίπεδο. Έτσι επιχειρήθηκε να οριστεί η έννοιά των ψαλτοτράγουδων και να προσδιοριστεί η σχέση τους με τα άλλα είδη της Ελληνικής μουσικής. Τέλος, αφού ολοκληρώθηκε η επεξεργασία και εξήχθησαν τα συμπεράσματα, διαρθρώθηκε και διατυπώθηκε η τελική δομή της εργασίας ενώ παρατέθηκε και το υλικό (έντυπο και ακουστικό) στη διάθεση του αναγνώστη.

Σε επίπεδο περιεχομένου στην παρούσα εργασία αρχικά ορίστηκε και οριοθετήθηκε κατά προσέγγιση η έννοια του ψαλτοτράγουδου και στη συνέχεια εξετάστηκε η σχέση του με το εκκλησιαστικό μέλος καθώς και με το κοσμικό τόσο σε επίπεδο ποιητικού λόγου όσο και σε σχέση μέλους και μουσικής επένδυσης του λόγου. Επίσης μελετήθηκε η σχέση του με τα είδη της ελληνικής μουσικής (παραδοσιακή, λόγια, δημοτική και λαϊκή) και ακροθιγώς η σχέση του με την εξωτερική μουσική (αραβική – μακάμ). Προσδιορίστηκε το μουσικό σύστημα (παρασημαντική, πεντάγραμμο) στο οποίο είναι γραμμένα και αναζητήθηκαν καταγραφές τους τόσο στην παλαιότερη χειρόγραφη παράδοση όσο και σε μεταγενέστερες έντυπες εκδόσεις. Εν συνεχεία καταρτίστηκε κατάλογος γνωστών ψαλτών και χορωδιών με τα τραγούδια που ερμηνεύουν και έγινε αναφορά σε παλαιότερους και νεότερους ερμηνευτές που είχαν ταυτόχρονα την ιδιότητα του ψάλτη και του τραγουδιστή. Έγινε σύντομη αναφορά σε ιστοτόπους όπου υπάρχει σχετικό με την εργασία υλικό και τέλος παρατέθηκαν συνολικά τα γενικά συμπεράσματα της μελέτης.

Η εργασία είναι διαθέσιμη σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, ενώ περιέχει και όλο το ακουστικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε ως πηγή για την διεξαγωγή της έρευνας.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ: Ύμνος – τραγούδι

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Ψαλτοτράγουδα, παραδοσιακή μουσική, εξωτερική μουσική, κατάλογος ψαλτών – χορωδιών, ηχητικό υλικό

SUMMARY

The main object (scope) of this dissertation are the Psaltotragouda. These are a peculiar poetic genre which belongs to secular songs but it borrows heavily mousikopoiitika (musical and poetic) elements of the ecclesiastical hymns and are sung mostly by intoners who are highly fond of it. With regard to the methodology, some primary audio material (approximately 300 songs) of known intoners singing psaltotragouda was initially collected from various sources and their records in the Byzantine musical notation system of music writing were sought. After the collection of the material followed its categorization and processing, both at a musical, as well as at an anthropological level (perspective). Thus, an attempt was made to define the meaning of psaltotragouda and determine their relationship with the other genres of Greek music. Finally, having completed the processing and having drawn conclusions, the structure of the project was laid out, while the relative material (both printed and audio) was presented to the reader.

With regard to the content the meaning of psaltotragouda was initially defined and demarcated with approximation in this dissertation and then, its relevance to the ecclesiastical as well as the non-ecclesiastical (secular) aspects was examined, in regard to both poetry and relative hymns musical cladding of the written element. In addition, its relevance to the genres of Greek music (traditional, folk and ethnic) was examined and briefly the relevance to the external (non-indigenous) music (Arabic - Makam). The musical system (notation, stave) by which they are composed was determined and their records were sought in the old handwritten tradition (manuscripts) and also in the later printed versions. Furthermore, a list of renowned intoners and choirs was drafted along with the songs they performed and a reference was made to past and more contemporary performers who had both the status of intoner and that of singer. There was a brief reference to websites, where material relevant to this paper could be found and finally, the general inferences of the study have been stated.

The dissertation is available in both printed and electronic form, and the latter contains the entire audio material that was used as the source for the research.

Subject area: hymns, songs

Keywords: psaltotragouda, genres of Greek music, external (non-indigenous) music, catalogue of intoners and choirs, soundtrack material.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

A. ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
B. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΝΑΝ ΟΡΙΣΜΟ	6
1.1. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΟ: ΨΑΛΤΗΣ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ	6
1.2. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΟ: ΨΑΛΜΟΣ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ	9
2. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ ΚΑΙ ΨΑΛΤΙΚΗ	9
2.1. ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ.....	9
2.1.1 ΓΕΝΙΚΑ	9
2.1.2. ΙΣΟΚΡΑΤΗΜΑ	10
2.1.3 ΗΧΟΣ Η΄ΜΑΚΑΜ;	10
2.1.4 ΟΙ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΙ ΗΧΟΙ ΤΩΝ ΨΑΛΤΩΝ	11
2.2 ΗΘΟΣ ΚΑΙ ΥΦΟΣ	12
2.3 ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – ΕΙΔΗ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΩΝ	12
2.3.1 ΓΕΝΙΚΑ	12
2.3.2 ΕΙΔΗ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΩΝ	13
2.3.3 ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ	15
2.3.4 ΕΙΝΑΙ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ ΟΛΑ ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ;	15
2.4 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ	16
2.5 ΓΛΩΣΣΑ	17
2.6 ΕΠΩΝΥΜΙΑ Η΄ΑΝΩΝΥΜΙΑ	19
3. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΙΚΟ ΜΕΛΟΣ	19
3.1. ΟΡΓΑΝΟΧΡΗΣΙΑ	19
3.2. ΡΥΘΜΟΙ	20
3.3. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	21
3.5. ΧΩΡΟΣ – ΤΟΠΟΣ	21
4. ΜΟΥΣΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ – ΓΡΑΦΗ	21

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. ΤΑ «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΨΑΛΤΩΝ»	23
1.1 ΣΤΗ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ	23
1.2 ΣΕ ΕΝΤΥΠΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ	24

ΜΕΡΟΣ Γ΄

1. ΓΝΩΣΤΟΙ ΨΑΛΤΕΣ ΤΡΑΓΟΥΔΟΥΝ «ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ»	25
2. ΧΟΡΩΔΙΕΣ ΠΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ	53
2.1 ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΙΛΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	53
2.2 ΧΟΡΩΔΙΑ ΑΓΡΙΝΙΟΥ	53

2.3 ΧΟΡΩΔΙΑ ΦΩΤΙΟΥ ΚΕΤΣΕΤΖΗ	54
2.4 ΧΟΡΩΔΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ	54
2.5 ΧΟΡΩΔΙΑ ΛΑΜΙΑΣ « Άγιος Μηνάς ο Καλλικέλαδος»	54
2.6 ΧΟΡΩΔΙΑ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ	54
2.7 ΕΝΟΡΓΑΝΗ ΘΡΑΚΙΚΗ ΧΟΡΩΔΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ	54
2.8 ΧΟΡΩΔΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ & ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ "ΠΑΥΛΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ	55
2.9 ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΙΕΡΟΨΑΛΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	55
2.10 ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΙΕΡΟΨΑΛΤΩΝ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ	55
2.11. ΧΟΡΩΔΙΑ «ΟΙ ΔΟΜΕΣΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ» με χοράρχη τον Γρηγόριο Παπαεμμανουήλ.	55
3. Ο ΙΣΤΟΤΟΠΟΣ «ΨΑΛΤΟΛΟΓΙΟ».....	56
4. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	58
5. ΨΑΛΤΕΣ ΩΣ ΓΝΩΣΤΟΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΕΣ	59

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ	62
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	64
Ε1. ΠΙΝΑΚΑΣ 1.	
ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΠΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΓΝΩΣΤΟΙ ΨΑΛΤΕΣ	64
Ε2. ΠΙΝΑΚΑΣ 2.	
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΨΑΛΤΩΝ ΠΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ	68
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΩΝ ΣΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ	78
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	101

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η επιλογή θέματος για την εκπόνηση μιας εργασίας δεν είναι καθόλου εύκολη απόφαση, καθώς απαιτεί αντικειμενική ιεράρχηση των κριτηρίων με τα οποία θα αξιολογηθεί το προς διερεύνηση θέμα.

Η αγάπη μου για τη ΒΜ και η προσπάθειά μου για την καλλιέργειά της με έχουν οδηγήσει στη μελέτη της από τα παιδικά μου χρόνια. Η επί τριάντα χρόνια διακονία μου στο αναλόγιο ως ιεροψάλτη με παρακίνησε να επιλέξω θέμα της εργασίας μου που να περιλαμβάνεται στα καίρια ενδιαφέροντα μου και να έχει εκτός από θεωρητικές διαστάσεις και πρακτικές - καλλιτεχνικές προεκτάσεις. Ως τέτοιο θέμα θεώρησα τη σχέση της Ψαλτικής τέχνης και της παραδοσιακής μουσικής.

Η σκέψη αυτή με ώθησε να μη διστάσω να επιλέξω ένα θέμα που θα μου επιτρέψει να κατανοήσω τον τρόπο σύνδεσης Ψαλτικής τέχνης και παραδοσιακής μουσικής ανευρίσκοντας «γέφυρες» που τις συνδέουν. Οι «γέφυρες» ήταν για εμένα μια πρόκληση που θα μπορούσε να με οδηγήσει στη μελέτη ενός μουσικού είδους που διαμεσολαβείται ανάμεσα στη ψαλτική και την κοσμική μουσική με χαρακτηριστικά που ανευρίσκονται διακριτά ή όχι στην κάθε έκφασή της.

Επιπλέον θεώρησα ότι η μελέτη μου για τις «γέφυρες» θα ήταν πιθανόν να διανοίξει μια νέα προοπτική στα ενδιαφέροντά μου, καθώς θα εμπλουτίσει τις γνώσεις μου για το παραδοσιακό τραγούδι, με το οποίο η ενασχόλησή μου ως τώρα έχει υπάρξει ελάχιστη. Ταυτόχρονα θα ενισχύσει το ζήλο μου για την περαιτέρω ενασχόλησή μου με ένα παραδοσιακό όργανο, το ούτι.

Λαμβάνοντας σοβαρά υπόψιν όλα τα προηγούμενα ως κριτήρια και ελπίζοντας να αντεπεξέλθω με υπευθυνότητα στην συγγραφή μιας σχετικής εργασίας, επέλεξα να ασχοληθώ με το μουσικό είδος των ψαλτοτράγουδων δίνοντας στην εργασία μου τον τίτλο «Ψαλτοτράγουδα: μια γέφυρα από το αναλόγιο στο εξωτερικό μέλος».

Κατά την εκπόνησή της, προσπάθησα να συγκεντρώσω υλικό και να περιλάβω όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία θα την καθιστούσαν επαρκέστερη. Συνάντησα δυσκολίες, αντικειμενικές (πληθώρα ηχητικού υλικού με δυσκολία ταξινόμησης, ελλιπή βιβλιογραφία σχετική με το είδος των ψαλτοτράγουδων), αλλά και υποκειμενικές (πλημμελής γνώση για την ευρωπαϊκή μουσική, γεγονός που δυσχέραινε τη σύγκριση με την ψαλτική τέχνη). Παρόλα αυτά συνέταξα όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη την παρούσα εργασία στο βαθμό που μου επιτρέπουν οι δυνατότητές μου αλλά και το περίσσευμα της επιθυμίας και της ειλικρινούς προσπάθειάς μου.

Στην προσπάθειά μου αυτή στάθηκε πολύτιμος συμπαραστάτης ο υπεύθυνος καθηγητής μου κ. Θωμάς Αποστολόπουλος. Η καθοδήγησή του ως προς τη δομή και τη μέθοδο που ακολουθήθηκαν αλλά και η συνεχής επίβλεψη και οι υποδείξεις του τόσο στην εξεύρεση σχετικού υλικού όσο και στην επεξεργασία και τη σύνταξη του, υπήρξαν σημαντικότερες για την τελική μορφή αυτής της εργασίας.

Με τιμή

Γεώργιος Κ. Καραγκούνης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα Ψαλτοτράγουδα και η θέση τους στην ελληνική παραδοσιακή μουσική¹ είναι το υπό εξέταση αντικείμενο της παρούσης εργασίας. Κατά τη διάρκεια έρευνας μέσα από τη σχετική βιβλιογραφία, το διαδίκτυο και άλλες πηγές, διαπιστώθηκε ότι ο όρος «ψαλτοτράγουδο» είναι ασυνήθιστος ή σπάνιος. Εντοπίστηκε απλή αναφορά του στο βιβλίο «Οι δύο όψεις της Ελληνικής μουσικής κληρονομιάς»², στον Πρόλογο του βιβλίου «Ψαλτοτράγουδα»³ και σε μερικά άρθρα στο διαδίκτυο⁴. Επίσης στο βιβλίο του καθηγητού κ. Γρηγορίου Στάθη «Ερωταποκρίσεις και ακριβολογήματα της Ψαλτικής Τέχνης»⁵ αναφέρονται ψάλτες που «οργανοπαιχτούσαν» παραδοσιακά όργανα και έγραψαν ψαλτοτράγουδα. Στο σημείο εκείνο ο καθηγητής επίσης αναφέρει πως ο ίδιος προσδιόρισε και καθιέρωσε τον όρο «ψαλτοτράγουδο» όταν έκανε την μουσικολογική σπουδή για το Γρηγόριο Πρωτοψάλτη με χοράρχη τότε (το 1974) τον Θρασύβουλο Στανίτσα⁶.

Το να τραγουδούν οι ψάλτες και κοσμικά τραγούδια είναι βυζαντινή συνήθεια. Στο βυζαντινό παλάτι μαρτυρούνται οι ψάλτες του βασιλικού κλήρου που ψάλλουν τα «Βασιλίκια». Ενώ λοιπόν οι ψάλτες πάντα τραγουδούσαν, τραγουδούν και θα τραγουδούν με ή χωρίς συνοδεία οργάνων και μάλιστα τραγούδια με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, γίνονται ελάχιστες αναφορές για τα αγαπημένα τραγούδια τους, τα λεγόμενα «ψαλτοτράγουδα». Αυτό συμβαίνει για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον τα τραγούδια που γράφτηκαν παλαιά και εξαρχής ως Ψαλτοτράγουδα (όπως του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου) δεν είναι πια σε κυκλοφορία. Άλλα πάλι νεότερα που διεκδικούν μια αποκλειστικότητα στον τίτλο, όπως του Βασιλείου Κατσιφή παραμένουν κλειστά μέσα στον ψαλτικό χώρο. Δεύτερον, τα τραγούδια αυτά ανήκουν στην κατηγορία των παραδοσιακών και ελάχιστοι –ψάλτες μόνο και όχι όλοι- τα αναγνωρίζουν ως Ψαλτοτράγουδα. Ωστόσο, όπως τα μοιρολόγια, τα τραγούδια του γάμου, τα ακριτικά κτλ αποτελούν υποκατηγορία των δημοτικών τραγουδιών, που έχουν όμως ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που τα υποστασιοποιεί ως υποκατηγορία, ως είδος εν είδει, έτσι και τα ψαλτοτράγουδα έχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά που τους εξασφαλίζουν την ιδιοσυστασία τους.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εντοπίσει αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά να τα προσδιορίσει και να περιγράψει το είδος των ψαλτοτράγουδων. Αφού αρχικά οριστεί η έννοιά τους, δίνονται κάποια ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά που τα προσδιορίζουν, και εξετάζεται η σχέση τους τόσο με την εκκλησιαστική μουσική (ψαλτική) όσο και με την

¹ Η λέξη μουσική προέρχεται από τις μούσες τις εννιάδυμες κόρες του Δία και της μνημοσύνης ((βλ. Γεωργούλης, Μουσική: Κ. Δ. Γεωργούλης, λ. Μουσική ΘΗΕ 9 (1966) σ. 102-103.) πλήρης ετυμολογία: από το μάω – μω, μανθάνω.

² *Οι δύο όψεις της Ελληνικής μουσικής κληρονομιάς*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής λαογραφίας αρ.18, Αθήνα 2003 σ.232.

³ Βασιλείου Κατσιφή, *Ψαλτοτράγουδα*, εκδ. Θεοδωρακόπουλου, Αθήνα 2007.

⁴ http://users.uoa.gr/~nektar/arts/music/filippos_oikonomou_external_music_and_psaltotragouda.htm ανακτήθηκε την 22/1/2017.

⁵ Γρηγορίου Στάθη, *Ερωταποκρίσεις και ακριβολογήματα της Ψαλτικής Τέχνης*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Αθήνα 2015, σ.191.

⁶ Γρ. Στάθη, όα σσ. 190-191.

κοσμική (ελληνική παραδοσιακή και εξωτερική-αραβοπερσική). Παρουσιάζεται το σύστημα της μουσικής καταγραφής τους καθώς και η παρουσία τους στη χειρόγραφη παράδοση και οι έντυπες εκδόσεις στις οποίες απαντώνται. Επιπλέον εξετάζονται τα είδη και η θεματολογία τους και παρατίθενται ονόματα ψαλτών και χορωδιών που τα έχουν ερμηνεύσει. Τέλος σημειώνονται κάποιες γενικές παρατηρήσεις και γράφεται ο επίλογος. Στο τέλος της εργασίας παρατίθενται κάποιες εικόνες σχετικές με το θέμα καθώς και κατάλογοι των ψαλτών και των τραγουδιών που περιέχονται στην εργασία.

Μ Ε Ρ Ο Σ Α΄

1. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΝΑΝ ΟΡΙΣΜΟ

Ο ορισμός της έννοιας αποτελεί το βασικό προαπαιτούμενο για τη διερεύνησή της σε βάθος και για το σχεδιασμό της έρευνας. Ιδιαίτερα αναφύονται προβληματισμοί σχετικά με τον ορισμό της λέξης «ψαλτοτράγουδο». Εξάλλου ο όρος αποδίδεται με μία σύνθετη λέξη στην οποία το δεύτερο συνθετικό είναι σίγουρα η λέξη τραγούδι, ενώ το πρώτο μπορεί να είναι λέξεις με παρόμοιο σημασιολογικό πεδίο: ψάλτης, ψαλτική, ψαλμός, ψαλτήρι. Έτσι διευρύνονται ή στενεύουν τα όρια για το περιεχόμενο του προσδιοριζόμενου όρου, καθώς και το τι περιλαμβάνεται στην οριζόμενη έννοια ή τι αποκλείεται από αυτήν.

1.1. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΟ: ΨΑΛΤΗΣ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Αν τα συνθετικά είναι *ψάλτης*⁷ και *τραγούδι*⁸, τότε *ψαλτοτράγουδα* είναι τα τραγούδια που *αρέσει στους ψάλτες να τα τραγουδούν* συχνότερο από άλλα, όταν οι συνθήκες το επιτρέψουν. Είναι δηλαδή τα αγαπημένα τραγούδια των ψαλτών. Τα τραγουδούν μετά από ένα εκκλησιαστικό γεγονός πχ σε μια εκκλησιαστική πανήγυρη μετά τον εσπερινό στο τραπέζι όπου συνάζονται όλοι, ιερείς, ψάλτες και λοιποί παρευρισκόμενοι. Η σύναξη μπορεί να γίνεται σε αίθουσα, συνήθως στο πνευματικό κέντρο του ναού ή έξω στον περίβολο. Στην τελευταία περίπτωση, συχνά πραγματοποιείται χοροστάσι όπου είτε οργανωμένοι σύλλογοι είτε ομάδες χορευτών ντυμένοι με παραδοσιακές φορεσιές χορεύουν παραδοσιακούς χορούς με παράλληλη παρουσία τραγουδιστών και ορχήστρας. Συχνά τότε οι ψάλτες πλαισιώνουν τους τραγουδιστές και τραγουδούν μαζί τους είτε δημοτικά, είτε παραδοσιακά τραγούδια, κατά προτίμηση αυτά που ταιριάζουν στο ύφος⁹ και το ήθος της μουσικής που οι ψάλτες υπηρετούν δηλαδή της ψαλτικής τέχνης. Επίσης ψαλτοτράγουδα ακούγονται σε συναυλίες που διοργανώνονται σε αμφιθέατρα και αλλού, όπου ψάλτες παρουσιάζουν δημοτικά τραγούδια¹⁰, τραγούδια Λόγια της Πόλης¹¹, επετειακά, ακριτικά¹², κάλαντα,

⁷ Ψάλλω> ψαλτήριον, αρχαίο μουσικό όργανο *ετυμ:* από το ψαύω – ψηλαφώ, παίζω χορδές με την ψίχα των δακτύλων.

⁸ Ο Φωριέλ ισχυρίζεται ότι από τον 8^ο αι. η λέξη *τραγουδώ* σημαίνει *άδω* βλ. Kl. Fauriel, *Δημοτικά τραγούδια της συγχρόνου Ελλάδος*, Εισαγωγή Νίκου Α. Βέη, της Ακαδημίας Αθηνών, Μεταφραστής Απ. Δ. Χατζηεμμανουήλ φιλόλογος, (Εισαγωγικός λόγος), Εκδ. Χ. Τεγκόπουλος-Ν. Νίκας, [Αθήνα χ.χρ], σ.60.

⁹ «Η κάθε μία μουσική έχει ειδικό ύφος και ήθος. Η ψαλτική στοχεύει στη δημιουργία κατάλληλης ατμόσφαιρας για να μπορούν οι πιστοί να ανεβαίνουν στον αναβαθμό της κατανύξεως για αμεσώτερη προσομιλία με το Θεό», *Τιμή προς τον διδάσκαλο*, σελ.646.

¹⁰ Περισσότερα για την καταγωγή του δημοτικού τραγουδιού βλ. Ερατοσθένη Γ. Καψωμένου, *Δημοτικό τραγούδι: μία διαφορετική προσέγγιση*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1990, σσ.17-44.

μοιρολόγια, θρησκευτικά, του γάμου, Σμυρναϊκά, κλέφτικα, ακόμα και ρεμπέτικα και λαϊκά παλαιά ή νεότερα. Όλα αυτά τα τραγούδια έχουν μεταξύ τους ένα κοινό χαρακτηριστικό: την *τροπικότητα*. Είναι μελισμένα σε συγκεκριμένο ήχο της βυζαντινής μουσικής ή σε κάποιο παρακλάδι του. Όσο πιο χαρακτηριστική, προσδιορίσιμη και σαφής είναι η τροπικότητα του τραγουδιού, τόσο περισσότερο αγαπητό είναι αυτό στον ερμηνευτή – ψάλτη. Τραγουδώντας ψαλτοτράγουδα του δίνεται η δυνατότητα να εκφράσει με κοσμικό τρόπο τα ίδια συναισθήματα που εκφράζει ψάλλοντας στο αναλόγιο του. Στο ναό θα ψάλλει το δοξαστικό του Τριωδίου:

*«Εκάθισεν Αδάμ απέναντι του παραδείσου
και την ιδίαν γύμνωσιν θρηνών ωδύρετο»*

σε ήχο πλάγιο του δευτέρου, θρηνώντας για τον χαμένο παράδεισο, την αρχέγονη πατρίδα που έχασε ο Αδάμ λόγω της αμαρτίας και της πτώσης. Παράλληλα τραγουδώντας στον ίδιο ήχο το

*«κάψανε τη Σμύρνη, πάει το Αϊβαλί,
σώπα μάνα, κάνε πάλι υπομονή»*

θα θυμηθεί τις αλησμόνητες πατρίδες που για χιλιάδες χρόνια αποτέλεσαν τις πατρογονικές εστίες και χάθηκαν.

Επίσης την παραμονή των Χριστουγέννων θα ψάλλει σε ήχο πρώτο τις καταβασίες :

*«Χριστός γεννάται, δοξάσατε
Χριστός εξ ουρανών απαντήσατε»*

ή τις προεόρτιες ιαμβικές καταβασίες¹³ στον ίδιο ήχο (ανωνύμως φερόμενες, ι' - ια' αι.) σε αργό ειρμολογικό μέλος του Πέτρου Μπερεκέτη και σε εξήγηση του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου που ψάλλονται και την Κυριακή προ της Χριστού Γεννήσεως και στην ακολουθία της Τριθέκτης:

*«Χριστός εν πόλει Βηθλεέμ βρεφουργείται
την ημών ως εύσπλαγχνος καινουργών φύσιν».*

Έπειτα, μετά το πέρας της λειτουργίας θα τραγουδήσει στον ίδιο ήχο¹⁴ τα παραδοσιακά κάλαντα

¹¹ Βλ Κυριάκος Α Καλαϊτζίδης, *Κοσμική μεταβυζαντινή μουσική στη χειρόγραφη παράδοση της Ψαλτικής Τέχνης, ιε' - ιθ' αι.*

¹² Άννας Παναγιωτοπούλου, «Η νεοελληνική μουσικοχορευτική παράδοση της Στερεάς Ελλάδας (Ρούμελης)». «Διαφοροποιήσεις κατά τον 20^ο αι.», «Τετράμηνα», Άμφισσα, τευχ.59-61 (1997-8) 4487.

¹³ Γρ. Στάθη, *Τριθέκτη ήτοι Ακολουθία του Βυζαντινού Κοσμικού Τυπικού της ΜΕ Αγίας Σοφίας και το Κοντάκιον των Χριστουγέννων του Ρωμανού του Μελωδού*, Αθήνα 2000.

¹⁴ Στη Χαλκίδα στον ιερό ναό Αγίου Νικολάου τα κάλαντα «Άναρχος Θεός καταβέβηκεν» ψάλλονται από τους ψάλτες μέσα στο ναό μετά το πέρας του εσπερινού των Χριστουγέννων που κατά τοπική παράδοση γίνεται το εσπέρας της Παραμονής των Χριστουγέννων ενώ η ακολουθία των μεγάλων Ωρών και η Λειτουργία του Μ. Βασιλείου έχουν ψαλεί το πρωί της ίδιας μέρας.

«Ἄναρχος Θεός καταβέβηκεν

Και ἐν τῇ παρθένῳ παρώκησεν ἐρουρεμ»

εκφράζοντας την χαρά του για την άφατη φιλανθρωπία του Θεού που κενώθηκε και έγινε ψιλός άνθρωπος για να γίνει ο άνθρωπος κατά χάριν Θεός.

Με τον ίδιο τρόπο θα θρηνήσει ψάλλοντας στο ναό την Μ. Παρασκευή

«Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης Χριστέ

καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο

συγκατάθασιν δοξάζουσαι τὴν σὴν»

ενώ στον ίδιο ήχο, τον πλάγιο του πρώτου, θα τραγουδήσει το μοιρολόι της Παναγιάς και τους θρήνους της:

«Σήμερα μαύρος ουρανός σήμερα μαύρη μέρα

Σήμερα όρη θλίβονται και τα βουνά λυπούνται»

εκφράζοντας έτσι με λυρισμό τον πόνο της Παναγιάς που λίγο πριν είχε αναφωνήσει «Οἶμοι θεῖον Τέκνον! οἶμοι τὸ φῶς τοῦ Κόσμου» ατενίζοντας τον Υιό της «γυμνόν και ως κατάκριτον» να βασανίζεται και να οδηγείται στον Σταυρό.

Συμπερασματικά, κατά τον πρώτο αυτό ανθρωπολογικό ορισμό, ο Ψάλτης είναι εκείνος που καθορίζει τι και ποια είναι τα ψαλτοτράγουδα. Είναι αυτά τα τραγούδια που έχοντας τροπικότητα τον ελκύουν να τα τραγουδήσει και να εκφράσει με κοσμικό πλέον τρόπο εκτός ναού ό,τι συναισθήματα είχε εκφράσει και κατά το διακόνημά του στη λατρευτική πράξη της εκκλησίας μας. Ως προς το είδος τους, είναι παραδοσιακά τραγούδια τα οποία έχουν κοσμικούς ρυθμούς και στη μεγάλη τους πλειοψηφία συνοδεύονται από όργανα και ορχήστρα. Ό,τι κυρίως τα προσδιορίζει ως ψαλτοτράγουδα, εκτός την τροπικότητα και το ύφος τους, είναι η προτίμηση των ψαλτών να τα τραγουδούν.

1.2. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΟ: ΨΑΛΜΟΣ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Σε μια δεύτερη προσέγγιση του ορισμού, εάν η λέξη «ψαλτοτράγουδο» αποτελείται από τα συνθετικά *Ψαλμός και τραγούδι*, τότε τα *ψαλτοτράγουδα είναι ένα ποιητικό είδος άσματος που συνδυάζει στοιχεία από την ψαλμωδία των ύμνων της εκκλησίας και από το κοσμικό τραγούδι*. Σε αυτή την περίπτωση είναι αποδεκτός και δόκιμος και ο όρος *ψαλμοτράγουδα*¹⁵. Σε σχέση με τον προηγούμενο ανθρωπολογικό ορισμό εδώ δεν προσδιορίζεται η έννοια των ψαλτοτράγουδων με κριτήριο ποιος τα τραγουδάει αλλά ορίζονται ως είδος από το συνδυασμό μορφολογικών στοιχείων περισσότερο των ύμνων της εκκλησίας και λιγότερο του κοσμικού τραγουδιού.

¹⁵ Ο όρος είναι συχνός και στο διαδίκτυο: [(1). <https://mountathostoday.wordpress.com/tag/ψαλμοτραγουδα-στην-παναγια> (2). https://youtu.be/DRH_tcMErnl (3). <https://www.youtube.com/playlist?list=PLCyBxDt3UTX55eFzcEaOFSla1ekWsfwli>, κα. (ανακτήθηκαν την 27/1/2017)]

Αυτή η κατηγορία των ψαλτοτράγουδων θυμίζει ύμνους στη δημοτική γλώσσα πχ «ένανς ειν' ο Κύριος», «Χαρά στα μάτια που δακρύζουν», «Θεέ μου σε παρακαλώ όταν θε να πεθάνω» κτό. Τα άσματα αυτά δεν απαντώνται ως τραγούδια σε κοσμικό ρεπερτόριο αλλά τραγουδιούνται μόνο σε θρησκευτικούς κύκλους, κατηχητικά, θρησκευτικές κατασκηνώσεις κτλ. Ως εκ τούτου, με αυτή τη δεύτερη έννοια ο όρος ψαλτοτράγουδο αποκτά άλλο νόημα περιλαμβάνοντας διαφορετικό και πιο περιορισμένο σε είδος και αριθμό ρεπερτόριο τραγουδιών. Νεότεροι και σύγχρονοι μοναχοί και ψάλτες, όπως ο Β Κατσιφής, ο Γ. Πρεβεζάνος κά, έγραψαν και μελοποίησαν ψαλτοτράγουδα τα οποία άλλοτε ομοιάζουν με ύμνους στην καθομιλουμένη και άλλοτε με επώνυμα κοσμικά μέλη σε παραδοσιακή μουσική. Ο Β. Κατσιφής, εκδηλώνει την αγωνία του αλλά και την προσπάθειά του να διατηρηθεί το είδος των ψαλτοτράγουδων ως ζωντανό στοιχείο της μουσικής μας κληρονομιάς. Αυτή η αγωνία του διαφαίνεται τόσο από σχόλιά του¹⁶ στο βιβλίο του *Ψαλτοτράγουδα* όσο και από την προσπάθειά του να συμβάλλει σε αυτή την διατήρηση.

2. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ ΚΑΙ ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Από την ψαλτική τέχνη τα ψαλτοτράγουδα προσέλαβαν την τροπικότητα, το ήθος και ύφος του μουσικού ακούσματος, το θέμα τους, το σκοπό που εξυπηρετούν και ενίοτε τη γλώσσα.

2.1. ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ¹⁷.

2.1.1 ΓΕΝΙΚΑ

Αρχικά τα ψαλτοτράγουδα ανήκουν στην τροπικότητα των ήχων της εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής. Δεν παρουσιάζουν μόνο απλή ομοιότητα με κάποιον ήχο της Β. Μ.

¹⁶ "Το όμορφο αυτό τραγούδι («Η Βαρβαρούλα»), το μετέφερα από την κασέτα που πρόσφατα έγραψε μετά από παράκληση μου, ο παλαιμάχος γέροντας, ο Νέστορας της ιεροψαλτικής οικογένειας, Πάτροκλος Παναγίδης, για να το συμπεριλάβω στην έκδοση αυτή. Είναι κι αυτό αυθεντικό ψαλτοτράγουδο, δημιούργημα του μεγάλου (καθώς λένε) πρωτοψάλτη του Πύργου Ηλείας Πάνου Μπελούση, πατέρα του μακαρίτη Αντώνη Μπελούση. Τον τελικό καλλωπισμό του πιο πάνω τραγουδιού, σύμφωνα με όσα μου είπε ο Πάτροκλος και ο μακαρίτης Βαγγέλης Πετρίδης, τον έκανε ο Λαμπαδάριος του Π. Μπελούση Ν. Βουλγαρίδης, που ήταν και καλλίφωνος και τραγουδοποιός. Η εκτέλεση του Πατρόκλου, είναι αυθεντική..."

"Στην συλλογή αυτή, συμπεριέλαβα και το αγνώστου δημιουργού όμορφο και χαρακτηριστικό αυτό τραγούδι («Όλο το βιός μου έφαγα»), που τραγουδήθηκε άριστα από τον μεγάλο δάσκαλο πρωτοπρ. Αθανάσιο Τσούμαρη. Το ταξινομώ στα ψαλτοτράγουδα γιατί εκτός από τον παπαθανάση , το τραγούδησαν και άλλοι όπως ο Δίον. Κλαμαριάς, και πολλοί άλλοι. Πρόθεση μου είναι να μην ξεχασθεί και χαθεί καθώς τόσα άλλα..."

"Το τραγούδι αυτό («Βρε βλάμη μην απλώνεις»), ανήκει στην κατηγορία των ψαλτοτράγουδων ανεπιφύλακτα. Είναι δημιούργημα του Πυργιού ιεροψάλτη Ν. Βουλγαρίδη, ο οποίος το τραγουδούσε φανταστικά καθώς ο Πάτροκλος μαρτυρεί. Το διέσωσε μέχρι τις ημέρες μας, ο αλησμόνητος φίλος, και εξαιρετος συνάδελφος Βαγγέλης Πετρίδης, ο οποίος με τον τρόπο που έντυνε τα δημοτικά μας τραγούδια, τους έδινε μια ξεχωριστή χάρη. Το γράφω για να μη χαθεί αλλά και για μνημόσυνο τους !..."

"Το τραγούδι αυτό («Μάτια γλυκά μαχμούρικα»), το συμπεριέλαβα στα ψαλτοτράγουδα, για να έχουν ιδέα οι κάτω των πενήντα ετών (σήμερα) πως ήταν δομημένα τα παλιά λαϊκά τραγούδια. Είναι σύνθεση του Σμυρνιού παλαιού λαϊκού συνθέτη Ν.Τούντα, και τραγουδήθηκε δισκογραφικά από τον μεγάλο και αξέχαστο Π. Καμπανίδη με μεγάλη επιτυχία. Στο τραγούδι αυτό, είναι φανερό η επίδραση της Βυζ. Μουσικής, όπως σε όλα τα παλιά λαϊκά τραγούδια άλλωστε, γιατί οι Μικρασιάτες συνθέτες και μουσικοί, την γνώριζαν, την κατείχαν, άλλοι με βαθειά γνώση, και άλλοι εμπειρικά..." (Πηγή: www.houpas.net/songs/katsifisPsaltotragouda.doc ανακτήθηκε την 31/1/2017)

¹⁷ Είναι η ιδιότητα να κατηγοριοποιούνται οι μονοφωνικές μελωδίες με βάση τη μελωδική τους συμπεριφορά. (βλ Θ. Αποστολόπουλου, *Ήχοι και ανατολικά τροπικά συστήματα*, σ. 4.)

αλλά ενίοτε είναι μελισμένα σύμφωνα με ψαλτικές θέσεις τις οποίες πολλές φορές φθάνουν μέχρι και να αντιγράφουν πιστά, ανάλογα με το είδος τραγουδιών της παραδοσιακής μουσικής που ανήκουν. Ο Σπίνος φερ'επείν που ψάλλεται σε ήχο πλάγιο του Πρώτου, είναι ίσως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ψαλτοτράγουδου. Η αίσθηση του ακροατή όταν ακούει ένα τέτοιο τραγούδι είναι πως μάλλον ακροάται έναν ύμνο της εκκλησίας. Κατά την ίδια έννοια το

«Θεέ μου σε παρακαλώ, όταν θε να πεθάνω

ας ξαναγίνω ψάλτης σου, στον κόσμο τον απάνω»

του Βασιλείου Κατσιφή σε ήχο Δεύτερο με κατάληξη στον Βου (χουζάμ) είναι μια «Προσευχή» όπως το ονομάζει και ο ίδιος στο βιβλίο του με τα Ψαλτοτράγουδα.¹⁸ Άλλο στοιχείο της Ψαλτικής στα ψαλτοτράγουδα είναι η χρήση φωνητικών εισαγωγών δίκην απηχημάτων αλλά και κρατήματων, παραλλαγής, τεριρέμ και νεανισμών τα οποία παρεμβάλλονται μεταξύ των στροφών¹⁹. Σε κάθε περίπτωση ακολουθείται η αρχή της μονοφωνίας της εκκλησιαστικής μουσικής γεγονός που ισχύει και στο παραδοσιακό τραγούδι²⁰. Βέβαια όταν πρόκειται για παραδοσιακά και μάλιστα δημοτικά τραγούδια πολλές φορές ο ήχος τους είναι μικτός και ανήκει σε κάποιο μακάμ της εξωτερικής μουσικής χωρίς φυσικά να αλλοιώνεται η αρχή της τροπικότητας του μέλους.

2.1.2. ΙΣΟΚΡΑΤΗΜΑ

Στοιχείο επίσης που συνδέεται με την τροπικότητα είναι το ισοκράτημα. Σε πολλές εκτελέσεις τα ψαλτοτράγουδα ερμηνεύονται συνοδεία μόνο ισοκρατήματος, είτε από ανθρώπινη φωνή ή από κάποιο όργανο. Κάποιες άλλες φορές το ισοκράτημα συνοδεύει το μέλος ακόμα κι όταν το τραγούδι ερμηνεύεται συνοδεία οργάνων ή ορχήστρας ολόκληρης. Η παρουσία ισοκρατήματος στα παραδοσιακά τραγούδια συνυποδηλώνει την ψαλτική τους συγγένεια αλλά και την ιεροψαλτική ιδιότητα του ερμηνευτή. Σε κάθε περίπτωση βοηθάει να αποκτήσει το μέλος ήθος και ύφος ψαλτικό αλλά και συνεργεί στην ανάδειξη του ήχου της Β.Μ. στον οποίο ανήκει το τραγούδι.

2.1.3 ΗΧΟΣ Η΄ ΜΑΚΑΜ;

Όπως ήδη αναφέρθηκε «η ενασχόληση ψαλτών με το κοσμικό μέλος ήταν και είναι συνηθισμένο φαινόμενο»²¹. Αυτό ισχύει μάλιστα και για το ξένο ρεπερτόριο του αραβοπερσικού και του τουρκικού πολιτισμού καθώς η μουσική αποτελεί μια από τις λίγες γέφυρες με το βυζαντινό πολιτισμό. Απάντηση για τους λόγους που οι ψάλτες στράφηκαν σε αυτό το ρεπερτόριο θα πάρουμε αν κατανοήσουμε τις ιδιαιτερότητες της εποχής. Καλλιτεχνικοί, πολιτικοί και οικονομικοί λόγοι τους οδήγησαν στο παλάτι ώστε να καταξιωθούν εκεί ως μουσικοί και να απολαμβάνουν τα σχετικά προνόμια. Φυσικά ο

¹⁸ Βασιλείου Κατσιφή, *Ψαλτοτράγουδα*, εκδ. Θεοδωρακόπουλου, Αθήνα 2007.

¹⁹ Βλέπε πιο κάτω το «Ερωτικόν» προς τον Ιησούν, ποίημα του Γέροντος Ιωσήφ του Ησυχαστού, το οποίο ψάλλουν μοναχοί της Ι. Μ. Βατοπεδίου.

²⁰ Karl Nef, *Ιστορία της Μουσικής*, Ακαδημία Αθηνών, «Ν. ΒΟΤΣΗΣ», Αθήνα 1985

²¹ Θωμάς Αποστολόπουλος, *Κοσμικό ρεπερτόριο σε παρασημαντική*, ΕΚΠΑ τμήμα μουσικών σπουδών, Αθήνα 2011-2012, σ.33.

κυριότερος λόγος που οι ψάλτες συμπαθούν την αραβοπερσική μουσική είναι η συγγένειά της με την καθ' ημάς βυζαντινή τόσο σε επίπεδο τροπικότητας και οργανοπαιξίας – όσον αφορά την κοσμική βυζαντινή μουσική – όσο και σε επίπεδο ρεπερτορίου. Ο Μ. Ψελλός γράφει πως «*Πέρσες, Άραβες, Αιγύπτιοι και λοιποί είχαν εντελέστερον ή ημείς πάν ελληνικόν εισηγμένον παρ' εαυτοίς*» ενώ ο Απόστολος Κώνστας θαυμάζει «*την τέχνην των Αράβων εις τους ήχους*».²² Οι ομοιότητες μακαμίων και ήχων είναι εμφανέστατες και λόγω αυτής της ομοιότητας πολλοί ψάλτες είναι γνώστες των μακαμίων της εξωτερικής ανατολικής μουσικής. Μεγάλο ποσοστό του ρεπερτορίου τους μοιάζει ακριβώς με αυτή την ομάδα «ανατολικού ή θαλασσινού» ρεπερτορίου, όπως λέει ο Baud-Bonv²³ και όχι με το ηπειρώτικο, το θεσσαλικό ή το ρουμελιώτικο ρεπερτόριο.

Ίσως πρέπει κάπου εδώ να σημειώσουμε ότι οι αρχαιοελληνικοί τρόποι επιδρούν άμεσα στην αραβική, περσική και οθωμανική μουσική και ιδίως στην πλούσια δερβίσικη παράδοση όπου τους σπουδάζουν οι φιλόσοφοι Μουχάμαντ Άμπου Νασρ Αλ Φαραμπί (870-950 μΧ) και Αβικέννας (Ιμπν Σινά, 980-1037 μΧ. Η ομοιότητα των κρατημάτων με «περσικά» μέλη δικαιολογεί την ύπαρξή τους ανάμεσα σε ψαλτικά κομμάτια)²⁴. Ο Πέτρος Πελοποννήσιος μεταξύ άλλων²⁵ έγραψε και ταξίμια (οργανικές σχεδιαστικές φόρμες). Μάλιστα οι πρώτες καταγραφές στα χειρόγραφα αφορούν «περσικά» μέλη²⁶.

Η σχέση μεταξύ της αραβοπερσικής μουσικής και της ψαλτικής απασχόλησε και απασχολεί τους μουσικούς. Πρώτη καταγραφή σύγκρισης μεταξύ ψαλτικής και εξωτερικής θεωρίας είναι η μελέτη του Παναγιώτη Χαλάτζογλου το 1728²⁷. Όσοι αργότερα ασχολήθηκαν με τα μακάμια είχαν ως πηγή και πρότυπο την εργασία του Καντεμήρη. Ο Κύριλλος Μαρμαρηνός, ο Απόστολος Κώνστας ο Χίος και ο Στέφανος Δομέστικος ασχολήθηκαν με το θέμα. Ωστόσο πληρέστερη συγγραφή είναι του Παναγιώτη Κηλτζανίδη «*Μεθοδική διδασκαλία θεωρητική τε και πρακτική προς εκμάθησιν και διάδοσιν του γνησίου εξωτερικού μέλους της καθ' ημάς ελληνικής μουσικής κατ' αντιπαράθεσιν προς την αραβοπερσικήν*» που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1881²⁸.

2.1.4 ΟΙ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΙ ΗΧΟΙ ΤΩΝ ΨΑΛΤΩΝ

Σε δείγμα 174 τραγουδιών, ο πρώτος ήχος καταλαμβάνει το 35,05% με 61 τραγούδια, ο Β' ήχος καταλαμβάνει το 12,64% με 22 τραγούδια, ο Γ' ήχος καταλαμβάνει το 5,17% με 9

²² Θωμάς Αποστολόπουλος, *Ο Απόστολος Κώνστας ο Χίος και η συμβολή του στη θεωρία της μουσικής τέχνης*, IBM – Μελέται 4, Αθήνα 2005.

²³ Baud-Bonv Samuel, *Δοκίμιο για το δημοτικό τραγούδι*, Αθήνα 1984.

²⁴ Μ. L. West, *Αρχαία Ελληνική Μουσική*, Παπαδήμας, Αθήνα 1999, σσ. 6 – 8.

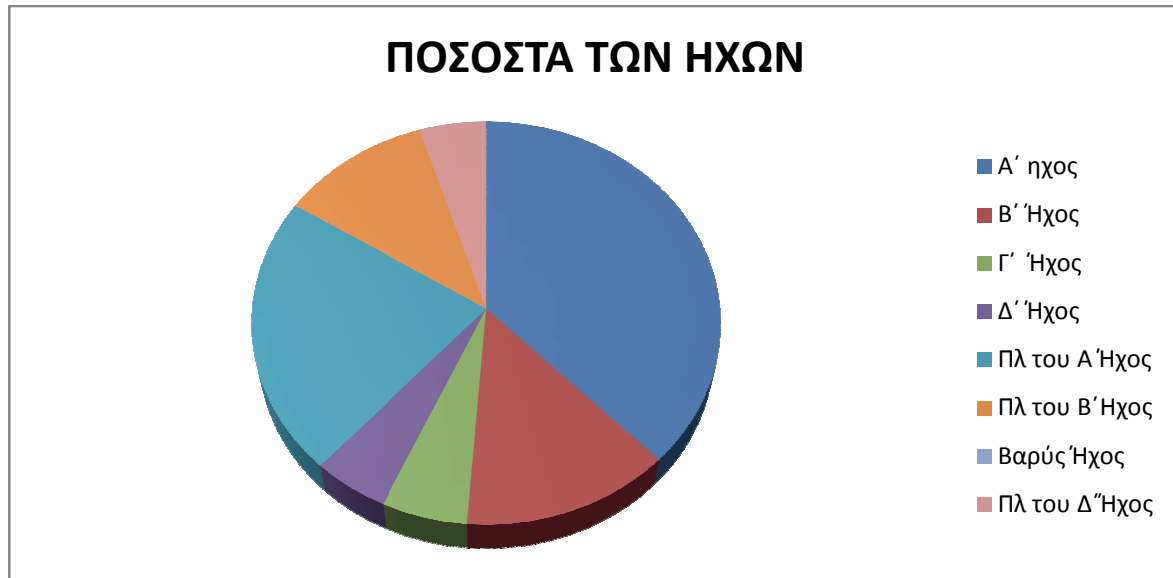
²⁵ Γύρω στα 1770 έγραψε την πρώτη χρονολογικά μουσική ανθολογία Φαναριωτικών τραγουδιών. Επίσης τραγούδια έγραψαν και άλλοι όπως οι Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, Γεώργιος Σούτσος, Νικηφόρος Καντουνιάρης και Πελοπίδης. Οι δύο Πέτροι, ο Ιάκωβος και ο Γρηγόριος μαρτυρούνται και ως οργανοπαίχτες (βλ. Θ. Αποστολόπουλου ΚΡΣΠ, σελ. 24).

²⁶ Το πρώτο χειρόγραφο με κοσμικό μέλος είναι ο κώδικας ΕΒΕ 2401 στην Αθήνα, με προέλευση τη μονή Προδρόμου Σερρών και χρονολογείται λίγο πριν την Άλωση. Στο φ 122ν άδηλος γραφέας καταγράφει κομμάτι σε α' ήχο με χαρακτηρισμό «Περσικόν». (Θ. Αποστολόπουλου ΚΡΣΠ σ.6)

²⁷ «Σύγκρισις της Αραβοπερσικής μουσικής προς την ημετέραν εκκλησιαστικήν», αυτόγραφο στον κώδικα Ιβήρων 968, φφ. 731-740. (Θ. Αποστολόπουλου όα)

²⁸ Θωμάς Αποστολόπουλος όα σ.30.

τραγούδια, ο Δ' ήχος καταλαμβάνει το 4,6% με 8 τραγούδια, ο πλ. του Α' καταλαμβάνει το 20,69% με 36 τραγούδια, ο πλ. του Β' καταλαμβάνει το 10,34% με 18 τραγούδια, ο Βαρύς καταλαμβάνει το 6,32% με 11 τραγούδια και ο πλ. του Δ' το 4,6% με 8 τραγούδια. Μεταξύ αυτών των τραγουδιών πλειοψηφία αποτελούν εκείνα που είναι αργού ρυθμού, καθιστικά και επιτραπέζια.

2.2. ΗΘΟΣ ΚΑΙ ΥΦΟΣ

Συναφές με τη μουσική επένδυση είναι το ήθος και το ύφος των τραγουδιών πολλά από τα οποία προσιδιάζουν μάλλον σε ψάλσιμο παρά σε τραγούδι. Αυτό συμβαίνει είτε λόγω των μελωδικών τους θέσεων είτε της ερμηνείας τους (ψαλμώδησής τους) από ψάλτες. Το άκουσμα των ψαλτοτράγουδων πολλές φορές δημιουργεί στον ακροατή το αίσθημα της κοσμικής χαράς και της θρησκευτικής κατάνυξης ειδικά όταν αυτά μοιάζουν με ψαλμό στη δημοτική γλώσσα. Γνωστή τέτοια περίπτωση είναι το τραγούδι

«Ένας ειν ο Κύριος

Μόνος Θεός αληθινός

Αυτόν προσκυνήσωμεν και δοξολογήσωμεν

εις πάντας τους αιώνας

δεύτερη ειν' η Παναγιά τρίτος ειν' ο Πρόδρομος» κτλ

Άλλο παρόμοιο καλογερικό τραγούδι που εκφράζει κυρίως το ιδεώδες της μοναχικής ζωής είναι το ακόλουθο σε ήχο ά

«Έφυγα απ του Φαραώ της Αιγύπτου τη σκλαβιά

μ' αρχηγό το Μωυσή έφθασα ως το Σινά

*στο Σινά να ανεβώ, ω πολύ το επιθυμώ
στην αγία κορυφή και να λέγω την ευχή» κτλ*

Στη μεγάλη τους πλειονότητα αν όχι στο σύνολό τους τα ψαλμοτράγουδα είναι μονόφωνα. Ακόμη κι όταν συνοδεύονται με όργανο ή ορχήστρα η μουσική τους είναι βασισμένη στην μονοφωνία όπως και η δημοτική και η λαϊκή μουσική.

2.3. ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – ΕΙΔΗ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΩΝ

2.3.1. ΓΕΝΙΚΑ

Το θέμα που αποτελεί κεντρικό στοιχείο του ποιητικού κειμένου τους τις περισσότερες φορές είναι εμπνευσμένο από τη ζωή και την πράξη της εκκλησίας μας. Έτσι ο ιερέας, ο ψάλτης, ο μοναχός, η μοναστική ζωή και ο εν Χριστώ βίος είναι θέματα που ανευρίσκονται σε αυτά τα ψαλμοτράγουδα.

*«Κομποσχοίνι θα κρατώ ν ανεβώ στον ουρανό
Με μικρούλες προσευχές που είναι τόσο δυνατές
Όσο πιο πολύ μπορώ να νικάω τον εχθρό» κτλ*

Υπάρχει μια κατηγορία ψαλμοτράγουδων, τα καλογερικά, που τραγουδιούνται κυρίως από μοναχούς και μοναχές χορωδιακά ή σολιστικά και η θεματολογία τους αφορά στο μοναστικό βίο, την παρθενία, την προσευχή, τον πνευματικό αγώνα κτλ. Το ακόλουθο άσμα σε ήχο πλάγιο του δευτέρου συνδυάζει την παραλλαγή των βυζαντινών φθόγγων με τη μοναχική ζωή

*«Μοναχέ καλως ήρθες στη μονή
Για σένα μοναχέ χαίρε μοναχέ την καλογερική
Χαίρε και πάλιν ερώ χαίρε μοναχέ»*

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα ψαλμοτράγουδα αυτού του είδους πολλές φορές δανείζονται και ιδιαίτερα στοιχεία της ψαλτικής όπως τα απηχήματα, η παραλλαγή, οι νεανισμοί και τα τερερίσματα.

Άλλα πάλι ψαλμοτράγουδα μπορεί να αποτελούν παραφράσεις λειτουργικών κειμένων και ύμνων όπως των Ψαλμών του Δαβίδ κτλ ή να είναι εμπνευσμένα από ένα γεγονός μέσα από την Καινή Διαθήκη, τα Ευαγγέλια ή τα στιχηρά τροπάρια που αναφέρονται στη ζωή της Παναγίας και των αγίων. Τα τραγούδια αυτά αποτελούν πραγματικά «κοσμικούς ύμνους», δηλαδή ύμνους στη δημοτική γλώσσα, που χρησιμοποιούν τους ρυθμούς της δημοτικής, λαϊκής και έντεχνης κοσμικής μουσικής και συνοδεύονται από μουσικά όργανα. Είναι λυρικά ποιήματα με τα οποία ο μελωδός – τραγουδιστής εκφράζει τα συναισθήματά του και τραγουδά τον πόνο, τη νοσταλγία και το θείο έρωτα. Επίσης την κραταιά απόφαση του να αγωνιστεί στον εν Χριστώ βίο που δεν παρουσιάζεται ανιαρός ούτε φέρει γογγυσμούς αλλά μέσα από τη χαρά και τον αγώνα οδηγεί στη σωτηρία. Για παράδειγμα το τραγούδι

*«Ο Κύριος ποιητής και Πατήρ μου, από τι να σκιαστώ
Ο Λυτρωτής και Σωτήρ μου, από ποιον να φοβηθώ»*

αποτελεί παράφραση ψαλμικού στίχου «ο Θεός μεθ' ημών και ουδείς καθ ημών» ενώ ταυτόχρονα είναι επηρεασμένο από την ευχή στον φύλακα Άγγελο.

Εντούτοις και κυρίως όσον αφορά τα ψαλτοτράγουδα που ανήκουν στο είδος των παραδοσιακών τραγουδιών, των δημοτικών και της Λόγιας μουσικής της Πόλης, η θεματολογία τους είναι ευρύτερα επηρεασμένη από τους δύο βασικούς κύκλους της ζωής και του χρόνου. Έτσι μπορεί να είναι βασικά τους θέματα ο έρωτας, ιστορικά γεγονότα, οι ετήσιες εορτές (κάλαντα, σατυρικά κλπ). Άλλα έχουν φιλοσοφικό και θρηνητικό περιεχόμενο (μοιρολόγια κά), ή αναφέρονται στην ξενιτιά. Τέλος υπάρχουν τραγούδια θρησκευτικά, (των αγίων, θρήνοι της Παναγίας) του γάμου και παιδικά.

2.3.2 ΕΙΔΗ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΩΝ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ψαλτοτράγουδα ονομάζονται τα τραγούδια που αρέσουν στους ψάλτες²⁹. Έχουν γραφτεί εξ αρχής ως ψαλτοτράγουδα ή ανήκουν σε κάποιο είδος της κοσμικής Ελληνικής ή σπανιότατα της εξωτερικής (Τουρκικής, Αραβοπερσικής) μουσικής. Σε κάθε περίπτωση ανάλογο είναι και το είδος και η θεματολογία τους³⁰. Θα μπορούσαμε να τα διακρίνουμε σε ομάδες ψαλτοτράγουδων που ταυτόχρονα είναι τραγούδια:

1. *Δημοτικά*: Αυτά διακρίνονται σε υποκατηγορίες ως εξής:

- *Ακριτικά*: Είναι τα αρχαιότερα δημοτικά τραγούδια και η αρχή τους τοποθετείται στον 9^ο ή 10^ο αι μΧ. πχ Ο Διγενής Ψυχομαχά κά.
- *Ιστορικά*: Τραγούδια για ιστορικά γεγονότα όπως μάχες, αλώσεις κτό. Πχ Αράχωβα, Στα τρίκορφα, Κλείσαν οι στράτες του Μωριά κά
- *Κλέφτικα*: προέρχονται από τον κλέφτικο και αρματολικό βίο της εποχής της Τουρκοκρατίας πχ Κατσαντώνης, Βγήκα στον Όλυμπο, Γριά Τζαβέλαινα κά.
- *Της ξενιτειάς*: Το κύριο θέμα τους είναι η ξενιτιά και η παλινόστηση πχ Άσπρα μου περιστέρια, Έχω ένα πόθο, Τζιβαέρι κά

²⁹ Ο Φίλιππος Οικονόμου (πρόεδρος του Συλλόγου Φίλων Βυζαντινής Μουσικής Αιγιαλείας) στο άρθρο του «Εξωτερική Μουσική και Ψαλτοτράγουδα» ορίζει τα ψαλτοτράγουδα ως εξής: «Η ένασχόληση δοκίμων μελοποιών, μουσικοδιδασκάλων και πρωτοψαλτών με τη μελοποίηση και εξωτερικών τραγουδιών, είναι διαχρονική και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Τα σύγχρονα τραγούδια της μορφής αυτής που συνθέτουν ταλαντούχοι πρωτοψάλτες και μουσικοδιδάσκαλοι, είναι σαφώς επηρεασμένα από την τεχντροπία των Έκκλησιαστικών ύμνων, είναι γνωστά με την ονομασία ψαλτοτράγουδα. Τα ψαλτοτράγουδα αποδίδονται κατά κανόνα χωρίς την συνοδεία μουσικών οργάνων και έχουν ποικίλο περιεχόμενο. Στα περισσότερα περιγράφονται κοινωνικά και κυρίως θρησκευτικά θέματα με στόχο καθαρά ψυχαγωγικό και βέβαια σαφώς εξωλατρευτικό. Για τη δημιουργία τους χρησιμοποιείται, αποκλειστικά και μόνο η σημειογραφία της Βυζαντινής μουσικής και ακολουθείται η συνθετική τεχντροπία ή όποια χρησιμοποιείται και για την μελοποίηση των Έκκλησιαστικών ύμνων, γι' αυτό παρουσιάζουν και πολλές ομοιότητες με τις Έκκλησιαστικές μελωδίες. Είναι μελωδικά, με χαρακτηριστικές μελισματικές γραμμές και έχουν έμφανη τα στοιχεία γνήσιας Έλληνικής μελωδίας. Οι ψάλτες αρέσκονται και συνηθίζουν να τα τραγουδούν στις ψαλτικές συγκεντρώσεις και στις συνεστιάσεις τους μαζί με τα δημοτικά μας τραγούδια. Άλλα απ' αυτά κυκλοφορούν άνωμα και άλλα ως συνθέσεις έπωνύμων μελοποιών, μουσικοδιδασκάλων και πρωτοψαλτών».

³⁰ Για τη θεματολογία των ψαλτοτράγουδων έχουμε ήδη αναφερθεί στην παράγραφο 2.3 της παρούσης εργασίας.

- Τραγούδια της κοινωνικής ζωής όπως του γάμου, εργατικά, ποιμενικά, θαλασσινά κτό πχ Μια βοσκοπούλα αγάπησα, Θωμαή κά.
- Μοιρολόγια και του κάτω κόσμου.

2. Τραγούδια της Λόγιας Μουσικής της Πόλης- Φαναριώτικα: Έλπιζα και πάλι ελπίζω κά.

3. Μανέδες: Αμανεδοσφύριγμα, Δεν ζήλεψα την ομορφιά, κά.

4. Λαϊκά, ρεμπέτικα και Αστικά τραγούδια: Πέντε Έλληνες στον Άδη κά.

5. Ξένου ρεπερτορίου (Τούρκικα – Αραβοπερσικά): Γεμενί, Τζεμιλέ κά.

6. Κάλαντα: Άναρχος Θεός καταβέβηκεν, Άρχοντες καλησπερίζω κά.

7. Θρησκευτικού περιεχομένου: Θρήνοι της Παναγίας, στον Άη Γιώργη, Άγιο Θεράποντα, Ένας είν' ο Κύριος, Αγνή Παρθένε Δέσποινα κά. κα

8. Ειδικά «καλογερικά» δηλαδή άσματα μοναχών και μοναζουσών: η θεματολογία τους αφορά τη μοναχική ζωή, το Θείο Έρωτα, τη λειτουργική ζωή της εκκλησίας κτό. Η μουσική τους επένδυση ποικίλει από την αμιγώς εκκλησιαστική μουσική μέχρι την μπαλάντα κατά τα δυτικά πρότυπα. Από αυτά ως ψαλτοτράγουδα θεωρούμε μόνον όσα έχουν τροπικότητα και τραγουδιούνται από ψάλτες.

2.3.3 ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πολλά από τα θρησκευτικά τραγούδια και τα κάλαντα συγκαταλέγονται στα ψαλτοτράγουδα. Αν και αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία τραγουδιών, ανήκουν στα δημοτικά. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία σε αυτά καθώς αποτελούν ίσως την πιο χαρακτηριστική γέφυρα μεταξύ αναλογίου και κοσμικής μουσικής. Ο Θ. Αποστολόπουλος παρατηρεί πως « [...] η θεματολογική συγγένεια ευνοεί την αντιγραφή μελωδικών και ρυθμικών προτύπων κατευθείαν από τα τροπάρια. Τα λεγόμενα «Βυζαντινά Κάλαντα» Κοτυώρων Πόντου: «Άναρχος Θεός Καταβέβηκεν» με το παρεμβαλλόμενο «Ερουρεμ» αποτελούν μικρογραφία βυζαντινής καλοφωνικής σύνθεσης με παρεμβαλλόμενο κράτημα. Κάποια από τα Κάλαντα λέγονται σχεδόν σαν τα Εκφωνητικά εκκλησιαστικά είδη (πχ. Κυπριακός Θρήνος της Παναγίας), ενώ ο Θρήνος ή το Μοιρολόγι της Παναγίας τραγουδιέται μόνον από φωνές μέσα στο ναό τη Μ. Παρασκευή»³¹. Άλλα θρησκευτικά τραγούδια είναι του Άη Γιώργη³², του αγίου Θεράποντα, του αγίου Κωνσταντίνου³³, τα Καππαδοκικά τραγούδια των εορτών κά.

2.3.4 ΕΙΝΑΙ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ ΟΛΑ ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ;

Λέγοντας παραδοσιακά τραγούδια εννοούμε τα δημοτικά, μέρος της Λόγιας μουσικής της Πόλης και της νεοελληνικής λαϊκής αστικής μουσικής (αστικό, «Σμυρναίικο», Ρεμπέτικο και λαϊκό όπου βασίζεται στα ελληνικά τεχνικά μελοποιητικά στοιχεία)³⁴. Είναι σαφές ότι δεν μπορεί να χαρακτηριστούν ως ψαλτοτράγουδα το σύνολο αυτού του ρεπερτορίου. Ένα

³¹ Θωμάς Αποστολόπουλος, *Σημειώσεις για το μάθημα Ψαλτική και Ελληνική Δημοτική Μουσική*, Αθήνα 2011.

³² Βλ. Παράρτημα

³³ Βλ. Παράρτημα

³⁴ Θ. Αποστολόπουλος, *Σημειώσεις για το μάθημα «Ψαλτική και Ελληνική Δημοτική Μουσική»*, Αθήνα 2011.

κριτήριο βέβαια είναι τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά, αν υπακούουν δηλαδή στους κανόνες της ελληνικής παράδοσης. Όσο πιο σαφής είναι η τροπικότητα ενός εξωτερικού - κοσμικού μέλους (τραγουδιού), τόσο πιο πολύ το τραγουδούν οι ψάλτες. Όσο εισβάλλουν ξένα στοιχεία, κυρίως δυτικότροπα, όπως διφωνίες, τριφωνίες, δυτική αρμονία κλπ, τα τραγούδια απομακρύνονται από την ελληνική παράδοση. Ο «Σπίνος» (πλάγιος του α'), το «Τζιβαέρι» (α'), ο «Αρχοντογιός» (πλάγιος του α'), το «Στου βοσπόρου τ' αγιονέρια» (πλάγιος του β'), τα «Ευζωνάκια» (α'), το «Σ' αγαπώ γιατί εισαι ωραία» (πλάγιος του α'), το «Σαν τα μάρμαρα της πόλης» (πλάγιος του α'), το «Από ξένο τόπο» (πλάγιος του α'), το «Μήλο μου κόκκινο» (γ'), η «Βοσπορίτισσα» (α'), η «Θωμάη» (β'), το «Θεέ μου σε παρακαλώ» (β') και άλλα πολλά τέτοια τραγούδια, δεν λείπουν σχεδόν ποτέ από ένα ιεροψαλτικό συμπόσιο, μια συναυλία ή μια ψαλτοπαρέα. Είναι φυσικά κατανοητό πως δεν αποτελεί ψαλτοτράγουδο οτιδήποτε τραγούδησε άπαξ κάποιος ψάλτης όσο γνωστός και να ήταν. Άρα λοιπόν θα λέγαμε ότι η συχνή ψαλμώδηση ενός κοσμικού μέλους σε ανάλογες περιστάσεις από ικανό αριθμό ψαλτών το «χαρακτηρίζει» ως ψαλτοτράγουδο. Τα ψαλτοτράγουδα είναι λοιπόν είδος εν είδει. Κατά μια ανθρωπολογική προσέγγιση η ψαλμώδησή τους από ψάλτες είναι το κύριο χαρακτηριστικό τους. Έτσι τα όρια μεταξύ παραδοσιακού τραγουδιού και ψαλτοτράγουδου δεν είναι στεγανά. Δε θα μπορούσε άλλωστε η μουσική να βάζει τέτοιους περιορισμούς.

Τέλος, ας σημειωθεί πως σαν «υποκατηγορία» Ψαλτοτράγουδων, εκτός από αυτά που έχουν τραγουδήσει γνωστοί ψάλτες και χορωδίες σε διάφορες περιστάσεις είναι κι εκείνα που μελοποίησαν μοναχοί και μοναχές και τα τραγουδούν συνήθως οι ίδιοι είτε με είτε χωρίς συνοδεία οργάνων, όπως επίσης και αυτά που τραγουδιούνται σε κατηχητικά και σε εκκλησιαστικούς κύκλους και οργανώσεις. Τα «ψαλτοτράγουδα» αυτά δεν τραγουδιούνται σχεδόν ποτέ από ψάλτες. Ωστόσο γίνεται μια σύντομη έστω αναφορά σε αυτά καθώς αφενός μεν ως άσματα συνδυάζουν τα χαρακτηριστικά του ύμνου και του τραγουδιού, αφετέρου τα περισσότερα από αυτά είναι μελισμένα πάνω στους ήχους της βυζαντινής μουσικής –όταν δεν είναι δυτικότροπα- έχουν δηλαδή τροπικότητα. Μερικά από αυτά είναι: «Χαρά στα μάτια που δακρύζουν», «Οι ψαράδες της Γαλιλαίας», «Το παράπονο του Χριστού», «Το δισκοπότηρο» κ.ά. Επίσης μοναστηριακά άσματα όπως: «Μεσ' της ερημιάς τα βάθη», «Ερωτικόν προς τον Ιησούν» (ποίηση του Γέροντος Ιωσήφ Ησυχαστού), «Μεάνοια, φως στο σκοτάδι», «Γλυκό μοναστηράκι μου», «Χαίρε μοναχέ», «Ψαλτοτράγουδο στον παππού Θεράποντα» κ.ά. Πολλά έχουν τραγουδηθεί μονωδικά από μοναχές όπως η γερόντισσα Θεονύμφη (Αλεξοπούλου): «Γλυκύτατε Ιησού», «Κομποσχοίνοι θα κρατώ», «Μάνα μου Παναγιά μου», «Στο εκκλησάκι το μικρό» κ.ά. Είναι αυτονόητο πως η αξία αυτών των ασμάτων είναι μεγάλη ωστόσο η θέση τους στην κατηγορία των ψαλτοτράγουδων αμφισβητείται.

2.4. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ

Συναφής με το θέμα των τραγουδιών αυτών είναι και ο σκοπός για τον οποίο έχουν δημιουργηθεί και τραγουδιούνται. Εκτός από την ακουστική τέρψη όλων όσοι τα τραγουδούν και τα ακροώνται, ο σκοπός τους μπορεί να είναι ψυχωφελής, διδακτικός και παραινετικός στην εν Χριστώ ζωή. Γι αυτό αποτελούν τρόπον τινά συμπλήρωμα των ευχών

και των τροπαρίων της λατρευτικής πράξης της εκκλησίας. Τραγουδιούνται σε κατηχητικά, χριστιανικές ομάδες και παρέες τέτοια «θρησκευτικά» τραγούδια που εκθιάζουν τη χριστιανική ζωή και με τρόπο εύληπτο και χαρούμενο διδάσκουν και προτρέπουν τα παιδιά και τους νέους να ζουν σύμφωνα με το χριστιανικό μήνυμα. Ωστόσο λίγα από τα τραγούδια αυτά εντάχθηκαν οργανικά στην κατηγορία των ψαλμοτράγουδων καθώς σπάνια τραγουδήθηκαν από ψάλτες. Αντιθέτως, τα παραδοσιακά τραγούδια που μιλούν για τις χαμένες πατρίδες και για τις αξίες της εθνικής και θρησκευτικής ζωής του λαού μας, τα ήθη και τα έθιμα, τους αγίους και τον λειτουργικό κύκλο της εκκλησίας αποτέλεσαν πάντοτε το αγαπημένο ρεπερτόριο των ψαλτών. Μέσα από τους στίχους και τη μουσική τους ζωντανεύει η παράδοση και με ευχάριστο τρόπο μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Επίσης, η μουσική τους είναι σαγηνευτική και απευθύνεται στην κουλτούρα του νεοέλληνα που όσο κι αν τα ξένα ακούσματα έχουν μεταβάλει το μουσικό του αισθητήριο αγγίζει ευαίσθητες χορδές της ψυχής του και τον αναβαπτίζει στην εθνική και πολιτιστική του ιδιοσυστασία. Έτσι ακούγονται σε συναυλίες και αίθουσες θεάτρων, σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, ακόμα και σε μουσικές ταβέρνες και σε κάποια κέντρα διασκέδασης όπου τραγουδιούνται μαζί με την εν γένει κοσμική μουσική και σμυρναίικα, παραδοσιακά και ρεμπέτικα τραγούδια. Πολλά ψαλμοτράγουδα τραγουδήθηκαν για δεκαετίες ως σχολικοί ύμνοι και τραγούδια με πατριωτικό, θρησκευτικό και εθνικό περιεχόμενο. Ας μην ξεχνάμε ότι παλαιότερα στα σχολεία μαζί με την πρωινή προσευχή ψαλλόταν και το γνωστό θρησκευτικό τραγούδι «Συ που κόσμους κυβερνάς» σε ήχο πλάγιο του Δ'. Σήμερα ακούγονται σπανιότερα στα σχολεία στις εθνικές επετείους, ενώ διδάσκονται ως υποχρεωτικό μάθημα στο curriculum μόνο των μουσικών σχολείων παράλληλα με την εκμάθηση παραδοσιακών οργάνων και χορωδίας. Τέλος σε πολλά ωδεία –ιδιαίτερα σε όσα λειτουργούν υπό την αιγίδα ιερών μητροπόλεων– είτε η εκμάθησή τους θεωρείται υποχρεωτική για τους σπουδαστές, είτε αποτελούν επίσημη ύλη για την απόκτηση διπλώματος βυζαντινής μουσικής. Σ' αυτά λειτουργούν χορωδίες –ορχήστρες παραδοσιακής μουσικής στα πλαίσια εκμάθησης της εθνικής μουσικής μας. Τέλος, πολλά σύγχρονα θεωρητικά βιβλία Β.Μ. έχουν ως ασκήσεις και γυμνάσματα παραδοσιακά τραγούδια και ψαλμοτράγουδα σε βυζαντινή παρασημαντική (Σ. Καράς, Κωνσταντίνος Μάρκου κά)

2.5. ΓΛΩΣΣΑ

Σπανιότερα τα ψαλμοτράγουδα χρησιμοποιούν τη γλώσσα των ύμνων, η οποία είναι κάποιες φορές αρχαία ή αρχαιοπρεπής. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα κοσμικά αυτά άσματα είναι δυνατόν εσφαλμένα να ενταχθούν στη λατρεία μας ως ύμνοι. Τέτοια περίπτωση είναι ο ύμνος στη Θεοτόκο σε ήχο πλάγιο του πρώτου, ποίημα Αγίου Νεκταρίου, μελοποίηση Γρηγορίου Σιμωνοπετρίτου³⁵

³⁵ Υπάρχουν και άλλες παλαιές μελοποιήσεις, βλέπε: Χαλδαιάκη Αχ., *Ο Άγιος Νεκτάριος και η αγάπη του για την ποίηση και τη Μουσική*, Αθήνα 1 998, εκδ. Αρμός, σελ. 73.

«Αγνή Παρθένε Δέσποινα

Άχραντε Θεοτόκε

Χαίρε Νύμφη ανύμφευτε» κτλ.

ή η ευχή της Θείας Μεταλήψεως μελοποιημένη στο «Βυζαντινό Ορατόριο» από τον Εμμ. Χατζημάρκο σε ήχο πάγιο του Δευτέρου

«Από ρυπαρών χειλέων, από βδελυράς καρδίας

Εκ ψυχής ερρυπωμένης, δέξαι δέησιν Χριστέ μου» κτλ

Φυσικά είναι περιττολογία να ειπωθεί ότι η χρήση αυτών των ασμάτων στη λατρεία της εκκλησίας προκειμένου να αντικαταστήσουν άλλους ύμνους –κυρίως το κοινωνικό- είναι επιεικώς απαράδεκτη. Τα άσματα αυτά προσιδιάζουν μάλλον στο τραγούδι παρά στους ύμνους. Συνήθως άδονται και σε ρυθμό τρίσημο «υποσκάζοντα», ο οποίος δεν αποτελεί ρυθμό της εκκλησιαστικής μας μουσικής, αντίθετα παραπέμπει σε κοσμικό βαλσάκι. Αν πρέπει να ψαλούν εν ώρα λατρευτικής πράξης, η μόνη ίσως ταιριαστή στιγμή είναι κατά τη διανομή του αντιδώρου. Φυσικά σχετική απόφαση πρέπει να λάβει επίσημα η εκκλησία δια των λειτουργιολόγων της, καθώς δεν είναι στην αρμοδιότητα του καθενός να αυθαιρετεί σε θέματα λατρείας κατά το δοκούν.

Ως επί το πλείστον τη γλώσσα της λατρείας της εκκλησίας την χρησιμοποιούν τα τραγούδια της Λόγιας Μουσικής της Πόλης, τα Φαναριώτικα και μάλιστα όσα γράφτηκαν παλαιότερα από μεγάλους ψάλτες της εκκλησίας μας. Ο Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, ο Πέτρος ο Πελοποννήσιος, ο Πέτρος ο Βυζάντιος κά χρησιμοποίησαν λόγια γλώσσα η οποία πλησίαζε αυτή των ύμνων και των ευχών της εκκλησίας.

Στα περισσότερα ωστόσο ψαλτοτράγουδα η γλώσσα είναι κατά κανόνα η καθομιλουμένη της εποχής. Άλλοτε χρησιμοποιείται δεκαπεντασύλλαβος, όπως στο ακόλουθο του Β. Κατσιφή

*«Να 'μουν σε ρέμα πλάτανος, κι οι ψάλτες τα αηδόνια
θα 'φτιαχνα μια μικρή εκκλησιά, μες τα δασιά μου κλώνια».*

και στο επόμενο «Ερωτικόν» προς τον Ιησούν ποίημα του Γέροντος Ιωσήφ Ησυχαστού, το οποίο ψάλλουν μοναχοί της Ι. Μ. Βατοπεδίου σε ήχο δευτερόπρωτο Καρτσιγάρ. Το τραγούδι ξεκινάει με εισαγωγή από όργανο, έπειτα απηχεί σαν ψαλτικό μέλος και μεταξύ των στίχων παρεμβάλλει φράσεις «τερεριρέμ»

«Γλυκύτατέ μου Ιησού βάλαμο της ψυχής μου

Αγάπη της καρδιάς μου αέρας της πνοής μου»

Άλλοτε χρησιμοποιείται ελεύθερος στίχος όπως στο ακόλουθο του Β. Κατσιφή σε ήχο πλάγιο του Δ' και ρυθμό 3σημο

*«Μη ζητάς τον Θεό μες το σπίτι σου να 'ρθη
να σου πεί εγώ 'μαι παιδί 'μ ,ο Θεός, να σε πιάσει στοργικά*

με τα δυο του τα χέρια,
να σε πείσει οτ' είναι αυτός. Τον Θεό θα τον βρεις όταν ψάξεις σωστά,
στις βαθιές πτυχές της ψυχής σου. Θα τον βρεις όταν ψάξεις με μάτι ανοιχτό
όσα 'γίνουν και γίνονται μες την ζωή σου».

Φυσικά χάριν ευφωνίας, ρίμας, ομοιοκαταληξίας κτλ προστίθενται σε λέξεις κάποια «ε» στην αρχή και «ν» στο τέλος τους που μπορεί να κάνουν τη γλώσσα να φαίνεται λίγο πιο λόγια χωρίς όμως να απομακρύνεται από τα όρια της καθομιλουμένης. Παλαιότερα ψαλτοτράγουδα όπως του Θ. Φωκαέως στην «Πανδώρα»

«Εις κάθε είδος της δυστυχίας, είναι και τρόπος της ιατρείας

Τούτο το είδος εχ' εδικόν του, όμως και άλλος ως όμοιόν του» κτλ

ακολουθούν το γλωσσικό πρότυπο της εποχής τους, αν και προσαρμοσμένο στην λόγια εκδοχή της ομιλίας.

Τέλος, υπάρχουν στα ψαλτοτράγουδα σκοποί και εξωτερικά μέλη όπως τουρκικά τραγούδια και άλλα που ανήκουν στην αραβοπερσική μουσική παράδοση τα οποία είναι προσφιλή στους ψάλτες κυρίως τους καταγόμενους από τη Μικρά Ασία. Για παράδειγμα ο Αθανάσιος Παναγιωτίδης έχει τραγουδήσει σε ηχητικό ντοκουμέντο το «*ipek Saclarin*», τουρκικό άσμα που στα Ελληνικά σημαίνει φύλλο μετάξι, ο Δημήτριος Ιωαννίδης το τουρκικό τραγούδι «*Γιεμενί*» σε ήχο βαρύ διατονικό και ο Θρασύβουλος Στανίτσας το «*Seni Sermekle*» σε έντονα ψαλτικό ύφος.

2.7. ΕΠΩΝΥΜΙΑ Η' ΑΝΩΝΥΜΙΑ

Η επωνυμία είναι χαρακτηριστικό μουσικής υψηλής ποιότητας στάθμης που στηρίζεται σε παγιωμένες μουσικές και γλωσσικές φόρμες, γι αυτό και αφορά το σύνολο της εκκλησιαστικής μας μουσικής. Όπως και η υμνολογία της εκκλησίας μας έτσι και τα ψαλτοτράγουδα, όταν δεν πρόκειται για αυτούσιο ρεπερτόριο από το δημοτικό ή το λαϊκό μας τραγούδι είναι επώνυμες συνθέσεις ψαλτών ή άλλων μουσικών. Η Λόγια Μουσική της Πόλης είναι αυστηρά επώνυμη, ενώ συλλογές ψαλτοτράγουδων φέρουν την υπογραφή των δημιουργών τους όπως του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη, του Π. Πελοποννησίου, του Β. Κατσιφή, κá. Ανώνυμα είναι τα ψαλτοτράγουδα που ανήκουν στο είδος των δημοτικών τραγουδιών³⁶, οι θρήνοι της Παναγίας και Κάλαντα.

3. ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΙΚΟ ΜΕΛΟΣ

Ως ρεπερτόριο που ανήκει κατά βάσιν στην κοσμική μουσική τα ψαλτοτράγουδα υιοθετούν και κάποια άλλα χαρακτηριστικά, όπως τη χρήση οργάνων, τους ρυθμούς, τον τόπο και χρόνο εκτέλεσης και κάποια δομικά μορφολογικά στοιχεία.

³⁶ Σε κάποιες περιπτώσεις αμφισβητείται μέχρι και η χώρα προέλευσης πχ για το τραγούδι του Νεκρού αδερφού (βλ Νίκος Μπαζιάνας, *Για τη λαϊκή μουσική μας παράδοση μικρά μελετήματα*, Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, σελ 77-80. Επίσης, Ν.Γ. Πολίτης, *Το δημοτικό άσμα περί του νεκρού αδερφού*, εκδ. Αφοι Περρή, Αθήναι 1885.

3.1. ΟΡΓΑΝΟΧΡΗΣΙΑ

Ενώ η εκκλησιαστική μουσική είναι αποκλειστικά φωνητική και μάλιστα μονόφωνη, τα ψαλτοτράγουδα συχνά συνοδεύονται με όργανα κατά περίπτωση. Αν και λέγονται συχνά α καπέλα ή συνοδεία ισοκρατήματος, στοιχείο πολύ χαρακτηριστικό που φανερώνει πολλές φορές πως οι εκτελεστές είναι ψάλτες, εντούτοις η συνοδεία οργάνων αποτελεί τον κανόνα ιδιαίτερα κατά τις επίσημες ηχογραφήσεις τους. Κατά περίπτωση μια κιθάρα ή ολόκληρη ορχήστρα αποτελούν την οργανική τους συνοδεία. Τα παραδοσιακά τραγούδια -που τα περισσότερα αποτελούν και ψαλτοτράγουδα- συνοδεύονται με τα παραδοσιακά όργανα της Σμύρνης όπως βιολί, σαντούρι, κανονάκι, ούτι και ντέφι. Τα δημοτικά τραγούδια -που και από αυτά αρκετά ανήκουν στα ψαλτοτράγουδα- συνοδεύονται από ποικιλία οργάνων ανάλογα με τις τοπικές μουσικές παραδόσεις. Για παράδειγμα τα ψαλτοτράγουδα του Β. Κατσιφή συνοδεύονται από παραδοσιακά όργανα όπως ούτι, κανονάκι, λαγούτο κα, θυμίζουν περισσότερο παραδοσιακά τραγούδια τραγουδισμένα από ψάλτη, όπως το παρακάτω σε ήχο πρώτο δίφωνο

*«Καράβια φύγανε φύγαν τα τρένα,
πήραν μαζί τους τ' άγουρα παιδιά*

*κι αφήνουν έρημες μάνες κι αγάπες
φύγαν και χάνονται στη μαύρη ξενητιά» κτλ*

Άλλα, όπως το ακόλουθο της Γερόντισσας Θεονύμφης σε ήχο πλάγιο του α' «μινόρε»

«Γλυκύτατε Ιησού αγαπημένε βασιληά μου

η θύμισή σου μ έφερε εκεί στο Γολγοθά» κτλ

συνοδευόμενα με αντίστοιχα με την περίπτωση όργανα θυμίζουν μάλλον ελαφρολαϊκό τραγούδι τύπου Νέου Κύματος.

Επίσης ρεμπέτικα ή λαϊκά τραγούδια έχουν την ανάλογη οργανική συνοδεία, όπως μπουζούκι, μπαγλαμάς κά. Το ρεμπέτικο «Πέντε Έλληνες στον Άδη» το τραγούδησαν αρκετοί γνωστοί ψάλτες, όπως θα δούμε.

3.2. ΡΥΘΜΟΙ

Η χρήση κοσμικών ρυθμών είναι από τα βασικότερα στοιχεία που διαχωρίζουν τα ψαλτοτράγουδα από τους ύμνους³⁷. Ενώ η εκκλησιαστική μουσική, όπως ήδη αναφέρθηκε, χρησιμοποιεί απλούς ρυθμούς³⁸ (2σημο, 3σημο και 4σημο) τα τραγούδια είναι ρυθμικά

³⁷ Αλέξης Πολίτης, *Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ 143, αναφερόμενος στην παρατήρηση του Κωνσταντίνου Οικονόμου αναφέρει τα εξής: «Οι ημέτεροι Έλληνες [...] εκράτησαν εις την στιχουργίαν των μόνον τον ρυθμόν και την σύγκρουσιν των φωνηέντων. Από τα τροχαϊκά φερ ειπείν του Αισχύλου εκείνα «ώ βαθυζώνων άνασσα, Περσίδων υπερτάτη/Μήτηρ η Ξέρξου γεραιά, χαίρε Δαρείου γύναι!» (Περς. Στ. 155) εμόρφωσαν τους ορχηματικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους, τους οποίους ονόμασαν πολιτικούς και δημοτικούς». Βλέπε και: Γρηγορίου Στάθη, *Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία εν τη βυζαντινή μελοποιΐα*, (ΙΒΜ – Μελέται 1), Αθήναι 1977.

³⁸ «Ρυθμοτονικό σύστημα» βλ Μητσάκης Καρ., *Βυζαντινή Υμνογραφία τ. Α', από την ΚΔ ως την εικονομαχία*, εκδ. ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1971.

τονισμένα σε σύνθετους ρυθμούς της κοσμικής λαϊκής και δημοτικής μουσικής. Στη δημοτική μουσική έχουμε πάνω από εικοσιπέντε ρυθμικά σχήματα, αν και από τους ψάλτες προτιμώνται σε μεγάλο ποσοστό τα ελεύθερα ρυθμού τραγούδια, κλέφτικα ή της τάβλας ή «τραπεζιάτικα». Ακόμα και τραγούδια που έχουν χορευτικούς ρυθμούς, η αργή και ελεύθερη ρυθμική απόδοσή τους από τους ψάλτες τα στερεί από την ρυθμική τους αγωγή που παραπέμπει σε χορευτική πράξη και τα κάνει να μοιάζουν μάλλον με καθιστικά. Αυτό περιορίζεται σημαντικά όταν η ερμηνεία ακολουθείται από οργανοπαιξία. Η προτίμηση των ψαλτών σε τραγούδια και манέδες αργού – ελεύθερου ρυθμού, εξηγείται από τη χρονική αγωγή αλλά και τη φόρμα των αγαπητότερων μελών της ψαλτικής που είναι τα παπαδικά μαθήματα. Η δεξιοτεχνία του ψάλτη αναδεικνύεται στα αργά και έντεχνα μαθήματα, όπως στα χερουβικά και μάλιστα στη φράση «Τριάδι» όπου ο ρυθμός χωρίς να χάνεται, απελευθερώνεται. Αναδεικνύεται επιπλέον στα κοινωνικά, σε φράσεις όπως «Εκ των ουρανών», «Ἐσται δίκαιος» κά όπου έχουμε την κορύφωση της μελικής πορείας. Σ' αυτά ο ψάλτης χωρίς να αλλοιώνει τη δομή του μέλους και να εκτρέπεται σε манέδες έχει τη δυνατότητα να απελευθερώσει τον ρυθμό και την πορεία του μέλους και να «αυτοσχεδιάσει» πάντα τηρώντας το ψαλτικό ήθος και ύφος. Τα καθιστικά τραγούδια λοιπόν παρουσιάζουν ομοιότητες με τα αργά αυτά εκκλησιαστικά μέλη και γι αυτό είναι αγαπητά στους ψάλτες.

3.3 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τη μορφολογία τους δανείζονται τα ψαλτοτράγουδα από το κοσμικό μέλος (δημοτική – λόγια μουσική), το οποίο όμως εν πολλοίς έχει κοινά στοιχεία με το εκκλησιαστικό μέλος. Ο λόγος (κείμενο) είναι πάντα ποιητικός και στη συντριπτική του πλειοψηφία έμμετρος. Τα μέλη διακρίνονται σε αργά και σύντομα, ενώ ο αυτοσχεδιασμός και οι παρεμβαλλόμενες συλλαβές εμφανίζονται συχνά με μορφή απηχήματος, προοιμίου, εισαγωγής ή ταξιμίου. Επίσης συναντάμε στροφική εκτέλεση με μελωδικά πρότυπα καθώς και σχήματα του τύπου της επωδού (Εφύμνια, Υπακοές, Τεσλίμ, Ρεφραίν). Τέλος η μουσικοποιητική δομή στηρίζεται στον νόμο με το σχήμα των τεσσάρων: θέση-απάντηση-κορύφωση-λήξη³⁹.

3.5. ΧΩΡΟΣ – ΤΟΠΟΣ

Τα ψαλτοτράγουδα τραγουδιούνται εκτός του λατρευτικού χώρου του ναού και οπωσδήποτε εκτός των ορισμένων ακολουθιών της εκκλησίας. Ίσως βέβαια να ακουστούν σε μια συναυλία μέσα στον ιερό ναό όπως και άλλα τραγούδια, αλλά δεν μπορούν να ενσωματωθούν σε καμία ακολουθία όσο κι αν κάποια ψαλτοτράγουδα μοιάζουν πολύ με ύμνους της εκκλησίας μας. Συνήθως άδονται μετά από πανηγυρικούς Εσπερινούς, Θείες Λειτουργίες και άλλες ακολουθίες στον περίβολο του ναού ή στο χώρο όπου εν πάση περιπτώσει θα γίνει η συγκέντρωση των συμπαρευρισκομένων –ιερέων, ψαλτών κτλ- για το καθιερωμένο κέρασμα που απαιτεί η περίπτωση. Τότε οι ψάλτες θα τραγουδήσουν κάποια «ψαλτοτράγουδα», των οποίων το ήθος και το θέμα ταιριάζουν με την ιερότητα του χώρου και των παρευρισκομένων προσώπων. Ίσως ψάλλουν κάποιον επίκαιρο ύμνο ή το «Ἄξιον εστί», τον «Πολυχρόνιο» ή κάποια κάλαντα ανάλογα με τις συνθήκες. Αν στην ομήγυρη παρευρίσκονται και τραγουδιστές, είναι πιθανό να τραγουδήσουν κι αυτοί ψαλτοτράγουδα ή ύμνους και

³⁹ Θ. Αποστολόπουλος, Σημειώσεις για το μάθημα «Ψαλτική και Ελληνική Δημοτική Μουσική», Αθήνα 2011.

τότε φυσικά θα φανεί η διαφορά! Οι μεν ψάλτες τραγουδούν με ύφος ψάλτη ενώ οι τραγουδιστές ψάλλουν με στυλ τραγουδιστή⁴⁰!!! Τα ψαλτοτράγουδα –το λέει και το όνομά τους- είναι πιο κοντά στην ψαλτική τέχνη γι αυτό και κατά κύριο λόγο αποδίδονται και ερμηνεύονται καλύτερα από τους ψάλτες παρά από τραγουδιστές. Άλλες φορές, ψαλτοτράγουδα ακούγονται από καλλιέλαδους ιεροψάλτες σε συναυλιακούς χώρους - θέατρα, συνεδριακά κέντρα, αίθουσες συλλόγων, ακόμη και στο Μέγαρο Μουσικής, στη Λυρική Σκηνή και στο Ηρώδειο, σε ανάλογες εκδηλώσεις που οργανώνονται από επίσημους και αναγνωρισμένους φορείς.

4. ΜΟΥΣΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ – ΓΡΑΦΗ

Το μουσικό σύστημα που χρησιμοποιείται για την καταγραφή της μελωδίας των ψαλτοτράγουδων είναι –κυρίως- η βυζαντινή παρασημαντική. *Παρασημαντική* λεγόταν το σύστημα μουσικής σημειογραφίας στην αρχαία Ελληνική μουσική. Από την εξέλιξη των σημαδιών τονισμού της Ελληνικής γραφής προέκυψαν οι βυζαντινές νευματικές σημειογραφίες⁴¹. Κατά τον Αντώνιο Αλυγιάκη «διαμορφώθηκε με βάση τις τεχνικές, τις αισθητικές και τις ηθικές αρχές του αρχαίου Ελληνισμού»⁴². Ονομάστηκε έτσι καθώς δημιουργήθηκε, καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε κυρίως στο Βυζάντιο, δηλαδή την Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία που ονομαζόταν Ρωμανία⁴³. Κατά το Γρηγόριο Στάθη διακρίνεται ως προς την εξέλιξη σε δύο μεγάλες ισόχρονες περιόδους: την προσημειογραφική περίοδο από τον πρώτο χριστιανικό αιώνα ως τον 10^ο και τη σημειογραφική περίοδο από τα μέσα του 10^{ου} αι. ίσαμε τώρα⁴⁴. Είναι ιστορικά το μακροβιότερο σύστημα μουσικής σημειογραφίας στον κόσμο και ταυτόχρονα το αρχαιότερο εν χρήσει.

Για τη μουσική καταγραφή των δημοτικών τραγουδιών και των άλλων ειδών από τα οποία πηγάζουν τα ψαλτοτράγουδα, προτιμήθηκε προφανώς από ψάλτες γνώστες του συστήματος ευθύς εξαρχής η βυζαντινή παρασημαντική παρά το ευρωπαϊκό πεντάγραμμο. Η παλαιότερη γνωστή καταγραφή δημοτικών τραγουδιών «είναι δύο τραγούδια, ένα Ελληνικό και ένα Περσικό, του έτους 1562 στο χργφ. Ιβήρων 1189⁴⁵, γραμμένα από τον Λεόντιο Κουκουζέλη»⁴⁶. Ας σημειωθεί ότι το πρώτο χειρόγραφο κοσμικό μέλος χρονολογείται λίγο

⁴⁰ Αναφέρω ένα περιστατικό που συνέβη στην ιερά μονή Οσίου Δαυίδ στην Εύβοια: κατά τη διάρκεια του εσπερινού που έψαλε ο τέως Πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού ναού Αγίου Δημητρίου Χαλκίδος κ. Αναστάσιος Δέδες, ήταν δίπλα του ο φίλος του τραγουδιστής κ. Ζάχος. Όταν ο κ. Δέδες του παραχώρησε να ψάλλει ένα προσόμοιο των αποστίχων ο κόσμος νόμιζε μάλλον ότι άκουγε τη «βοσκοπούλα» που ήταν το πιο γνωστό τραγούδι του τραγουδιστή....

⁴¹ Θωμάς Αποστολόπουλος, *Κοσμικό ρεπερτόριο σε παρασημαντική*, Αθήνα 2011-2012., σ. 4.

⁴² Μ.Φ.Δραγούμης, «Η μελέτη της βυζαντινής μουσικής σήμερα», *Σύναξη*, τεύχ. 20, (1986) 132.

⁴³ Χρ. Γιανναρά, *Η νεοελληνική ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη Αθήνα 1978, σ.69.

⁴⁴ Γρ.Θ. Στάθης, *Οι αναβαθμοί και τα μαθήματα της Βυζαντινής μελοποιίας*, εκδ.ΙΒΜ, Μελέται 3, Αθήναι 1979 (1998).

⁴⁵ Ιβήρων 1189 του 1562 φφ. 120r – 127v, Λεόντιος Κουκουζέλης. Καταγράφει το τραγούδι «Χαίρεσθε, κάμποι, χαίρεσθε» σε ήχο πλάγιο του δ', εκ της τριφωνίας και ένα Περσικό κομμάτι «Γέλλε Γελλέλλι» σε βαρύ διατονικό με Τερενούμ και λίγους στίχους. Θ. Αποστολόπουλος ο.ά.

⁴⁶ *Τιμή προς τον διδάσκαλον*, έκφραση αγάπης στο πρόσωπο του καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη, Αθήναι 2001. Στη σελ 614, υποσ. 4 αναφέρεται: «Το αρχαιότερο, χρονολογημένο το έτος 1562, δημοτικό τραγούδι μελισμένο με τη βυζαντινή σημειογραφία», στα *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, τόμος 51 (1976),σ. 184-223 - Είναι επίσης

πριν την Άλωση, στον ΕΒΕ 2401 φ.122ν και επιγράφεται «Περσικόν» Τερενούμ σε ήχο α΄. Από την παλαιά γραφή ακόμα έχουμε κώδικες που περιέχουν μαζί με τους ύμνους και εξωτερικά μέλη. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί το σύστημα γραφής της παρασημαντικής πλεονεκτεί στην καταγραφή τροπικής και πολυδιαστηματικής μουσικής με το πλήθος των διαστημάτων και των κλιμάκων της. Βέβαια στην παλαιά γραφή σε 4500 σελίδες χειρόγραφης κοσμικής μουσικής έχουμε μόνον 20 δημοτικά τραγούδια. Αυτό αλλάζει με την επικράτηση του συστήματος της νέας γραφής που ως αναλυτικότερο αποδίδει από καλύτερα ως άριστα το μέλος των τραγουδιών. Έτσι μετά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι. η έντυπη παραγωγή με παρασημαντική αφορά κατ' αποκλειστικότητα τα Δημοτικά τραγούδια και τα παραδοσιακά. Ωστόσο προβληματίσε η μουσική απόδοση των σύνθετων ρυθμικών σχημάτων καθώς και η καταγραφή γρήγορων μελωδιών με πολλά ποικίλματα που ανάγκαζαν τους καταγραφείς να καταφεύγουν στη χρήση τριγόργων κλπ πράγμα που έκανε το σύστημα μη λειτουργικό. Βέβαια αυτή η ιδιοτυπία του μέλους των δημοτικών μας τραγουδιών δημιουργεί προβλήματα με όποιο σύστημα μουσικής καταγραφής κι αν τα αποτυπώσουμε⁴⁷. Φυσικά η απόδοσή τους και σε πεντάγραμμο είναι απαραίτητη για τη διδασκαλία τους στα ωδεία καθώς το πεντάγραμμο είναι ο μουσικός κώδικας που επικρατεί στη χώρα μας και παγκοσμίως. Σε εκδόσεις συλλογών τραγουδιών συνήθως παρατίθενται αυτά και σε παρασημαντική και σε πεντάγραμμο⁴⁸. Άλλωστε, οι μουσικοί, οι οργανοπαίχτες και οι τραγουδιστές γνωρίζουν κατά συντριπτική πλειοψηφία τον μουσικό κώδικα του πενταγράμμου. Τραγούδια –κυρίως παραδοσιακά- σε βυζαντινή παρασημαντική αναζητούν ή καταγράφουν οι ψάλτες και όσοι –ελάχιστοι – από τους μουσικούς κατέχουν το σύστημα της βυζαντινής παρασημαντικής. Πάντως τα ψαλτοτράγουδα στη μεγάλη πλειοψηφία τους είναι παρασημασμένα σε βυζαντινή σημειογραφία.

Μ Ε Ρ Ο Σ Β΄

1. ΤΑ «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΨΑΛΤΩΝ»

1.1 ΣΤΗ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Κατά το Γρηγόριο Στάθη «η Εκκλησιαστική μουσική, που σωστότερο είναι να ορίζεται ως Ψαλτική Τέχνη, βυζαντινή και μεταβυζαντινή, και η Δημοτική μουσική είναι δύο ομοούσιοι κλάδοι, που συναπαρτίζουν την εθνική μας μουσική κι αποτελούν, μαζί με τη γλώσσα μας και την πίστη μας, τα κυριότερα εκδηλώματα της ζωής μας»⁴⁹. Οι ψάλτες γνωρίζοντας μουσική γραφή συνέθεταν ψαλτικά έργα και για μη λειτουργική χρήση. Διαπιστωμένο δίαυλο μεταξύ

γνωστά τα 13 ελληνικά τραγούδια από το χργφ, Ιβήρων 1203 (βλ. Σπ. Λάμπρου, «Δεκατρία δημώδη άσματα μετά μουσικών σημείων εν αγιορειτικώ κώδικι της μονής Ιβήρων», *Νέος Ελληνομνήμων* ΙΑ΄ (1914), σς. 423-432 Bertrand Bouvier, *Δημοτικά τραγούδια από χειρόγραφο της μονής Ιβήρων*, Αθήνα 1960. Δέσποινα Μαζαράκη, *Μουσική ερμηνεία των δημοτικών τραγουδιών της μονής Ιβήρων*, Αθήνα 1967.

⁴⁷ Βλ. Θωμάς Αποστολόπουλος, όα σ. 31.

⁴⁸ Σπυρίδων Περιστέρης, *Δημοτικά τραγούδια Ηπείρου και Μωριάς*, εκδ. Τέρτιος Κατερίνη 1994. Κων Ψάχος, *Δημώδη άσματα Κρήτης και Δημώδη άσματα Γορτυνίας*, εν Αθήναις 1923. κά.

⁴⁹ *Τιμή προς τον διδάσκαλον*, έκφραση αγάπης στο πρόσωπο του καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη, Αθήναι 2001.

κοσμικού και εκκλησιαστικού μέλους αποτελούν τα κρατήματα⁵⁰ τα οποία λόγω σταθερού ρυθμού, απουσίας κειμένου και σχετικής ελευθερίας μέλους ήταν ανοιχτά σε έξωθεν επιρροές. Επίσης τα Πολυχρόνια, κάποιες Επευφημίες αυτοκρατόρων, Φήμες των Πατριαρχών, Μέθοδοι εκμάθησης της Ψαλτικής και της Παρασημαντικής, καθώς και κάλαντα και Θρήνοι της Παναγίας και άλλα τραγούδια θρησκευτικού περιεχομένου βρίσκονται ως είδος άσματος μεταξύ εκκλησιαστικού και κοσμικού μέλους. Η συνάφεια κοσμικής και εκκλησιαστικής μουσικής η οποία ήταν διαπιστωμένη ήδη από παλαιωτάτων χρόνων φαίνεται και στη χειρόγραφη παράδοση της μουσικής μας. Στους ίδιους χειρόγραφους κώδικες που περιέχουν ψαλτικά μέλη υπάρχουν παρεμβαλλόμενα και κοσμικά τραγούδια. Δίπλα στα εκκλησιαστικά «τεριρέμ» υπάρχουν και εξωτερικά μέλη όπως Περσικά «τερενούμ» και ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Το πρώτο διαπιστωμένο κοσμικό μέλος χρονολογείται λίγο πριν την Άλωση⁵¹ ενώ το αρχαιότερο γνωστό σημειογραφημένο δημοτικό τραγούδι ανάγεται στο 1562⁵². Ο Ιβήρων 1203β, γραμμένος από τον Αθανάσιο Κατεπάνο τον 17^ο αι, περιλαμβάνει την πρώτη συλλογή σημειογραφημένων δημοτικών τραγουδιών ενώ και οι Ξηροποτάμου 262 και Ιβήρων 1054 περιέχουν Δημοτικά τραγούδια. Στη μητρόπολη Ζακύνθου στον κώδικα Γριτσάνη 8, του 1698 γραμμένο από τον ιερομόναχο Κυπριανό Ιβηρίτη υπάρχει μια καταγραφή του «Άναρχος Θεός καταβέβηκεν» και άλλα «Τραγωδία και μουραμπάδες». Ιδιαίτερη σημασία ωστόσο έχει στην ίδια βιβλιοθήκη ο αυτόγραφος κώδικας του 18^{ου} αι Γριτσάνη 3 του Πέτρου Πελοποννησίου γραμμένος στην Κωνσταντινούπολη, που περιέχει κοσμικό ρεπερτόριο. Περιέχει 200 έργα τα πιο πολλά επώνυμα που καλύπτουν τους τέσσερις προηγούμενους αιώνες. Μαζί με άλλους κώδικες⁵³ η χειρόγραφη κληρονομιά του Πέτρου σε ανατολικό ρεπερτόριο ανάγεται στα 350 φύλλα. Η ενδιατριβή του Πέτρου στα Φαναριώτικα⁵⁴ τραγούδια των οποίων είναι και ο κυριότερος εκπρόσωπος φαίνεται στον Βουκουρεστίου, Ρουμανικής Ακαδημίας ΒΡΑ 927, ο οποίος περιέχει τα «Φαναριώτικα» του Πέτρου. Ο Θεοφάνης Καρύκης, ο Κοσμάς Μακεδόνας και ο Ιωάννης Πρωτοψάλτης φέρονται ως συνθέτες τραγουδιών με οθωμανικούς στίχους. Ο Πέτρος Βυζάντιος ο Πρωτοψάλτης έγραψε επίσης Φαναριώτικα⁵⁵ καθώς και οι Νικηφόρος Καντουνιάρης⁵⁶, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης⁵⁷, Ιάκωβος Πρωτοψάλτης, Γεώργιος Σούτσος και Ιωάννης Πελοπίδης. Οι δύο Πέτροι, ο Ιάκωβος και ο Γρηγόριος μαρτυρούνται και ως οργανοπαίκτες⁵⁸.

⁵⁰ Σχετικά με τα κρατήματα βλ. Γρηγορίου Αναστασίου, *Τα κρατήματα στην ψαλτική τέχνη*, IBM – Μελέται 12, Αθήνα 2005.

⁵¹ ΕΒΕ 2401, 15^{ος} αι, Μακεδονία, μονή Προδρόμου Σερρών, φ.122ν, μέλος σε ήχο α', «Περσικόν» (βλ. Θ. Αποστολόπουλου ΚΡΣΠ, σ.6)

⁵² IBHPΩΝ 1189, 1562 μΧ, Λεόντιος Κουκουζέλης, «Χαίρεσθε, κάμποι, χαίρεσθε» ηχ. Πλ δ' κατά τριφωνία (βλ. Θ. Αποστολόπουλου όα, σ.7)

⁵³ Βιβλιοθήκη Κ. Ψάχου, Αθήνα, οι ΒΚΨ (ντοσιέ) 60 και ΒΚΨ (ντοσιέ) 137.

⁵⁴ Είδος τραγουδιών των οποίων οι συνθέτες, οι περισσότεροι ψάλτες, σχετίζονταν με τη συνοικία Φανάρι του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

⁵⁵ ΒΚΨ 19/73, 19^{ος} αι, Πέτρος Βυζάντιος.

⁵⁶ Βατοπεδίου 1428, 19ος αι, Ιάσιο, «Μελπομένη», Νικηφόρου Καντουνιάρη, συλλογή με Φαναριώτικα τραγούδια.

⁵⁷ Χρφ σε Βιβλιοθήκη Στάθη, το πρώτο σε Νέα Μέθοδο.

⁵⁸ Θ. Αποστολόπουλος, όα, σ.24.

1.2 ΣΕ ΕΝΤΥΠΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Η πρώτη εκτύπωση παρασημαντικής για κοσμικό μέλος είναι η δημοσίευση του τραγουδιού «Τι περιφορά αθλία» του Νικηφόρου Καντουνιάρη στο τεύχος αρ. 41 στις 22 Μαΐου 1797 της εφημερίδας «Εφημερίς» που εξέδιδαν στη Βιέννη κατά τα έτη 1791-1797 οι αφοι Μαρκίδες – Πούλιου, ενώ από το 1830 ως το 1908 εκδίδεται με τη Νέα Μέθοδο ένα σημαντικό μέρος του ρεπερτορίου της Λόγιας Μουσικής της Πόλης που αφορά συνθέσεις σε Τουρκική και Ελληνική γλώσσα με κυρίαρχη φόρμα το *σαρκί* (=τραγούδι). Εκδίδονται έργα Τουρκικής και εξωτερικής μουσικής, ενώ μεταξύ άλλων⁵⁹ ο Θ. Φωκαέας εκδίδει την «Ευτέρπη» (1830) και την «Πανδώρα» (1843) η οποία περιέχει και τραγούδια στην ελληνική γλώσσα, ενώ ο Κ. Ψάχος την «Ασιάς Λύρα» (1908). Συλλογές με παραδοσιακά και δημοτικά τραγούδια αρχίζουν από τον 20^ο αι. μεταξύ των οποίων σημαντικότερες είναι του Αντ. Σιγάλα⁶⁰, του Ιακώβου Ναυπλιώτου «Φόρμιγξ», του Κλεοβούλου Αρτεμίδα «Ορφική Λύρα», κά. Ο Κ. Ψάχος στις αρχές του αιώνα συγκεντρώνει τραγούδια στο «Παράρτημα της Φόρμιγγας», ενώ εκδίδει τα «Δημώδη άσματα της Κύπρου» (1909), τα «Δημώδη άσματα της Γορτυνίας (1923), της Πελοποννήσου και της Κρήτης» (1930). Ο Σπ. Περιστέρης εκδίδει τα «Δημοτικά τραγούδια της Ηπείρου και του Μωρηά» (1949). Ο Κ. Μάρκου εκδίδει *Ακριτικά και Επετειακά δημοτικά τραγούδια*⁶¹, ενώ ο Σ. Καράς στην οκτάτομη Μέθοδο για την Ελληνική Μουσική (1981-1985) έχει εκδώσει πλήθος Δημοτικών τραγουδιών ενώ εκτιμάται ότι είναι ο μεγαλύτερος καταγραφέας κοσμικών μελών σε παρασημαντική⁶². Βιβλίο με ψαλτοτράγουδα δικής του σύνθεσης και χαρακτηρισμού έχει εκδώσει ο Β. Κατσιφής⁶³.

Μ Ε Ρ Ο Σ Γ΄

1. ΓΝΩΣΤΟΙ ΨΑΛΤΕΣ ΠΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΟΥΝ «ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ».

Ακολουθεί μια σειρά εγνωσμένων ψαλτών που τραγουδούν ψαλτοτράγουδα είτε με τη στενή έννοια, είτε δημοτικά και παραδοσιακά τραγούδια. Τα τραγούδια αυτά ηχογραφήθηκαν σε επίσημες εκδηλώσεις, σε πρόχειρες ηχογραφήσεις, σε παρέες συνδαιτυμόνων αλλά και σε

⁵⁹ Σχετικά βλ'. Θ. Αποστολόπουλου, Κοσμικό ρεπερτόριο σε παρασημαντική σσ. 15-19.

⁶⁰ Αντωνίου Σιγάλα, *Συλλογή Εθνικών Ασμάτων[...]*, Εν Αθήναις 1880.

⁶¹ Βλ Θ. Αποστολόπουλου όα σ.19.

⁶² Βιβλία δημοτικών μας τραγουδιών προς έκδοσιν: Περιέχουν τα δημοτικά μας τραγούδια γραμμένα εις βυζαντινήν σημειογραφίαν. α. Δυτικής Θεσσαλίας, τόμοι 2. β. Βορείου Αιγαίου και Κυθήρων, τόμος 1. γ. Κύμης - Σκύρου, τόμος 1. δ. Καπαδοκίας - Σινανού - Κρήτης, τόμος 1. ε. Θράκης, τόμοι 2. στ. Σάμου - Ικαρίας, τόμος 1. ζ. Χίου - Μυτιλήνης, τόμος 1. η. Δυτικής Μακεδονίας (Κοζάνης, Καστοριάς, Φλωρίνης, Εδέσσης, Βέροιας και Κλεισούρας), τόμος 1. θ. Ανατολικής Μακεδονίας, τόμος 1. ι. Κωνσταντινουπόλεως - Μ. Ασίας - Προποντίδος, τόμος 1. ια. Πελοποννήσου - Κυκλάδων - Θράκης, τόμος 1. ιβ. Πόντου - Μ. Ασίας - Ικονίου, τόμος 1. ιγ. Κυκλάδων - Σποράδων - Αργοσαρωνικού - Κύπρου, τόμος 1. ιδ. Ηπείρου - Ρούμελης, τόμος 1. ιε. Πελοποννήσου - Δωδεκανήσου - Διάφορα, τόμος 1. ιστ. Φυγαλείας - Ολυμπίας, Τόμοι 2. Το ως άνω έργον εκτιμάται ότι θα γίνει εις 19 τόμους εκ 400 σελίδων έκαστος.

(Πηγή: <http://www.ecclesia.gr/multimedia/audioindex/chanters/karas.html> ανακτήθηκε την 31/1/2017)

⁶³ Β. Κατσιφής, *Ψαλτοτράγουδα*, Αθήνα 2007.

στούντιο. Σε κάθε περίπτωση έχουν ενδιαφέρον καθώς τραγουδιούνται σε ψαλτοπαρέες, σε συνεσιώσεις μετά από εκκλησιαστικά γεγονότα, σε συνάξεις όπου ο ψάλτης καλείται να τραγουδήσει για να «ευφράνει τα ώτα» των συνδαιτυμόνων ή των παρευρισκομένων. Είναι ψαλτοτράγουδα με τη στενή έννοια (πχ του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου), είτε παραδοσιακά τραγούδια που συνήθως τα τραγουδούν οι ψάλτες με ισοκράτημα, οπότε κι αυτά σαφώς θεωρούνται ψαλτοτράγουδα, είτε δημοτικά μοιρολόγια και μανέδες, που μερικές φορές ερμηνεύονται με τόσο έντονα ψαλτικό ύφος που θυμίζουν αργά μαθήματα της Παπαδικής παρά τραγούδια.

Στον κατάλογο που ακολουθεί αναφέρεται αρχικά ο ψάλτης κατ' αλφαβητική σειρά και μετά τα τραγούδια (τα οποία είναι διαθέσιμα και ως ακουστικά ντοκουμέντα) μαζί με κάποιες πληροφορίες για τον ερμηνευτή και το ερμηνευόμενο μέλος.

• **ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ⁶⁴**

1. **«Εγέρασα και πέρασα»** Παραδοσιακό τραγούδι Παγγαίου σε ήχο β' χουζάμ συνοδεία ισοκρατήματος με ψαλτική χροιά. Ρυθμός αργός, καθιστικό.
2. **«Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια»** Χορωδία του Σωτηρίου Αρβανίτη. Ήχος Πλ του β'. Καθιστικό.
3. **«'Ασπρα μου περιστέρια»** παραδοσιακό της ξενιτιάς από τη Χαλκιδική⁶⁵. Ήχος Β' χουζάμ. Ρυθμός αργός, καθιστικό.

• **ΑΣΤΕΡΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ⁶⁶**

1. **«Αν είσαι ωραία»** Ψαλτοτράγουδο καταγραμμένο από τον Αντώνιο Σιγάλα το 1880, σε ήχο πλάγιο του α' πεντάφωνο εναρμόνιο, τραγουδισμένο όπως και το επόμενο σε κάποια επίσημη εκδήλωση όπως φαίνεται από το χειροκρότημα που ακολουθεί μετά το πέρας του τραγουδιού. Καθιστικό.
2. **«Στου στεναγμού μου τα νερά»** Θεοδώρου Φωκαέως, αργό, σε ήχο πλάγιο του α' «πουσελίκ». Και τα δύο τραγούδια συνοδεύονται από παραδοσιακά όργανα ενώ πρόκειται για ψαλτοτράγουδα με όλη τη σημασία της έννοιας όπως ορίστηκε παραπάνω⁶⁷.

⁶⁴ Πρωτοψάλτης του ιερού ναού αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης Κοζάνης, χοράρχης του τοπικού συλλόγου ιεροψαλτών, μουσικοδιδάσκαλος και εκδότης. Τιμήθηκε με το Πατριαρχικό οφίκιο του Εντιμολογιώτατου Άρχοντα υμνωδού της αγίας ΜΧΕ.

⁶⁵ Τα τρία τραγούδια ανακτήθηκαν την 19/1/2017 στην <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm>

⁶⁶ Ο Άρχων Πρωτοψάλτης της ΜΧΕ Λεωνίδας Αστέρης γεννήθηκε στην Κοινότητα του Γαλατά Κωνσταντινουπόλεως το 1936. Μαθήτευσε στον αείμνηστο Πρωτοψάλτη της Αγιοτάτης Αρχιεπισκοπής Παναγιώτη Κωνσταντινίδη. Δεκαετής και δεκατριετής προσελήφθη από τον Άρχοντα Λαμπαδάριο Θρασύβουλο Στανίτσα και από τον Άρχοντα Πρωτοψάλτη Κωνσταντίνο Πρίγγο στον Πατριαρχικό Ναό. Το 1984 καλείται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο και την Ιερά Σύνοδο να αναλάβει την πρωτοψαλτία της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας. Ο Λεωνίδας Αστέρης είναι απόφοιτος του Ωδείου Λυρικής Σκηνής και Τέχνης και Πρωταγωνιστής της Λυρικής Κωνσταντινουπόλεως από το 1969 ως σήμερα. Διδάσκει στο Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας την ορθοφωνία και τεχνική καλοφωνίας.

⁶⁷ Τα δύο τραγούδια ανακτήθηκαν την 19/1/2017 στην <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm>

- **ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ⁶⁸**

1. **«Άρχοντες καλησπερίζω»** Κάλαντο Πρωτοχρονιάς της Τήνου σε ήχο πλάγιο του α', α καπέλα. Σύνθεση Παναγιώτη Μακαρώνα (Τηνιακού Βιολάτορα)
2. **«Μια βοσκοπούλα ροΐδοπλασμένη»** σε ήχο πλάγιο του τετάρτου με οξύ τετράχορδο μαλακό χρωματικό (σουζινάκ). Ρυθμός αργός. Ψαλτοτράγουδο με συνοδεία οργάνων μεταξύ των οποίων δεσπόζει το κλαρίνο⁶⁹. Παραδοσιακό καθιστικό Μακεδονίας.
3. **«Γιατί ο ήλιος σήμερα»** παραδοσιακό Ψαλτοτράγουδο σε πλάγιο του δ' συνοδεία οργάνων. Οι στίχοι και η μουσική του Β. Κατσιφή. Χρόνος αργός⁷⁰.

- **ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ⁷¹**

1. **«Ο σπίνος» (σμυρφ)** ήχος πλάγιος α', συνοδεία ισοκρατήματος μόνο. Το τραγούδι "Ο Σπίνος" είναι παραδοσιακό δημοτικό τραγούδι, και το 1980 στο studio 1 της Columbia, ο Θεόδωρος Βασιλικός το έκανε δώρο στον Γιάννη Παπαϊωάννου ένα βράδυ μετά την ηχογράφηση των εκκλησιαστικών ύμνων που ετοίμαζε με την χορωδία του.
2. **«Αγγινάρα με τ' αγκάθια»** ήχος λέγετος, με εισαγωγή και συνοδεία οργάνων. Παραδοσιακό⁷².
3. **«Αυτά τα μάτια τα γλυκά»**, με εισαγωγή σε ήχο πρώτο με πτώση στον νη, παραδοσιακό συνοδεία οργάνων. Ρυθμός αργός.
4. **«Δώδεκα ευζωνάκια»** σε ήχο α' με εισαγωγή και συνοδεία χορωδίας. Παραδοσιακό. Ρυθμός σύντομος.
5. **«Θεέ μου να ξημέρωσεν»**, σε ήχο α', αργό «καθιστικό», συνοδεία οργάνων και χορωδίας.

⁶⁸ Ο Θεόδωρος Β. Βασιλείου γεννήθηκε στην πόλη Στυλίδα του νομού Φθιώτιδος στις 24-12-1953. Την μουσική παιδεία του στο σκέλος της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής, άρχισε να δέχεται σε ηλικία οκτώ (8) ετών από τον μουσικολογώτατο πρωτοπρεσβύτερο π. Ιωάννη Ροδίτη και τον θείο του πρωτοψάλτη κ. Γεώργιο Παπαϊωάννου. Μαθητεύει δε αργότερο στον Λαμπαδάριο του ι.ν. Αγίου Κωνσταντίνου πλατείας Ομονοίας κ. Ιωάννη Μαθιουδάκη και στον αείμνηστο Κωνσταντινουπολίτη ψάλτη Βασίλειο Γιουβάνογλου. Επίσης δέχτηκε τις χρηστές επιδράσεις του Άρχοντος Μουσικοδιδάσκαλου του Οικουμενικού Θρόνου μακαριστού Αβραάμ Ευθυμιάδη, και του α' ψάλτη του ι.ν. της του Θεού Σοφίας Θεσ/νίκης κ. Χαριλάου Ταλιαδώρου, καθώς και στη Βυζαντινή μουσικολογία από τον αρμόδιο καθηγητή στο πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Γρηγόριο Στάθη. Στο σκέλος του Δημοτικού τραγουδιού της υπαίθρου συνεργάστηκε στενά με τον μουσικολόγο και λαογράφο κ. Παντελή Καβακόπουλο του οποίου κατέγραψε σε Βυζαντινή παρασημαντική, τα ευρισκόμενα στο περισπούδαστο βιβλίο του υπό τον τίτλο «Καθιστικά της Σωζόπολης χορευτικά της Θράκης». Ενώ στο σκέλος του Δημοτικού τραγουδιού των πόλεων, του και Ρεμπέτικου τραγουδιού καλούμενου, συνεργάζεται ακόμη και σήμερα με τον κ. Γ. Παπάζογλου υιό του αειμνήστου Βαγγέλη Παπάζογλου του ευφυέστερου ίσως των μουσικών και συνθετών του Ρεμπέτικου τραγουδιού.

⁶⁹ Τα δύο τραγούδια ανακτήθηκαν την 19/1/2017 στην <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm>

⁷⁰ Προσωπικό αρχείο π. Εμμανουήλ Νταλαρή.

⁷¹ Ο Θ. Βασιλικός έλαβε τα πρώτα ακούσματα της Β.Μ. από τον πατέρα του Αλέξανδρο. Έψαλλε ως Πρωτοψάλτης σε πολλούς κεντρικούς Ναούς των Αθηνών, αλλά και της επαρχίας, όπως Αγρίνιο, Ηράκλειο, Χανιά, Τήνο, κ.λ.π. Διδάχθηκε τη μουσική από τον Θεόδωρο Χατζηθεοδώρου, καθηγητή του Ελληνικού Ωδείου Αθηνών. Από το 1973 ως σήμερα είναι πρωτοψάλτης, στον Ι. Ναό Αγίου Αποστόλου Θωμά Αμπελοκήπων Αθηνών. Ίδρυσε και διηύθυνε μέχρι σήμερα - σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα - τέσσερις πεντηκονταμελείς ονομαστές χορωδίες.

⁷² Ο Θ. Βασιλικός πραγματοποίησε το 2000 συναυλία στο Κινηματοθέατρο Παλλάς στην Αθήνα με θέμα το παραδοσιακό δημοτικό τραγούδι. Οι ηχογραφήσεις του είναι από αυτή τη συναυλία.

6. **«Θωμά ή 'μ» («στη σκάλα π ανιβαίνεις»)** σε ήχο δεύτερο , μαλακό χρωματικό με ενδιάμεσες διατονικές πτώσεις στον Πα. Δημοτικό. Συνοδεία οργάνων. Ρυθμός σύντομος.
7. **«Πέντε Έλληνες στον Άδη»** σε ήχο πλάγιο του α' (ατζέμ κιουρδί) συνοδεία οργάνων. Λαϊκό τραγούδι σε παραδοσιακή κλίμακα.
8. **«Σ' αγαπώ γιατί εισαι ωραία»** Παραδοσιακό τραγούδι σε πλάγιο του πρώτου πουσέλίκ. Συνοδεύεται με όργανα. Ρυθμός αργός.
9. **«Σαν τα μάρμαρα της πόλης»** Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πρώτο επτάφωνο με χρωματικό τετράχορδο Πα'-Δί' συνοδεία οργάνων. Παραδοσιακό.
10. **«Στο πα και στο ξαναλέω»** σε ήχο πλάγιο του α', συνοδεία οργάνων. Παραδοσιακό⁷³. Ρυθμός 4/4 μέτριος.

• **ΓΚΙΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ⁷⁴**

1. **«Εγώ μικρός ορφάνεψα»**, αργό δημοτικό Ηπειρώτικο με χαρακτηριστική κλίμακα και έλξεις της περιοχής της Ηπείρου σε ήχο πλάγιο του δ'. Αργό, καθιστικό.
Τα επόμενα τραγούδια είναι μόνο με φωνή και ισοκράτημα.
2. **«Έχω ένα πόθο»** Ψαλτοτράγουδο σε ήχο α' επτάφωνο, συνοδεία ισοκρατήματος.
3. **«Χαρά στα μάτια που δακρύζουν»** Ψαλτοτράγουδο. Ήχος πλάγιος του α', συνοδεία ισοκρατήματος.
4. **«Ένα τραγούδι για τη μάνα»** Σκοπός - ψαλτοτράγουδο σε πλάγιο του α'.
5. **«Στα ξένα έφυγα μικρός»** Τσάμικο για τους ξενιτεμένους σε ήχο β' ρυθμός αργός.
6. **«Η Σμύρνη μάνα καίγεται»** (Ρωμιοσύνη, Ρωμιοσύνη).
7. **«Μια κόρη παινεμένη»** Ψαλτοτράγουδο σε ήχο α'.
8. **«Τζιβαέρι» (σμργφ)** Παραδοσιακό – ψαλτοτράγουδο. Σε ήχο α'.
9. **«Μια γαλάζια περιστέρα»** Παραδοσιακό σε ήχο α' δίφωνο (παθητικό – σαμπάχ)
10. **«Αυτά τα μάτια τα γλυκά»** Σε ήχο α'.
11. **«Μακεδόνια»** ψαλτοτράγουδο σε ήχο α'.
12. **«Ας χαμηλώναν τα βουνά»** Δημοτικό παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο α'.
13. **«Πολυξένη»** Δημοτικό παραδοσιακό σε ήχο α' δίφωνο παθητικό σαμπάχ.
14. **«Την αγάπη μου την αποθύμησα»** Δημοτικό σε ήχο πλάγιο του β'.
15. **«Μια συννεφιασμένη μέρα»** Παραδοσιακό σε ήχο α'.
16. **«Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια»** Πασιγνωστο παραδοσιακό τραγούδι για την καταστροφή της Μ. Ασίας και της Σμύρνης σε ήχο πλ του Β' και ρυθμό αργό.
17. **«Εγέρασα και πέρασα»** Παραδοσιακό τραγούδι Παγγαίου σε Ήχ Β' χουζάμ.

⁷³ <https://www.youtube.com> Τα τραγούδια του Θ. Βασιλικού ανακτήθηκαν την 19/1/2017.

⁷⁴ Ο Ευάγγελος Γκίκας γεννήθηκε στον Αμπελώνα Λαρίσης. Δασκάλοι του ήταν οι Πρωτοψάλτες κ. Κυριαζής Δασκαλούδης και Αθανασίος Κουφοδήμος. Είχε την τύχη να γνωριστεί με τους γνωστούς Πρωτοψάλτες κ. Γεώργιο Κατσούλη, Μιχάλη Μελέτη και κ. Φώτη Κετσετζή. Διετέλεσε Πρωτοψάλτης σε διάφορους Ναούς των Αθηνών. Αποτελεί βασικό στέλεχος διαφόρων χορωδιών με χοράρχες τους κυρίους Π. Φόρτωμα, Γ. Τσατσαρώνη, Μ. Χατζημάρκο, Γ. Ναούμ, Ι. Σίμο και επί τριετία στο χορωδιακό συγκρότημα του Θεοδώρου Βασιλικού. Έχει εκδόσει κασσέτες Βυζαντινών Εκκλ. Ύμνων, καθώς και παραδοσιακών Δημοτικών Τραγουδιών. Διετέλεσε καθηγητής Β. Μ. και παραδοσιακών Δημοτικών τραγουδιών στον Καλλιτεχνικό Σύλλογο «Ορφική Λύρα» και στο Ωδείο «Ρωμανός ο Μελωδός», καθώς και στο Μουσικό Γυμνάσιο Πειραιώς.

18. «**Ηλιογέννητη**» Παραδοσιακό Ψαλτοτράγουδο σε ήχο α'.
19. «**Ασκήρια σαν τ' αστέρια**» δημοτικό σε ήχο α'. (Μαρκόπουλος)⁷⁵
20. «**Θα 'ρθει καιρός**» ήχος πλάγιος α' Μαρκόπουλος.
21. «**Θεοσκότεινο πέλαγο**» (σύντροφε ξύπνα) Μαρκόπουλος.
22. «**Γύρνα πίσω ξανά στην πατρίδα**» σε πλάγιο του β' Μαρκόπουλος.

Ο Ευάγγελος Γκίκας έχει τραγουδήσει Ηπειρώτικα αλλά και τραγούδια δημοτικά και παραδοσιακά ολόκληρης της Ελλάδας. Με τον τίτλο «Ψαλτοτράγουδα» θα κυκλοφορήσει τη νέα δουλειά του που περιλαμβάνει μοιρολόγια και παραδοσιακά τραγούδια.

• ΔΑΣΚΑΛΟΥΔΗΣ ΚΥΡΙΑΖΗΣ

1. «**Τα Μελιτζανιά**» καθιστικό σε ήχο α' σε παρέα συνδαιτημόνων⁷⁶.
2. «**Πήρα στα χέρια μου Σταυρό**» αργό σε πλάγιο του α' σε ελεύθερη εκτέλεση από τον Κυριαζή Δασκαλούδη. Ακολουθεί μανές. Στο ούτι ο Βαγγέλης Τσιαπλής⁷⁷.
3. «**Απόψε δεν κοιμήθηκα, Τα μελιτζανιά, Θωμάη**»⁷⁸
4. «**Μάνα μ όταν με γέννησες**» αργό, ήχος πλάγιος του α'⁷⁹.

• ΔΑΣΚΑΛΟΥΔΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ⁸⁰

1. «**Μακεδονικά τραγούδια του Παγγαίου**» μαζί με Βασίλη Μπάντη σε τραπέζι. Συνοδεία ισοκρατήματος⁸¹.
2. «**Άσπρα μου περιστέρια**» σε αργό ρυθμό. Ήχος πλάγιος του β'. «**Πότε να 'ρθει η άνοιξη**» ρυθμός σύντομος 7/8. Ίδιος ήχος⁸².
3. «**Μια γαλάζια περιστέρα**» ήχος α' σαμπάχ έσω δίφωνος με κρουστά και ζουρνά συνοδεία.
4. «**Δώδεκα ευζωνάκια**» σε ήχο α'. Μαζί του τραγουδάει ο Βυζαντινός χορός «**Οι Δομέστικοι της Δράμας**»⁸³.

• ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΠΕΤΡΟΣ

⁷⁵ Στίχοι: Κ.Χ. Μύρης. Μουσική: Γιάννης Μαρκόπουλος. Πρώτη εκτέλεση: Θεόδωρος Βασιλικός (πηγή: <http://analogion.com/forum/archive/index.php?t-11679.html>)

⁷⁶ Ο Πρωτοψάλτης και Καθηγητής, Κυριαζής Δασκαλούδης τραγουδάει σε τραπέζι γνωστών και φίλων. Επίσης, παρευρίσκεται ο αείμνηστος Πρωτοψάλτης και Καθηγητής, κ. Στάικος Χατζής. (Πηγή: https://youtu.be/YP6iQlg_09U ανακτήθηκε την 26/1/2017)

⁷⁷ <https://youtu.be/8o8ICj2r4kl> ανακτήθηκε την 26/1/2017

⁷⁸ <https://youtu.be/SrX8gxBHTWQ> ανακτήθηκε την 26/1/2017

⁷⁹ <https://youtu.be/4geGjZzQH94> ανακτήθηκε την 26/1/2017

⁸⁰ Γνωστός στο Πανελλήνιο δημοτικός τραγουδιστής, μοναδικός ερμηνευτής των Παγγαιορίτικων και μακεδονικών τραγουδιών. Κορύφωση της καλλιτεχνικής του καριέρας οι εμφανίσεις του επί σειρά ετών στο Θέατρο Δώρας Στράτου, στην Αθήνα, και οι εκδόσεις δίσκων με συλλογές τραγουδιών. Επίσης, επί δεκαετίες ήταν ιεροψάλτης σε διάφορες περιοχές του Παγγαίου. Μας άφησε σε ηλικία 90 ετών στις 22/11/2016, ύστερα από ταλαιπωρία με την υγεία του τα τελευταία χρόνια. Ήταν αδερφός του Πρωτοψάλτη Κυριαζή Δασκαλούδη. (πηγή: <http://www.dramini.gr>)

⁸¹ <http://www.dramini.gr> ανακτήθηκε την 31/1/2017

⁸² <http://www.dramini.gr> ανακτήθηκε την 31/1/2017

⁸³ <https://youtu.be/u1inU-ZVg> ανακτήθηκε την 31/1/2017

«**Το κρούσος της Ανδριανούπολης**» (**«Τ' αηδόνια της ανατολής»**), (1361) Καθιστικό Ανατολικής Θράκης. Μεταβυζαντινό ποίημα, τραγούδι - θρήνος για την Άλωση της Ανδριανούπολης από τον Αμουράτ, το 1361. Κατά το Νικόλαο Πολίτη είναι το παλαιότερο ιστορικό δημοτικό μας τραγούδι. Οι στίχοι του αναφέρονται στις θλιβερές συμπτώσεις των καταστροφών και των αλώσεων σε ημέρες εορτών⁸⁴. Ο ρυθμός του τραγουδιού είναι αργός και ελεύθερος. Η μελωδία του κινείται στον σε ήχο τρίτο στη βυζαντινή μουσική.

- **ΙΩΑΚΕΙΜ ΑΝΔΡΕΑΣ⁸⁵**

«**Το μέγα Μοναστήρι**»⁸⁶ θρήνος για την πτώση της Πόλης σε ήχο τρίτο. Χαρακτηριστικό των θρήνων για την πόλη είναι ο χαρούμενος ήχος και ο ελπιδοφόρος ρυθμός καθώς κοινή είναι η πίστη ότι την πτώση επέτρεψε ο Θεός και ότι «πάλι με χρόνια με καιρούς πάλι δικά μας θα 'ναι».

- **ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ⁸⁷**

1. «**Γιεμενί**» (=μαντήλι) Τούρκικο τραγούδι σε βαρύ διατονικό. Ρυθμός αργός ελεύθερος⁸⁸.
2. «**Η χανούμ**» Παραδοσιακό σε ήχο πρωτόβαρο με έντονη ψαλτική χροιά. Ψαλτοτράγουδο⁸⁹.

- **ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ⁹⁰**

⁸⁴ http://www.vocalmusic.gr/trad_EThrakChor.htm ανακτήθηκε την 23/1/2017

⁸⁵ Γεννήθηκε στην Καλλονή της Λέσβου το 1978. Από μικρή ηλικία μαθήτευσε στην Βυζαντινή, Παραδοσιακή και Ευρωπαϊκή μουσική κοντά στον πατέρα του, ιερέα π. Παναγιώτη Ιωακείμ. Από το έτος 1997 έως σήμερα διακονεί το ιερό αναλόγιο ως Λαμπαδάριος και Πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Λαμίας. Είναι απόφοιτος του τμήματος Φ.Π.Ψ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και τελειόφοιτος στο μεταπτυχιακό τμήμα Μουσικολογίας και Ψαλτικής Τέχνης της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

⁸⁶ Τò δημοτικό αυτό τραγούδι είναι ο παλαιότερος θρήνος για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Πιθανόν να προέρχεται από την Κρήτη. Βρέθηκε σε χειρόγραφο του 15ου αιώνα· ο τίτλος ήταν: «Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης». Ανήκει στη δεύτερη περίοδο (1453-1821) της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και στο ιστορικό είδος. Δημοσιεύτηκε το 1914 από το Ν. Πολίτη στη συλλογή του «*Εκλογαί από τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ*». Για τη σύνθεσή του ο Ν. Πολίτης χρησιμοποίησε την παραλλαγή που δημοσίευσε ο Φωρὲλ και ἄλλοι εἴκοσι τέσσερις. Ὅμως, μόνο ὁ 4ος και 18ος στίχος ἔχουν παρθεῖ αυτοῦσιοι ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ Φωριέλ (πηγή: <http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tradition/lamentations-constantinople.htm>)

⁸⁷ Γεννήθηκε το 1940. Εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ ἀκούσει καὶ νὰ σπουδάσει ἀπὸ κοντά, διάφορους Μεγάλους Πρωτοψάλτες καὶ Δασκάλους τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ὅπως τοὺς κ.κ. Βλαχόπουλο, Γεωργιάδη, Ρουσσινόπουλο, Μαργαριτόπουλο, Σακκίδη, Περίδη, Ελοσίτη, Καμπανίδη, Μουτάογλου, Σαββινόπουλο, τὸν Νίκο τὸ Σαλτάρη καὶ τὸν Κουλουριώτη Μουσικολόγο. Τελειοποιήθηκε μουσικά με τὸν Ἀρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Θρασύβουλο Στανίτσα. Ἐχει ἀσχοληθεῖ ἐπισταμένα με τὸ Δημοτικὸ μας Τραγούδι, τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀρίστος ἐκτελεστής, ἔχοντας μεταφέρει περισσότερα ἀπὸ 1800 τέτοια τραγούδια στὴ Βυζαντινὴ Σημειογραφία, καθὼς ἐπίσης καὶ πάνω ἀπὸ 110 Μανέδες.

⁸⁸ <https://youtu.be/MOnuVRstA6w> ανακτήθηκε την 19/1/2017

⁸⁹ <https://youtu.be/Qmq3yGj7ZlQ> ανακτήθηκε την 19/1/2017

⁹⁰ Γεννήθηκε στις 10 Ιανουαρίου του 1911 στην Κρηνίδα (Βιτάστα) Αμφίπολης Σερρών και πέθανε στη Θεσσαλονίκη στις 12 Αυγούστου 2012. Ο ιερέας του χωριού του και πρώτος του δάσκαλος στην Ψαλτική, ο π. Εμμανουήλ Πιπεριάς, διέκρινε από νωρίς την καλλιφωνία του μικρού Αθανασίου και τον βοήθησε να καλλιεργήσει αυτό το θείο τάλαντο. Στη συνέχεια μαθήτευσε στον Πρωτοψάλτη Αθανάσιο Μπουρλέτσικα και

1. **«Βάσανα πίκρες και καημοί»** αργό τραγούδι - μανές σε ήχο πρώτο έσω δίφωνο «σαμπάχ» με διακριτική συνοδεία οργάνου που έχει το ρόλο ισοκρατήματος όσο τραγουδάει ο ψάλτης⁹¹.
2. **«Κατέβα κόρη»** σε ήχο πρώτο με οργανικό ισοκράτημα, ρυθμός αργός. Κλαρίνο γεφυρώνει τις στροφές του τραγουδιού.
3. **«Λεϊλά»** σε ήχο Βαρύ(?) ή χουζάμ που επταφωνεί καταπληκτική ερμηνεία συνοδεία οργάνων. Ρυθμός αργός
4. **«Όσα βουνά κι αν πέρασα»** ήχος πρώτος παθητικός. Ρυθμός αργός με συνοδεία οργάνων.

Χαρακτηριστικό των εκτελέσεων του Αθανασίου Καραμάνη είναι η ψαλτική χροιά της φωνής και η παρουσία ισοκρατήματος (με όργανο) καθόλη τη διάρκεια του κομματιού, ακόμα κι όταν παίζουν μόνο τα όργανα ανάμεσα στις στροφές.

• ΚΑΤΣΙΦΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

«Θεέ μου σε παρακαλώ» (Η προσευχή μου) Ψαλτοτράγουδο σε ήχο β' χουζάμ, ρυθμός 2σημος- 4σημος χρόνος κατά τις ενδείξεις. Μουσική και στίχοι του ιδίου⁹².

• ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ

1. **«Εις κάθε είδος» (Πανδωρα)** ρυθμός αργός εναλλασσόμενος με σύντομο, ήχος βαρύς συνοδεία οργάνων.
2. **«Πολλοί οπότεν μπερδευτούν»⁹³ (Πανδωρα)** σε ήχο πλάγιο του α'. Συνοδεία οργάνων.
3. **«Τραγώδιον»** σε ήχο πλάγιο του τετάρτου διαπασών⁹⁴.
4. **«Μακαμλάρ Κιάρι» (Πανδώρα)⁹⁵** πρόκειται για μάθημα μακαμίων με συνοδεία κανονακίου και άλλων οργάνων.
5. **«Τι σκληρότης είναι φως μου» (Πανδωρα)** Πέτρου Πελοποννησίου συνοδεία παραδοσιακών οργάνων σε ήχο λέγετο και γλώσσα καθαρεύουσα.

στον μουσικοδιδάσκαλο Χρήστο Παρασχίδη. Ο Κωνσταντινουπολίτης Χαράλαμπος Ανεστιάδης, Πρωτοψάλτης του Ι. Μητροπολιτικού Ναού Δράμας τον μύησε στην Πολιτική Ψαλτική Τέχνη και Παράδοση. Στη συνέχεια έκανε αριστερός ψάλτης του Κωνσταντίνου Πρίγγου, από τον οποίο έμαθε πολλά. Το 1952 ανέλαβε Πρωτοψάλτης και Χοράρχης του Μητροπολιτικού Ναού Θεσσαλονίκης Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά, απ' όπου παραιτήθηκε συνταξιούχος το 1983. Απ' όπου και αν πέρασε άφησε πλήθος μαθητών, ίσως τους περισσότερους από κάθε άλλο δάσκαλο. Υπήρξε συνιδρυτής, μαζί με τους Αβρ. Ευθυμιάδη, Χρυσ. Θεοδοσόπουλο και Χαρίλαο Ταλιαδώρο του Φροντιστηρίου "Άγιος Δημήτριος". Τιμήθηκε για την πολυσχιδή προσφορά του από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, δια χειρών του Πατριάρχου Δημητρίου, ο οποίος του απένειμε το 1981 το Οφφίκιο του «Άρχοντας Πρωτοψάλτου τῆς Ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Κων/πόλεως».

⁹¹ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκε την 19/1/2017

⁹² <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκε την 19/1/2017

⁹³ Αυτό και άλλα άσματα περιέχονται και σε 2πλό cd: ΜΙΣΜΑΥΙΑ (1993) (2CD) – Masterpieces of the first Greek songs (17TH – 19TH Centuri A.D.) (2CD). Τα πρώτα έντεχνα ελληνικά τραγούδια του 17ου και 19ου αιώνα - Πέτρος Ταμπούρης (πηγή: http://www.musical.gr/cddetails.php?gui_language=1&CD_code=624-2)

⁹⁴ Τα τραγούδια 1-3 ανακτήθηκαν την 19/1/2017 <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm>

⁹⁵ Κιάρι: μάθημα έντεχνο σε 74 μακάμια. Βρίσκεται στην Πανδώρα του Θ. Φωκαέως σσ. 102-122. (εκδ. Κουλτούρα, Αθήνα). Μέρος του ψάλλει ο Ν. Κωνσταντινόπουλος. Δεν παρατίθεται εδώ σημειογραφημένο λόγω της μεγάλης του έκτασης.

Χαρακτηριστικό του Ν. Κωνσταντινόπουλου η έντονη ψαλτική χροιά και η συνοδεία με αυστηρά παραδοσιακά όργανα. Τα περισσότερα τραγούδια του είναι μέσα από την Πανδώρα του Θ. Φωκαέως, όπου αναφέρεται και το μακάμι στο οποίο είναι μελισμένο το κάθε τραγούδι. Πρόκειται για ψαλτοτράγουδα από κάθε άποψη.

- **ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ⁹⁶**

«**Καράβια φύγανε**» Ψαλτοτράγουδο σε ήχο πρώτο, χρόνο μέτριο και στίχους – μουσική του Βασιλείου Κατσιφή⁹⁷.

- **ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ**

«**Ανέβηκα στον Όλυμπο**» Δημοτικό καθιστικό αργό. Δεν ξεχωρίζει αν ο ερμηνευτής είναι ψάλτης ή τραγουδιστής. Ήχος πρώτος, συνοδεία οργάνων.

- **ΜΑΪΔΑΝΟΓΛΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝ⁹⁸**

1. «**Ξένος ήμουν κι ήρθα τώρα**» Παραδοσιακό Μακεδονίας. Αργό καθιστικό, ρυθμός ελεύθερος, συνοδεία ισοκρατήματος. Ήχος α, σαμπάχ.
2. «**Καναρίνι μου γλυκό**» Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του δ'. Το τραγουδάει πρώτα στα τούρκικα και μετά στα ελληνικά.
3. «**Κάνω τα πουλιά γειτόνους**» Αργό καθιστικό τραγούδι σε ήχο α' (μικτό) με μια υψιφωνία στο κλείσιμο. Α καπέλα χωρίς ισοκράτημα.

Όλες οι ερμηνείες του Σπυρίδωνα Μαϊδανόγλου «**μυρίζουν**» λιβάνι και μάλιστα Πολίτικο, όπως του Στανίτσα και του Τσαμκιράνη⁹⁹.

- **ΜΑΡΑΤΣΩΛΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ**

1. «**Βγήκα ψηλά στον Όλυμπο**» ήχος πρώτος. Δημοτικό τραγούδι, ρυθμός σύντομος. Α καπέλα, χωρίς συνοδεία οργάνων.

⁹⁶ Από τους πλέον διακεκριμένους καλλιφώνους Πρωτοψάλτες και Χοράρχες ο Γεώργιος Λαμπρόπουλος γεννήθηκε στο Πειραιά το 1936. Από την ηλικία των 10 ετών ξεκίνησε μαθήματα Βυζαντινής Μουσικής στο Μουσικό Λύκειο Αθηνών, με ειδικό καθηγητή στη Βυζαντινή Μουσική, το Θεοδόσιο Γεωργιάδη. Σε ηλικία μόλις 15 ετών το 1950 διορίζεται Πρωτοψάλτης στον Ιερό Ναό Παμμεγίστων Ταξιαρχών Κορυδαλλού. Από το 1976 ως και σήμερα διατελεί Πρωτοψάλτης στον Ιερό Ναό Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού Αιγάλεω. Το Μάρτιο του 2008 του απονέμεται το οφφίκιον του Άρχοντος Πρωτοψάλτου της Ιεράς Μητροπόλεως Νικαίας από τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Αλέξιο.

⁹⁷ Β. Κατσιφή, *Ψαλτοτράγουδα*, Αθήνα 2007.

⁹⁸ Γεννήθηκε το 1929 εις το Κεφαλοχώρι Σερρών. Η καλλιφωνία και το ταλέντο του εκδηλωθήκανε παιδιόθεν. Ακολούθως για πρώτη φορά προσελήφθη ως Πρωτοψάλτης τον Ιούνιο του 1957 στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου του χωριού Άμπελοι Σερρών. Εν συνεχεία διακόνησε στους Ιερούς Μητροπολιτικούς Ναούς Σιδηροκάστρου, Σερρών, Σιατίστης, Κοζάνης, Γιαννιτσών, Νιγρίτης και στους Ιερούς Ναούς Αγ. Αθανασίου Θεσσαλονίκης, Παντανάσσης Πατρών, στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό Αγίου Μηνά Ηρακλείου Κρήτης και τέλος στον Ιερό Ναό Ευαγγελιστρίας Τήνου ως την ημέρα της κοιμήσεως του, την 25η Σεπτεμβρίου 1975.

Υπήρξε ένας εκ των αρίστων εκτελεστών της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής μουσικής, λέγωντας πάντοτε ότι «*δια να γίνει κάποιος καλός Ιεροψάλτης πρέπει να μελετά και να ζη αυτά τα οποία λέγει όταν ψάλη*».

⁹⁹ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκαν όλα την 19/1/2017

2. **«Βουνά της Αλωνίσταινας»** Δημοτικό, Συρτό από τα χωριά της κεντρικής Γορτυνίας¹⁰⁰. Ήχος Β, Ρυθμός σύντομος, χωρίς συνοδεία οργάνων.
3. **«Δεροπολίτισσα»** δημοτικό τραγούδι, Δεροπολίτισσα ή Ντιροπολίτισσα σε ήχο πρώτο ηπειρώτικου χρώματος, χωρίς συνοδεία οργάνων¹⁰¹.
4. **«Θέλετε δένδρ' ανθίσετε»** δημοτικό αργό καθιστικό, χωρίς συνοδεία οργάνων.
1. **«Κάτω στου βάλτου τα χωριά» (ήχος ήχος πλ του δ' κατά τριφωνία), «Μικρό μου Καστελόριζο» (ήχος πλάγιος του Β'), «Ντελή παπάς» (ήχος πλάγιος του Α'), «Ο γέρο πλάτανος» (ήχος πλάγιος του Β'). «Ραγιάδες» (ήχος Α').** Δημοτικά τραγούδια με φωνή μόνο χωρίς συνοδεία οργάνων.
5. **«Ο Διγενής ψυχομαχεί»** Ακριτικό τραγούδι σε ήχο πρώτο τετράφωνο, χωρίς συνοδεία οργάνων.
6. **«Σημαίνει ο Θιός»** σε ήχο πλάγιο του δευτέρου, χωρίς συνοδεία οργάνων. Θρήνος για την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Πρόκειται για μια μουσική παραλλαγή του συνήθους θρήνου του Νεοχωρίου Χαλκιδικής που είναι σε ήχο γ'.
7. **«Στα Τρίκορφα μες την κορφή»** ήχος α', ρυθμός τρίσημος. Τσάμικο ηρωικό ιστορικό τραγούδι που αναφέρεται στην πολυαίμακτη μάχη των Τρικόρφων 24/6/1825, μεταξύ των Ελλήνων επαναστατών και των αιγυπτιακών στρατευμάτων του Ιμπραήμ.
8. **«Στη μέση στα Καλάβρυτα»** ήχος α'. Τραγούδι από την Πελοπόννησο¹⁰².
9. **«Το κλάμα του Νοταρά»** ίδια κατηγορία με το προηγούμενο, ήχος α'.
10. **«Του Δήμου»** δημοτικό τραγούδι σε ήχο α'. Εκτέλεση α καπέλα.
11. **«Του Νάσου»** μοιρολόι σε ήχο α', αργός ρυθμός ελεύθερος, χωρίς συνοδεία οργάνων¹⁰³.

• ΜΠΟΣΙΝΗΣ ΝΙΚΟΣ

«Ο σπίνος» σε ήχο πλάγιο του α', με παραλλαγή στίχων και μέλους που παρεμβάλλει ήχο πρώτο παθητικό «σαμπάχ».

• ΝΤΑΡΑΒΑΝΟΓΛΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗΣ¹⁰⁴

¹⁰⁰ Είναι τραγούδι των χωριών του Μαινάλου. Αναφέρεται στην μάχη που έλαβε χώρα στα Τρίκορφα Αρκαδίας (Απάνω Χρέπα, Ζαράκοβα) στις 23-24 Ιουνίου 1825. Αντίπαλες ήταν οι δυνάμεις των Γορτυνίων υπό την αρχηγία του Κολοκοτρώνη, με τις δυνάμεις του Ιμπραήμ. Οι έριδες και οι αντιπαλότητες του εμφυλίου βοήθησαν τον Αιγύπτιο πασά να νικήσει τους διασπασμένους Μοραΐτες στη μάχη αυτή και να περάσει ανενόχλητος στην Αλωνίσταινα και στα χωριά της βόρειας Γορτυνίας, όπου τα κατέκαψε και αιχμαλώτισε πολλούς από τους κατοίκους.

¹⁰¹ Τραγούδι των περιοχών Πωγωνίου και Δρόπολης στο ρυθμό του στρωτού πωγωνίσσιου 4/4. Το περιεχόμενο του τραγουδιού αναφέρεται στο προνόμιο που είχαν οι κάτοικοι της Δρόπολης κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας να μπορούν ελεύθερα να εκτελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

¹⁰² Ανήκει στον κύκλο των "Ιστορικών" τραγουδιών και στην κατηγορία των τραγουδιών "της τάβλας", δηλαδή των καθιστικών επιτραπέζιων τραγουδιών τα οποία οι παλιοί ονόμαζαν με μια λέξη "κλέφτικα" γιατί συνήθως εξιστορούσαν την ζωή και τα κατορθώματα των κλεφταρματολών της προεπαναστατικής και επαναστατούμενης Ελλάδος. Το συγκεκριμένο αναφέρεται στις προσπάθειες των Αχαιών προκρίτων (Χαραλάμπης) και κλεφτών (Πετιμεζάς) να μεταπείσουν τον πανίσχυρο προεστό της Κερπινής Καλαβρύτων Ανδρέα Ζαΐμη να δεχτεί τον ξεσηκωμό.

¹⁰³ Όλα τα τραγούδια του Δ. Μαρατσώλα αποτελούν μέρος του προσωπικού αρχείου του π. Εμμ. Νταλαρή.

1. **«Από ξένο τόπο»** Παραδοσιακό τραγούδι της Σμύρνης και της Μ. Ασίας γενικότερα. Συνοδεία ορχήστρας. Ψαλτοτράγουδο σε ήχο πλ του Α'.
2. **«Άρχοντες καλησπερίζω»** Κάλαντο Πρωτοχρονιάς της Τήνου σε ήχο πλάγιο του α', μαζί με τον Μανώλη Καρπάθιο και συνοδεία ορχήστρας.
3. **«Βοσπορίτισσα»** παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του α'. Ψαλτοτράγουδο.
4. **«Εάλω η πόλις»** Θρήνος για την άλωση της Πόλης σε πλάγιο του β' με οργανικό ισοκράτημα.
5. **«Καλώς ανταμωθήκαμε»** Παραδοσιακό τραγούδι Μ. Ασίας σε πλάγιο του α' μαζί με τον Μ. Καρπάθιο και συνοδεία παραδοσιακών οργάνων.
6. **«Μες του Βοσπόρου τα στενά»** Λαϊκό τραγούδι σε μουσική του Απόστολου Καλδάρα και στίχους Πυθαγόρα. Το έχει τραγουδήσει ο Γιώργος Νταλάρας στο δίσκο ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ (1972). Ήχος Δ' λέγετος.
7. **«Μ' έχεις μπερδεμένο μ έχεις»** Παραδοσιακό από το cd *Ρωμαϊκή παράδοσις*.
8. **«Ρωμιούσυνη» (Η Σμύρνη)** Τραγούδι σε στίχους Πυθαγόρα μουσική Απόστολου Καλδάρα και σε πρώτη εκτέλεση ο Γιώργος Νταλάρας. Συνοδεία χορωδίας και οργάνων σε ρόλο κυρίως ισοκρατήματος. Το ύφος είναι έντονα ψαλτικό σε ήχο Γ'.
9. **«Στο 'πα και στο ξαναλέω»** Παραδοσιακό Μ. Ασίας σε ήχο πλάγιο του α'. Συνοδεία παραδοσιακών οργάνων.
10. **«Στου βοσπόρου τ' αγιονέρια»** Πασίγνωστο παραδοσιακό τραγούδι για την καταστροφή της Μ. Ασίας και της Σμύρνης σε μια συγκλονιστική εκτέλεση. Συνοδεία παραδοσιακών οργάνων σε ρόλο ισοκρατήματος.
11. **«Τζιθαέρι» (συμφ)** Πασίγνωστο παραδοσιακό - δημοτικό σε ήχο α' και εγνωσμένο ψαλτοτράγουδο. Συνοδεία παραδοσιακών οργάνων¹⁰⁵.

• **ΝΤΑΡΑΒΑΝΟΓΛΟΥ ΧΑΡΗΣ¹⁰⁶**

1. **«Δώδεκα ευζωνάκια»** Παραδοσιακό ψαλτοτράγουδο σε ήχο α' συνοδεία ισοκρατήματος.

¹⁰⁴ Ο Γρηγόριος Αλεξ. Νταραβάνογλου, είναι Πρωτοψάλτης και Χοράρχης με δημόσιες εμφανίσεις στην τηλεόραση, το ραδιόφωνο και σε αίθουσες των Αθηνών. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Στο Πατριαρχείο κάνει τα πρώτα του βήματα με καθοδηγητές τον αείμνηστο άρχοντα Πρωτοψάλτη της Μ.Χ.Ε. Βασίλειο Νικολαΐδη και τον άρχοντα Λαμπαδάριο κ. Ελευθέριο Γεωργιάδη. Σήμερα, διδάσκει τη βυζαντινή μουσική στο φροντιστήριο του Άρχοντος Μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Τσατσαρώνη στην Αθήνα.

¹⁰⁵ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> όλα τα τραγούδια του Γ. Νταραβάνογλου ανακτήθηκαν την 19/1/2017.

¹⁰⁶ Ο Χουρμούζιος (Χάρης) Νταραβάνογλου γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Είχε ως βασικούς δασκάλους στη Βυζαντινή μουσική τους Ελ. Γεωργιάδη τ. Άρχοντα Λαμπαδάριο της Μ.Χ.Ε. και τους αείμνηστους πλέον Κωνσταντινουπολίτες Γκαρτζόγλου Αχιλλέα πρωτοψάλτη του Ι. Ν. Ζωοδόχου Πηγής Μπαλουκλή και επίσης τον Α.Π. Μ.τ.Χ.Ε. Νικολαΐδη Βασίλειο. Το έτος 1980 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Ελλάδα. Έκτοτε διορίζεται ως πρωτοψάλτης στους Ι. Ναούς της Κοιμήσεως Θεοτόκου Ν. Ηρακλείου, της Αγίας Αναστασίας Φαρμακολυτρίας Περισσού, Προφήτου Ηλιού Παγκρατίου κατόπιν εντολής του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σεραφείμ και τώρα ψάλλει στον Ι. Ν. Αγίου Σπυρίδωνος πολιούχου Πειραιώς.

2. **«Η προσευχή του ψάλτη»** ήχος δεύτερος Χουζάμ. Ψαλτοτράγουδο σε στίχους και μουσική Βασιλείου Κατσιφή. Ρυθμός κατά τις ενδείξεις (εναλλάσσεται). Συνοδεύει ισοκρατήματος μόνον.
3. **«Μοναχογιός ο Κωνσταντής»** παραδοσιακό σε ήχο πλάγιο του α'. συνοδεύει ισοκρατήματος χωρίς όργανα.
4. **«Σαν έφυγα και σ άφηνα»** παραδοσιακό, ήχος βαρύς. Συνοδεύει μόνον ισοκρατήματος.
5. **«Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια»** Πασίγνωστο παραδοσιακό τραγούδι για την καταστροφή της Μ. Ασίας και της Σμύρνης. Συνοδεύει ισοκρατήματος¹⁰⁷.
6. **«Ο σπίνος»** σε ήχο πλάγιο του α', με παραλλαγή στίχων και μέλους που παρεμβάλλει ήχο πρώτο παθητικό «σαμπάχ».

• **ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ**¹⁰⁸

1. **«Αν είσαι ωραία»** σε ήχο πλάγιο του α' πεντάφωνο εναρμόνιο. Το ερμηνεύει χορός με συνοδεία παραδοσιακών οργάνων.
2. **«Στου βοσπόρου τ' αγιονέρια»** Πασίγνωστο παραδοσιακό τραγούδι για την καταστροφή της Μ. Ασίας και της Σμύρνης. Το τραγουδάει χορωδία συνοδεύει μόνο ισοκρατημάτων.

• **Π. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΟΚΙΔΗΣ**¹⁰⁹

1. **«Παπαλάμπραϊνα»** ήχος Πλάγιος του Πρώτου, ρυθμός Τρίσημος.
2. **«Στου βοριά το μπαλκονάκι»** ήχος Τέταρτος Λέγετος, ρυθμός Τρίσημος.
3. **«Την αγάπη μου»** ήχος Δεύτερος, ρυθμός Τρίσημος.
4. **«Κόρη του παπά»** Παραδοσιακό. Ήχος πρώτος επτάφωνος, ρυθμός τρίσημος. Α καπέλα εκτέλεση.
5. **«Βλαχοθανάσω»** δημοτικό. Ήχος πρώτος τρίσημος. Το τραγουδάει και ο Δημήτρης Περδικόπουλος σε ηχογράφιση του 1939.

Χαρακτηριστικό των ηχογραφήσεων του π. Εμμανουήλ Κροκίδη είναι η α καπέλα εκτέλεση των τραγουδιών και η ψαλμώδησή τους πρώτα σε βυζαντινή παραλλαγή και μετά σε μέλος. Αυτό μαζί με την πληροφορία για τον ήχο του τραγουδιού –και μάλιστα όχι σε μακάμι αλλά σε βυζαντινό ήχο- συνδέει άμεσα τα τραγούδια με την εκκλησιαστική μουσική¹¹⁰.

¹⁰⁷ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> τα τραγούδια 1-5 ανακτήθηκαν την 19/1/2017

¹⁰⁸ Για τον Φ. Οικονόμου βλέπε υποσημείωση 45 της παρούσης εργασίας.

¹⁰⁹ Πρωτοπρεσβύτερος και δάσκαλος βυζαντινής μουσικής, με σημαντικό μουσικό καί συγγραφικό έργο. Σπούδασε στο Ελληνικό Ωδείο (με το Θ. Χατζηθεοδώρου) και από το 1952 ως το 1968 (που έγινε ιερωμένος) έψαλλε σε ναούς των Αθηνών. Μερικά από τα θεωρητικά έργα του: «Μελωδικαί ασκήσεις βυζ. μουσικής», «Θεωρητικόν βυζ. μουσικής», «Διατριβή εις την έξωτερικὴν βυζ. μουσικὴν». Η Ολυμπία Τολίκα αναφέρει και τα εξής μελουργήματά του: «Τὸν ἥλιον κρύψαντα», «Λόγον ἀγαθόν» (Πολυέλεος), «Ἐκλογαὶ συντόμων πολυελέων», «Κατευθυνθήτω» (Προηγιασμένης), «Δημῶδη ᾠσματα», «Βυζ. Θεία Λειτουργία», «Σχολικὰ ᾠσματα», «Φῶς Ἰλαρόν», «Χαῖρε Νύμφη» καὶ «Ἀλληλουῖα» (τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου), «Θεοτόκε Παρθέने», (τῆς Ἀρτοκλασίας) καὶ «Ἅγιος ὁ Θεός» (τοῦ Βήματος, σὲ διαφόρους ἤχους). Ακόμα, λειτουργικά, προσόμοια (αργά-σύντομα), Απολυτίκια, αργὰ ιδιόμελα Μ. Σαρακοστής, κ.λπ. Παράλληλα δίδασκε βυζαντινὴ μουσικὴ.

¹¹⁰ <http://vocalmusic.gr/dimodiAsmata.htm> ανακτήθηκαν την 19/1/2017

• Π. ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ¹¹¹

1. «**Μη με μαλώνεις μάνα μου**» αργό επιτραπέζιο τραγούδι του γάμου σε ήχο πλάγιο του β. χωρίς συνοδεία οργάνων.
2. «**Αράχωβα**» σε ήχο τρίτο. Εκτέλεση με ορχήστρα και χορωδία. Σε ανάμνηση της νικηφόρας Μάχης της Αράχωβας και σε ένδειξη τιμής προς τον Αρχιστράτηγο της Επανάστασης Γεώργιο Καραϊσκάκη, γράφτηκε το τραγούδι με αναφορές και στην Αράχωβα.
3. «**Αρκαδιανή**» δημοτικό. Ήχος πρώτος. Εκτέλεση με ορχήστρα και χορωδία. Τραγούδι με προέλευση από την Αρκαδία Πελοποννήσου. Ο ρυθμός του κομματιού είναι 4/4 (2-2).
4. «**Εμείς καλά καθόμαστε**» Καλαματιανό Πελοποννήσου ήχος δεύτερος(χορωδία). Αυτό το τραγούδι ο π. Χρήστος Κυριακόπουλος το έχει τραγουδήσει σε συναυλίες αλλά και σε εκπομπές.
5. «**Η Λάμπρω**» δημοτικό Τραγούδι της Ρούμελης (χορωδία) ήχος Γ'.
6. «**Κορίτσια τι αγναντεύετε**» Δημοτικό. Ιστορικό τραγούδι της Αρκαδίας (χορωδία). Ήχος Γ'.
7. «**Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά**» Δημοτικό – κλέφτικο της Πελοποννήσου, τσάμικος σε ήχο α' ¹¹²(χορωδία).
8. «**Μαράθηκαν τα δέντρα**» Παραδοσιακό Πελοποννήσου σε ήχο πλάγιο του α' ¹¹³(χορωδία).
9. «**Με γέλασαν μια χαραυγή**» Παραδοσιακό επιτραπέζιο μοιρολόϊ της αγάπης και του θανάτου. Ήχος Δ' Άγια.
10. «**Περδικούλα του Μωριά**» (**Ψάχος**) Παμπελοποννησιακό τσάμικο σε ήχο α'. Αγαπητό σε όλο το Μοριά. Στην Αρκαδία ανήκει στα τραγούδια του Κολοκοτρωναϊκού κύκλου. Στην Μεσσηνία και Μεγαλόπολη είναι τραγούδι που υμνεί τον Νικηταρά. Γενικώς

¹¹¹ Ο πρωτοπρεσβύτερος π. Χρίστος Κυριακόπουλος γεννήθηκε στο Περδικονέρι Γορτυνίας το 1951. Χειροτονήθηκε από τον μακαριστό Μητροπολίτη Αττικής Δωρόθεο, διάκονος το 1975 και πρεσβύτερος το 1978. Έκτοτε υπηρετεί ως εφημέριος στο Μητροπολιτικό Ιερό Ναό του Αγίου Δημητρίου Κηφισιάς. Από νεαρή ηλικία έδειξε την κλίση του προς τη μουσική, την οποία διδάχθηκε αρχικά στη Ριζάρειο και στη συνέχεια, στο Ωδείο Αθηνών και στο Ελληνικό Ωδείο, απ' όπου έλαβε δίπλωμα Βυζαντινής Μουσικής. Ασχολείται συστηματικά με τη μουσική λαογραφία, τη συλλογή και καταγραφή δημοτικών τραγουδιών, κυρίως της Πελοποννήσου. Είναι γνώστης και δάσκαλος του παραδοσιακού μουσικού οργάνου «Ψαλτήριο» (Κανονάκι).

¹¹² Την αίγλη των Κολοκοτρωναίων - και κυρίως του Θ. Κολοκοτρώνη - ως αρματολών και κλεφτών εξυμνούν πολλά δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στη ζωή και τη δράση τους, όχι μόνο κατά τη διάρκεια της επαναστάσεως του 1821, αλλά και κατά την προεπαναστατική περίοδο. Στο τραγούδι εξαίρεται η λαμπρή εμφάνιση, ο εντυπωσιακός οπλισμός και προπαντός η υπερηφάνεια των Κολοκοτρωναίων. Το τραγούδι είναι από τα πλέον δημοφιλή σε όλη την Πελοπόννησο, γι' αυτό και δικαίως θεωρείται ως ο «εθνικός ύμνος» του Μοριά.

¹¹³ Τσάμικο γνωστό σε όλο το Μοριά. Σε πολλές περιοχές, π.χ. Λακωνία, Κυνουρία, συναντάται και σαν τραγούδι του τραπέζιού. Το τραγούδι του κλέφτη Δήμου έλκει την καταγωγή του από τα χωριά της Λιοδώρας στην κεντρική Γορτυνία. Ο Δήμος ήταν κλέφτης από το χωριό Αράπηδες το οποίο βρίσκεται μεταξύ των χωριών Σέρβου και Παλούμπα, και είχε τα λημέρια του κοντά στο χωριό Αράχωβα της ίδιας περιοχής. Τα "Πεντ' Αλώνια" είναι τοποθεσία της Αράχωβας με αγνάντιο στους Αράπηδες. Από εκεί σύμφωνα με την ιστορία είδε ο Δήμος την παρουσία του να καταστρέφεται και την οικογένειά του να ξεκληρίζεται από τους Τούρκους ως αντίποινα για την δράση του.

υπάρχουν πολλές μικροπαραλλαγές στη βάση του υμνηθέντος προσώπου. Η συγκεκριμένη παραλλαγή της ηχογράφησης είναι από τα χωριά της βόρειας Γορτυνίας και τραγουδά ο παπα-Χρήστος Κυριακόπουλος.

11. **«Σαββάτο έβαλαν βουλή»** Ήχος α'. Κλέφτικο τραγούδι που αναφέρεται στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τους αδελφούς του Γιάννη και Πάνο. Ο Γιάννης Κολοκοτρώνης σκοτώθηκε στο μοναστήρι της Αιμυαλούς, μετά από προδοσία του καλόγερου. Ρυθμός καλαματιανός 7/8. (χορωδία)
12. **«Στα τρίκορφα μες την κορφή»** ήχος α', ρυθμός τρίσημος. Τσάμικο ηρωικό ιστορικό τραγούδι που αναφέρεται στην πολυαίμακτη μάχη των Τρικόρφων 24/6/1825, μεταξύ των Ελλήνων επαναστατών και των αιγυπτιακών στρατευμάτων του Ιμπραήμ (χορωδία).
13. **«Τα κλεφτόπουλα»** Σε ήχο α' είναι ένα από τα πιο γνωστά παραδοσιακά τραγούδια της Επανάστασης του 1821. Ανήκει στην κατηγορία των "κλέφτικων" τραγουδιών (χορωδία).
14. **«Τι έχουν της Μάνης τα βουνά»** Τσάμικο σε ήχο α' ¹¹⁴ (χορωδία)
15. **«Χαρά που το 'χουν τα βουνά»** Τσάμικο Πελοποννήσου σε ήχο α' ^{115 116}.
16. **«Πέτρος και Παύλος το είπαν»** ¹¹⁷, τραγούδι του γάμου σε ήχο Δ' άγια ¹¹⁸.

• ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ¹¹⁹

¹¹⁴ Τσάμικο γνωστό σε όλη την Πελοπόννησο. Παρεμφερής σκοπός με τον σκοπό του "Μωρ' περδικούλα του Μοριά". Παραλλαγή του τραγουδιού με την ίδια μελωδία εντοπίζεται και στην Θεσσαλία ως "Τι έχουν της Ζίχνας τα βουνά", το τραγούδι του κλέφτη Νικοτσάρα. Το τραγούδι κινείται σε γνωστά μοτίβα δημοτικών τραγουδιών,. Ερώτηση προς τα βουνά για την θλίψη τους και απάντηση αυτών. Περιγραφή της μάχης με την έκβαση υπέρ των ελληνικών ή κλεφταρματολικών δυνάμεων, όπου οι Τούρκοι έχουν χάσει τρεις χιλιάδες ενώ οι Έλληνες τρεις οι οποίοι μάλιστα δεν είναι καν νεκροί απλά απουσίαζαν από το πεδίο της μάχης. Σουφή οι Έλληνες λέγανε όποιον Τούρκο ονομαζόταν Γιουσούφ.

¹¹⁵ "Του ξεσηκωμού του '21". Μια από τις πιο σημαντικές ημέρες της Χριστιανοσύνης και το Ελληνισμού, η ημέρα της κήρυξης της Επανάστασης και ταυτόχρονα η ημέρα του Ευαγγελισμού. Η 25η Μαρτίου 1821. Το παρόν παραδοσιακό τραγούδι στο ρυθμό του τσάμικου χορού από την Πελοπόννησο, αναφέρεται στον ξεσηκωμό του 1821 και έχει σε εξέχουσα θέση τη μορφή του Παλαιών Πατρών Γερμανού. Αποτελεί δείγμα του ενθουσιασμού και της συγκίνησης με την οποία ο απλός λαός δέχτηκε το λυτρωτικό μήνυμα της Επανάστασης του Ρωμαίικου. Σύμφωνα με μία άλλη άποψη, το παρόν τραγούδι αποτελεί ένα δημοτικοφανές άσμα, πάνω στη μουσική του γνωστού "Να 'ταν τα νιάτα δυο φορές", καθότι κατεγράφη καθ' υπαγόρευση του Αρχιμανδρίτη Δαμασκηνού Γεωργίου της Μονής Αγίας Λαύρας το 1938.

¹¹⁶ Τα τραγούδια του π. Χρήστου Κυριακόπουλου είναι μέρος του προσωπικού αρχείου του π. Εμμ. Νταλαρή.

¹¹⁷ <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=34922> ανακτήθηκε την 24/1/2017.

¹¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=dgXg3q-ZlFM> ανακτήθηκε την 24/1/2017

¹¹⁹ Διαπρεπής και καλλίφωνος πρωτοψάλτης, μουσικοδιδάσκαλος και χοράρχης από τους κορυφαίους της νεότερης εποχής. Γεννήθηκε στην Κων/πολη (Βαλατά) το 1910 και από ηλικίας 9 ετών μαθήτευσε, ως κανονάρχης, κοντά στον πρωτοψάλτη και μουσικοδιδάσκαλο Δημήτριο Μπαλαμπάνη. Στη συνέχεια διετέλεσε κανονάρχης στον Πατριαρχικό Ναό της Κων/πολης, μαθητεύσας κοντά στον Άρχοντα Πρωτοψάλτη Ιάκωβο Ναυπλιώτη. Το 1928, ήλθε στην Ελλάδα και συνδέθηκε φιλικά με τον Αθαν. Καραμάνη με τον οποίο συνεργάστηκε στενά. Έψαλε μάλιστα και ως Λαμπαδάριός του στον Ι. Ναό της Υπαπαντής Θεσ/νίκης. Έψαλε σε πολλούς Ι. Ναούς όπως στην Δράμα, την Καβάλα, στην Λάρισα στον Ι. Ναό της Ζωοδόχου Πηγής (1950), στην Θεσ/νίκη στον Ι. Ναό Γρηγορίου Παλαμά, στον Αγ. Φανούριο, στην Παναγία Φανερωμένης (1955) κ.α. Σε ηλικία 50 ετών στερήθηκε του φωνητικού ταλάντου και αποσύρθηκε από την ενεργό δράση. Πέθανε την 1η Ιανουαρίου 1989.

1. **«Πιρ μεκί 1»** Τούρκικο τραγούδι μαγνητοφωνημένο με μανέ σε κρασοπαρέα. Ήχος πλάγιος του δ'.
2. **«Πιρ μεκί 2»** Τούρκικο τραγούδι σε πλάγιο του α' μαγνητοφωνημένο κι αυτό σε παρέα οينوκατάλυξης.
3. **«Απόψε δεν κοιμήθηκα»** αργό τραγούδι σε πλάγιο του β', α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος.
4. **«Ένα Σαββάτο βράδυ», «Μια βοσκοπούλα αγάπησα»** σε ήχο πλάγιο του α'¹²⁰.
5. **«İpek Sacların»**, Τούρκικο άσμα που στα Ελληνικά σημαίνει «φύλλο μετάξι». Πολλά τέτοια άσματα «εξωτερικής μουσικής» έχει καταγράψει ο Θ. Φωκαέας στο έργο του «Ευτέρπη» και «Πανδώρα». Εκτέλεση α καπέλα. Ήχος Α'.
6. **«Γιεμενί»** Τούρκικο τραγούδι σε βαρύ διατονικό. Εξαιρετική και η εκτέλεση του άρχοντα πρωτοψάλτη Δημητρίου Ιωαννίδη.
7. **«Τζεμιλέ»** τούρκικο τραγούδι σε ήχο πρώτο.
8. **«Τούρκικο 1», «Τούρκικο 2»** δύο ακόμα τούρκικα τραγούδια σε ήχο πρώτο.
9. **«Στη σκάλα π ανιθαίνεις»** Δημοτικό – Παραδοσιακό σε ήχο β' παραμεσάζοντα (με διατονικές πτώσεις). Α καπέλα με ψαλτικό ύφος.
10. **«Δεν θέλω προίκα - Τούρκικος αμανές πιρ μεκί»** τραγουδούν σε ένα σπάνιο ντοκουμέντο σε παρέα ο Αθ. Παναγιωτίδης και Εμμ. Χατζημάρκος. Ήχος Α'.

Όλα τα τραγούδια του Αθανάσιου Παναγιωτίδη είναι μαγνητοφωνημένα πρόχειρα και σε παρέες όπου τα τραγούδησε πάνω στο κέφι. Έτσι έχουν αξία καθώς καταδεικνύουν την άμεση σχέση εκκλησιαστικής και εξωτερικής μουσικής από κάθε άποψη: μουσικολογική και ανθρωπολογική.

• ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ – ΚΟΥΡΟΣ¹²¹

1. **«Στριφτόμπολας»** δημοτικό – κλέφτικο, αργό καθιστικό – επιτραπέζιο συνοδεία οργάνων, ήχος Α'.
2. **«Το λένε οι κούκοι στα βουνά»** Παραδοσιακό ιστορικό τραγούδι από την Γορτυνία, συνοδεία οργάνων ήχος πλάγιος του Δ' χρωματικός ή Β'.

• ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠΥΡΟΣ

¹²⁰ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> τα τραγούδια 1-4 ανακτήθηκαν την 19/1/2017

¹²¹ Γεννήθηκε στην Τρίπολη στις 14 Νοεμβρίου 1881. Τό πραγματικό του όνομα ήταν Γιάννης Παναγιωτόπουλος. Τό «Κούρος» τό απέκτησε από τον πατέρα του. Το 1910 τραγούδησε, στην Επιτροπή που είχε συσταθεί από τό Ωδείο Αθηνών με σκοπό τη συλλογή δημοτικών τραγουδιών, τα τραγούδια: 1) «οι Κολοκοτρωναίοι», 2) «οι Βλάχισσες», 3) «ο Ντερτιλής», 4) «ο Αητός», 5) «η Βλαχοθανάσσω», 6) «ο Δήμος», 7) «η Αγάπη μου», 8) «η Εξομολόγησις», 9) «το Ζηλιάρικο» και 10) «το Μοιρολόγι», που εκδόθηκαν από τό «Σύλλογο προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων» στην Ευρωπαϊκή και Βυζαντινή Μουσική. Ψέλνει στον Αγ. Κωνσταντίνο Ομονοίας με δεξιό τον Ιωάννη Σακελλαρίδη και αργότερα στη Μητρόπολη Αθηνών με δεξιό τον Ν. Κανακάκη. Μουσικοσυνθέτης, ψάλτης, τραγουδιστής, ζωγράφος, αγιογράφος, δάσκαλος, ποιητής, λογοτέχνης, στοχαστής, μελετητής και πάνω απ' όλα άνθρωπος. Έχει φωνογραφήσει δίσκους με δημοτικά τραγούδια στις εταιρείες Columbia και Polidor: «Κολοκοτρωναίοι», «Χρυσός αητός», «Αμπέλι μου πλατύφυλλο», «Το πίνω μανά μ' το κρασί», «Κυρά Φροσύνη», «Πώς τα περνάτε οι βλάχισσες», «Μαράθηκαν τα δέντρα», «Όλες οι δάφνες», «Στου βοριά το μπαλκονάκι», «Η Πηνέλω», «Τραγούδι του Γάμου» και τα εκκλησιαστικά «Αναστάσεως ήμερα», «Χαίρετε λαοί» και «Έρραναν μύρα».

«Ένας ειν ο Κύριος» ήχος Β' με πτώση στον Βου (χουζάμ). Ένα όμορφο καλογερίκο τραγούδι που ανήκει στα ψαλτοτράγουδα με τη στενότερη έννοια (περισσότερο του ύμνου παρά του τραγουδιού). Α καπέλα η συγκεκριμένη ερμηνεία¹²².

• ΠΑΤΡΑΣ ΠΕΤΡΟΣ¹²³

1. **«Αυτά τα μάτια τα γλυκά»** σε ήχο πλάγιο του α'. Παραδοσιακό τραγούδι Μικράς Ασίας-Σμύρνης. Ερμηνεύει ο Πέτρος Πάτρας. Συμμετέχει χορωδία υπό την Δ/νση του Πρωτοψάλτου Κ. Ζορμπά¹²⁴.
2. **«Αυτή τη νύχτα»** σε ήχο πλάγιο του α'. Παραδοσιακό τραγούδι. Τραγουδάει ο Πέτρος Πάτρας. Συνοδεύει χορωδία υπό την Δ/νση του Άρχ. Πρωτοψάλτου Θ. Βασιλικού¹²⁵.
3. **«Έναν καιρό επήγαινα»** Ήχος πλάγιος του Δευτέρου, Ρυθμός 4/4. Παραδοσιακό τραγούδι της ανατολικής Θράκης και συγκεκριμένα της Προποντίδας. Έχει εξαιρετες μελωδικές γραμμές κι από στιχουργική άποψη, απαντά υπό μορφή διστίχων σε διάφορες περιοχές με παραλλαγές από περιοχή σε περιοχή. Χορεύεται σε συρτό πολιτικό κι είναι τραγούδι της αγάπης και της διασκέδασης¹²⁶.
4. **«Η δασκάλα»** σε ήχο τρίτο. Παραδοσιακό τραγούδι που ερμηνεύει ο Πέτρος Πάτρας. Συμμετέχει η χορωδία του Φάρου Τυφλών υπό την Δ/νση του αείμνηστου Ι. Αλεξάνδρου. Στο βιολί ο Στάθης Κουκουλάρης¹²⁷.
5. **«Θα πάρω μια ψαρόβαρκα»** Παραδοσιακό νησιώτικο σε ήχο τρίτο. Συμμετέχει χορωδία υπό την Δ/νση του Άρχ. Πρωτοψάλτου Θ. Βασιλικού¹²⁸.
6. **«Θρήνος μεγάλος έγινε»** Ιστορικό - κλέφτικο τραγούδι από τη Στερεά Ελλάδα σε πλάγιο του Β' που αναφέρεται στο θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη. Συμμετέχει χορωδία υπό την Δ/νση του Άρχοντα Πρωτοψάλτη Θ. Βασιλικού¹²⁹.
7. **«Με μήνυσε μια αρχόντισσα»** Σε ήχο β' μαλακό χρωματικό. Με μήνυσε μια αρχόντισσα, παραδοσιακό μακεδονίτικο τραγούδι σε εκτέλεση Πέτρου Πάτρα. Συμμετέχει χορωδία υπό την Δ/νση του Άρχοντος. Πρωτοψάλτη Θεοδώρου Βασιλικού¹³⁰.
8. **«Τρία καράβια φεύγουνε»** σε ήχο Β' με διατονικές πτώσεις. Παραδοσιακό Ανατολικής Ρωμυλίας τραγούδι που αναφέρεται στην καταστροφή της Μικράς Ασίας.

¹²² <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹²³ Ο Πέτρος Πάτρας γεννήθηκε στις 26 Ιουνίου 1949 στο Θολοποτάμι της Χίου. Ασχολήθηκε με τη Βυζαντινή Μουσική από πολύ μικρός. Μαθήτευσε στον Νικόλαο Χατζησταμάτη, Πρωτοψάλτη του Μητροπολιτικού Ναού Αγ. Βικτώρων Χίου (αμφότεροι μαθητές του Γ. Βινάκη). Ακολούθως μετεκόμισε στην Αθήνα το 1978 και αμέσως φοίτησε στο Εθνικό Ωδείο, με καθηγητή τον Πρωτοψάλτη Χρήστο Χατζηνικολάου, απ' όπου το 1985 απέκτησε Πτυχίο Βυζαντινής Μουσικής με βαθμό «Άριστα. Από το 1986 έως σήμερα ψάλλει στον Άγιο Θωμά Αμπελοκήπων σαν Λαμπαδάριος με Πρωτοψάλτη τον Θεόδωρο Βασιλικό.

¹²⁴ <https://youtu.be/Pel5RNRwNyc> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹²⁵ <https://youtu.be/Yf1vGG6jiyM> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹²⁶ <https://youtu.be/FWOgzAffKSs> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹²⁷ https://youtu.be/yUMOlgrYQ_8 ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹²⁸ <https://youtu.be/KgcMG4j4iq0> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹²⁹ <https://youtu.be/bxAehP7T5LI> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹³⁰ <https://youtu.be/YKbPXEBaGO> ανακτήθηκε την 19/1/2017

- **ΠΑΤΡΩΝΑΣ ΑΝΤΩΝΗΣ¹³¹**

«**Ερόδισε η ανατολή**» Παραδοσιακό Ανατολικής Ρωμυλίας, αργός ρυθμός σε ήχο α'. Έντονη ψαλτική χροιά με οργανικό ισοκράτημα¹³².

- **ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΟΣ¹³³**

«**Κατσαντώνης**» κλέφτικο αργό. Καταπληκτική εκτέλεση¹³⁴.

- **ΠΗΛΙΟΥΡΑΣ ΣΤΑΥΡΟΣ¹³⁵**

1. «**Ανάμεσα Τσιρίγο**» Παραδοσιακό ήχος πρώτος, ρυθμός γρήγορος, μόνο με συνοδεία ισοκρατήματος¹³⁶.
2. «**Αυτού ψηλά που πας στη φτέρη**» Δημοτικό σε ήχο τρίτο. Επτάσημος σκοπός της περιοχής των Τζουμέρκων. Συνοδεία ισοκρατήματος μόνον.
3. «**Δύο μαύρα μάτια αγαπώ**» Δημοτικό συρτό τραγούδι της Ρούμελης. Ερμηνεύεται με συνοδεία μόνο ισοκρατήματος¹³⁷.
4. «**Είχα μιαν αγάπη**» ήχος πρώτος, συνοδεία μόνον ισοκρατήματος. Παραδοσιακό καλαματιανό της Πάρου.
5. «**Η πατρική μου γη**» Ψαλτοτράγουδο σε ήχο α' επτάφωνο. Συνοδεία ισοκρατήματος αλλά και με χορωδία. Ποίημα του Αειμνήστου Γεράσιμου Πρεβεζιάνου Καθηγητού Φυσικής και Βυζαντινής Μουσικής Πρωτοψάλτου Αγρινίου.
6. «**Άσπρη μπαμπακιά**» ήχος α'. Σαρακατσάνικο Τραγούδι γάμου. Συνοδεία ισοκρατήματος.

¹³¹ Άρχων υμνωδός της ΜΧΕ.

¹³² Από το προσωπικό αρχείο του π. Εμμ. Νταλαρή.

¹³³ Ο Σπύρος Περιστερής γεννήθηκε στη Ροδοδάφνη τον Μάιο του 1913. Μυήθηκε στην μουσική τέχνη, Βυζαντινή και Δημοτική, από τον πατέρα του Δημήτριο, ιατροφιλόσοφο και μουσικολαογράφο. Όταν ήλθε στην Αθήνα, μετά την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο του Αιγίου, γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου για να αποχωρήσει μετά δύο χρόνια, κατά προτροπή του Πατέρα του, για να αφοσιωθεί ολοκληρωτικά στη Μουσικολογία και τη Λαογραφία, όπως εξάλλου ήταν και το δικό του όνειρο. Υπήρξε ένας από τους πιο σημαντικούς Μουσικολόγους, τους πιο αξιόλογους και ονομαστούς Λαογράφους και τους διαπρεπέστερους Μουσικοδιδασκάλους και Ερμηνευτές της Ψαλτικής τέχνης.

¹³⁴ Ο Αντώνης Κατσαντώνης ήταν περίφημος κλέφτης της Δυτικής Ελλάδας (1775 - 1809). Καταγόταν από το πετροβουνι Ιωαννίνων κι ήταν γιος αρχιτσέλιγκα. Λέγεται ότι όταν ετοιμαζόταν να βγει στο κλαρί για τη λευτεριά της Πατρίδας, τον παρακαλούσε η μάνα του να κάτσει ήσυχος και να μη φύγει και του 'λεγε: "Κάτσε Αντώνη μου, κάτσε". Έτσι του 'μεινε το παρατσούκλι "Κατσαντώνης". Σύμφωνα με τη γριά Τάτσαίνα Μπαλωμένου από το Μύρσει που πέθανε πάνω από 110 χρονών γύρω στα 1860, ο Κατσαντώνης ήταν άριστος στη σκοποβολή και στο λιθάρι, είχε δε λεπτή, αλλά δυνατή φωνή και ήταν μετρίου αναστήματος.

¹³⁵ Γεννήθηκε στο Λεωνίδιο Αρκαδίας. Κατά τη διάρκεια των σπουδών στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης φοίτησε στη Σχολή Βυζαντινής Μουσικής της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης έχοντας δασκάλους τους Πρωτοψάλτες Ζαχαρία Πασχαλίδη, Χαρίλαο Ταλιαδώρο και Χρύσανθο Θεοδοσόπουλο, και αργότερα τον Πρωτοψάλτη Φώτη Κετσετζή. Σήμερα είναι θεολόγος καθηγητής στη Μέση Εκπαίδευση και Πρωτοψάλτης στον Ιερό Ναό Αγίου Ιωάννου Ρέντη. Διευθύνει τη Βυζαντινή χορωδία Χαλανδρίου.

¹³⁶ Συρτό από την Νεάπολη Βοιών, επαρχίας Επιδαύρου Λιμηράς. Η περιοχή των Βοιών, τα Βάτικα, ανήκουν στην επαρχία Επιδαύρου Λιμηράς που καλύπτει όλο το ανατολικό "πόδι" της Λακωνίας. Μία σημαντική ηχογράφηση έγινε από τον Σίμωνα Καρά κατά την περιοδεία του στην ανατολική Λακωνία. Τραγουδά και παίζει βιολί ο "θρύλος" των Βατίκων ο μπάρμπα-Μήτσος ο Ψαράκης ή κατά κόσμον Νταγιαντάς και τον συνοδεύει στο λαούτο ο Δημήτριος Κατσούλης (Μεντζελάκης).

¹³⁷ Σε άλλη παραλλαγή με ρυθμό τσάμικο είναι ένα κλασσικό θεσσαλικό - και όχι μόνο - τραγούδι του γάμου (στα τρία), αλλά και άλλων γλεντιών.

Χαρακτηριστικό του Σ. Πηλιουρά είναι η έντονη ψαλτική χροιά στην ερμηνεία των τραγουδιών και η απουσία μουσικών οργάνων στις ηχογραφήσεις.

• **ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ**

1. **«Βγήκα στον Όλυμπο»** κλέφτικο αργό καθιστικό της Θεσσαλίας. Μόνο φωνή.
2. **«Βγήκεν ο ήλιος κόκινος»** Κλέφτικο αργό καθιστικό, μόνο φωνή. Τραγούδι για το θάνατο του Λεπενιώτη.
3. **«Γριά Τζαβέλαινα»** Κλέφτικο αργό καθιστικό, μόνο φωνή. Ένα συγκλονιστικό τραγούδι της τάβλας, τραγούδι ιστορικό για το Σούλι και τη συμβολή των Τζαβελαίων στην αντίσταση του Γένους στο ζυγό των Τούρκων
4. **«Εγώ στον ήλιο ορκίστηκα»** Παλιό δημοτικό τραγούδι της τάβλας, αργό. Μόνο φωνή.
5. **«Εδώ σε τούτο το χωριό»** αργό καθιστικό τραγούδι, μόνο φωνή.
6. **«Ένα πουλάκι διάβαινε»** δημοτικό τραγούδι της τάβλας, αργό. Μόνο φωνή.
7. **«Εψές καθάλα διάβαινα»** δημοτικό τραγούδι της τάβλας, αργό. Μόνο φωνή
8. **«Θέλετε δέντρα ανθίσετε»** Παραδοσιακό καθιστικό τραγούδι της Ρούμελης και Θεσσαλίας, μόνο φωνή.
9. **«Θέλετε να δείτε κλάματα»** Παραδοσιακό καθιστικό κλέφτικο τραγούδι για το γέρο - Νοταρά.
10. **«Κλείσαν οι στράτες του Μοριά»** παραδοσιακό κλέφτικο τραγούδι του Μωριά. Ένα μνημειώδες ιστορικό τραγούδι της τάβλας, σχετιζόμενο με την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης και Λαμπρής Εθνεγερσίας του 1821.
11. **«Κορίτσια από τα Γιάννενα»** παραδοσιακό αργό κλέφτικο τραγούδι της τάβλας. Μόνο φωνή.
12. **«Μια μαυρομάτα αγαπώ»** δημοτικό αργό καθιστικό τραγούδι. Μόνο φωνή.
13. **«Μου παρήγγειλε τ' αηδόνι»** δημοτικό τραγούδι. Μόνο φωνή. Παραδοσιακό τραγούδι και καλαματιανός χορός (συρτός), ο οποίος χορεύεται σε ολόκληρη σχεδόν την Ελλάδα και ιδιαιτέρως στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα. Το συγκεκριμένο τραγούδι είναι ίσως από τα πιο γνωστά πανελληνίως. Η ακριβής προέλευση του τραγουδιού φαίνεται πως είναι η περιοχή της Μεσσηνίας (Καλαμάτας) στην Πελοπόννησο, χωρίς ωστόσο να μπορεί να ειπωθεί κάτι με απόλυτη σιγουριά.
14. **«Νάσαν τα νιάτα δυό φορές»** πασίγνωστο δημοτικό τραγούδι. Μόνο φωνή.
15. **«Οι ξακουστοί γιαγιάδες»** αργό καθιστικό τραγούδι. Μόνο φωνή.
16. **«Ποιος είδε τέτοιο φάντασμα»** αργό καθιστικό τραγούδι της τάβλας. Κλέφτικο από την περιοχή της Λειβαδιάς και Φθιώτιδας Μόνο φωνή.
17. **«Σαν πας πουλί μου στο Μοριά»** Κλέφτικο αργό καθιστικό προεπαναστατικό δημοτικό τραγούδι. Μόνο φωνή.
18. **«Στη μέση στα Καλάβρυτα»** κλέφτικο Πελοποννήσου¹³⁸. Μόνο φωνή.

¹³⁸ Τραγούδι από την Πελοπόννησο. Ανήκει στον κύκλο των "Ιστορικών" τραγουδιών και στην κατηγορία των τραγουδιών "της τάβλας", δηλαδή των καθιστικών επιτραπέζιων τραγουδιών τα οποία οι παλιοί ονόμαζαν με μια λέξη "κλέφτικα" γιατί συνήθως εξιστορούσαν την ζωή και τα κατορθώματα των κλεφταρματολών της

19. **«Της νύφης και του γαμπρού»** αργό καθιστικό δημοτικό τραγούδι του γάμου. Μόνο φωνή.
20. **«Τι καπετάνιος εισαι σύ;»** Κλέφτικο αργό της τάβλας. Για τον Αθανάσιο Διάκο. Μόνο φωνή.
21. **«Το τραγούδι της νύμφης και του γαμπρού»** δημοτικό καθιστικό του γάμου. Μόνο φωνή.

Χαρακτηριστικό του Πολύχρονου Παναγιώτη είναι πως όλες του οι ηχογραφήσεις αφορούν αργά κλέφτικα καθιστικά τραγούδια της τάβλας τα οποία αποδίδει θαυμάσια χωρίς όμως συνοδεία οργάνων ή ισοκρατήματος. Ακούγοντάς τον δεν είναι εμφανές αν πρόκειται για ψάλτη ή για τραγουδιστή.

• ΡΟΥΣΣΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

«Τι θα σου έκανα», «Τι όνομα θα βγάλω», δύο τραγούδια ευρωπαϊκής σχολής σκωπτικά μαγνητοφωνημένα σε παρέα. Δεν πρόκειται εδώ για ψαλτοτράγουδα, απλά η αναφορά γίνεται γιατί τα τραγουδάει ψάλτης.

• ΣΕΡΕΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ¹³⁹

1. **«Αγγέλωμ κραίν' η μάνα σου»**, δημοτικό ασπροποταμίτικο τσάμικο.
2. **«Βλάχαμ απ το Καρπενήσι»** ήχος πρώτος, δημοτικό σε ρυθμό γρήγορο.
3. **«Δεντρον είχα στην αυλή μου»** ήχος α', δημοτικό σε ρυθμό γρήγορο.
4. **«Ένα Σαββάτο θράδυ»** δημοτικό σε ρυθμό 7/8 χορευτικό ήχος πλάγιος του Β'.
5. **«Εσείς πουλιά του κάμπου»** πλάγιος του β'. Δημοτικό τσάμικο. Παραδοσιακό τραγούδι της αγάπης και της ξενιτιάς με προέλευση από την Πελοπόννησο.
6. **«Η Ρόιδω»** Δημοτικό τραγούδι σε ρυθμό σύντομο συρτό, ήχος Α'.
7. **«Ιτιά»** Δημοτικός σε πλάγιο του β'. Ίσως το πιο γνωστό τσάμικο¹⁴⁰ τραγουδισμένο από πολλούς ψάλτες.
8. **«Καραϊσκάκης»** κλέφτικο της τάβλας, ήχος Α'. Αργό. Εδώ φαίνεται η τέχνη του ερμηνευτή και η ψαλτική του ιδιότητα, όπως και στα υπόλοιπα καθιστικά τραγούδια.
9. **«Κείνο τα αστέρι το λαμπρό»** αργός σκοπός Ρούμελης, ήχος πλάγιος του Β'. Καθιστικό τραγούδι.

προεπαναστατικής και επαναστατούμενης Ελλάδος. Το συγκεκριμένο αναφέρεται στις προσπάθειες των Αχαιών προκρίτων (Χαραλάμπης) και κλεφτών (Πετιμεζάς) να μεταπείσουν τον πανίσχυρο προεστό της Κερπινής Καλαβρύτων Ανδρέα Ζαΐμη να δεχτεί τον ξεσηκωμό.

¹³⁹ Ο πρωτοψάλτης Χρήστος Σερέτης κατάγεται από το χωριό Πυργί [Βελάουστα] του Αγρινίου. Σπούδασε Βυζαντινή και Ευρωπαϊκή μουσική και εκτός από τη λαμπρή πορεία που διέγραψε στο εκκλησιαστικό αναλόγιο, ηχογράφησε και σημαντικό αριθμό δημοτικών τραγουδιών. Θεωρείται επάξια ως ένας από τους καλύτερους ερμηνευτές της παραδοσιακής μουσικής.

¹⁴⁰ Ο Τσάμικος είναι παραδοσιακός ελληνικός χορός. Χορεύεται σε κύκλο με ρυθμό 3/4. Παλιότερα τσάμικο χορεύονταν μόνο από άνδρες, αλλά στη σύγχρονη εποχή παίρνουν μέρος και γυναίκες. Η ετυμολογία της λέξης προέρχεται από τη λέξη τσάμης, που σημαίνει "ψηλός", και αναφέρεται μεταφορικά στο λεβέντικο ανάστημα που κατά παράδοση διαθέτουν οι χορευτές, αφού "τσάμι" λέγεται το έλατο ή πεύκο σε ορισμένες περιοχές. Κατά άλλη εκδοχή η ονομασία προέρχεται από την Τσαμουριά, περιοχή της Θεσπρωτίας στην Ήπειρο. Ονομάζεται επίσης και Κλέφτικος, καθώς χορεύονταν από τους Κλέφτες την εποχή της Τουρκοκρατίας.

10. «**Κόρη που πας στον ποταμό**» ήχος πλάγιος του Β'. Δημοτικό – Παραδοσιακό τραγούδι που τραγουδιέται και χορεύεται σαν καλαματιανό.
11. «**Μαράθηκε η κιτρολεμονιά**» τσάμικο δημοτικό τραγούδι, ήχος Β χουζάμ ή Α' παθητικός έσω δίφωνος (Σαμπάχ).
12. «**Μια κοντή κοντούλα**» Δημοτικό τραγούδι της αγάπης με προέλευση από την Ορεινή Δωρίδα του Νομού Φωκίδας. Ρυθμός σύντομος.
13. «**Μια χήρα πούλαγε κρασί**» Παραδοσιακός συρτός από τη Ρούμελη και συγκεκριμένα από την περιοχή της Βοιωτίας με γύρισμα σε καγκέλι.
14. «**Μου παν πως είσαι άρρωστη**» παραδοσιακό σε ήχο δεύτερο χουζάμ. Ψαλτοτράγουδο.
15. «**Νά'χε καεί ο πλάτανος**» τσάμικο δημοτικό τραγούδι.
16. «**Ο Όλυμπος και ο Κίσσαβος**» τσάμικο δημοτικό τραγούδι.
17. «**Ο πλάτανος**» Δημοτικό σε 7/8 σαν καλαματιανό ήχος β' με διατονική πτώση στον νη.
18. «**Ποιος είδε τέτοιο θιάσασμα**» αργό καθιστικό τραγούδι της τάβλας σε ήχο Α'. Κλέφτικο από την περιοχή της Λειβαδιάς και Φθιώτιδας.
19. «**Τ' Αντρούτσου η μάνα χαίρεται**» Δημοτικό κλέφτικο. Τσάμικος. Ήχος Α'.
20. «**Τζαβέλαινα**» Κλέφτικο αργό καθιστικό σε ήχο Α' από τη συλλογή του Γιώργου Υφαντή. Ένα συγκλονιστικό τραγούδι της τάβλας, τραγούδι ιστορικό για το Σούλι και τη συμβολή των Τζαβελαίων στην αντίσταση του Γένους στο ζυγό των Τούρκων
21. «**Τι έχεις Ρίνα μ κι αρρωσταίνεις**» Καλαματιανό Πελοποννήσου. Ήχος Α'.
22. «**Το παπάκι**» πασίγνωστο δημοτικό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του Β' με διατονικές πτώσεις σε ρυθμό 7/8.
23. «**Του Σκαλτσοδήμου**» Δημοτικό σε ήχο α'. Ο Δήμος Σκαλτσάς (ή Σκαλτσοδήμος) ήταν οπλαρχηγός της Ελληνικής Επανάστασης από την Ανατολική Στερεά Ελλάδα. Το τραγούδι αναφέρεται στην αρπαγή από τον Σκαλτσοδήμο της κόρης του προύχοντος Αναγνώστη.
24. «**Τον Τσέλιον**» (2 ηχογράφησης) Δημοτικό καθιστικό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του Β'. Ρυθμός αργός ελεύθερος.
25. «**Τώρα τα πουλιά**» Παραδοσιακό ερωτικό τραγούδι του Ακριτικού κύκλου σε ήχο δεύτερο χουζάμ. Επιτραπέζιο Μωραϊτικό προ-επαναστατικής περιόδου.
26. «**Χαρά που το 'χουν τα βουνά**» Κλέφτικο δημοτικό τραγούδι σε ήχο πρώτο, αναφερόμενο στο επαναστατικό κήρυγμα της Αγίας Λαύρας¹⁴¹.
27. «**Ωραία που ν' η Λειβαδιά**» Δημοτικό καθιστικό της τάβλας, αργό ρυθμός ελεύθερος, ήχος πλάγιος του Β'.

• ΣΕΡΜΠΕΖΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

¹⁴¹ «Καταγράφηκε το 1938 καθ' υπαγόρευση του Αρχιμανδρίτη Δαμασκηνού Γεωργίου της Μονής Αγίας Λαύρας.» (Περιστέρης, σελ. 86) Το τραγούδι περιγράφει την ενθουσιαστική ατμόσφαιρα της ευλογίας των όπλων από τον εθνεγέρτη Επίσκοπο Παλαιών Πατρών Γερμανό στην πλατεία της Πάτρας την 25η Μαρτίου 1821 και την αθρόα συμμετοχή των κληρικών στον απελευθερωτικό Αγώνα.

1. «**Η λάμια του γυαλού**» Αργό επιτραπέζιο της τάβλας σε ήχο Α΄.
2. «**Ήρθε ο καιρός λέει τρυγόνά μου**» Σαρακατσάνικο αργός ρυθμός της τάβλας σε ήχο πλάγιο του Δ΄ χρωματικό.
3. «**Μάνα με τους καλούς σου γιους**» Σαρακατσάνικο αργός ρυθμός της τάβλας, ήχος Α΄.
4. «**Παραμεράτε σύγνεφα**» Δημοτικό τσάμικο ρυθμός αργός, ήχος Α΄.
5. «**Τρεις λυγρές**» δημοτικό αργό καθιστικό τραγούδι των Σαρακατσαναίων, ήχος Α΄.

• **ΣΟΥΣΟΥΝΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ¹⁴²**

1. «**Θρηγνούνε τα βουνά**» Παραδοσιακό για την καταστροφή της Μ. Ασίας σε ήχο βαρύ επτάφωνο, συνοδεία ισοκρατήματος με παρεμβολή παραλλαγή με βυζαντινές νότες. Ψαλτοτράγουδο. Εξαιρετική ερμηνεία.
2. «**Σε μοναστήρι θα κλειστώ**». Ψαλτοτράγουδο σε ήχο τρίτο και σε στίχους και μουσική του Β. Κατσιφή, συνοδεία παραδοσιακών οργάνων. Ρυθμός 3σημος χρόνος αργός.
3. «**Ψαρά μου με τη βάρκα σου**» Παραδοσιακό σε ήχο πλάγιο του α΄, συνοδεία παραδοσιακών οργάνων. Ψαλτοτράγουδο σε στίχους και μουσική Β. Κατσιφή. Ρυθμός τρίσημος αργός¹⁴³.

• **ΣΠΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ¹⁴⁴**

1. «**Αμανεδοσφύριγμα**» Ιδιαίτερο άσμα με σφύριγμα (συνοδεία οργάνου) και ακολουθεί μανές με έντονο ψαλτικό ύφος. Πολλοί ψάλτες θα ήθελαν να το τραγουδήσουν!!!! Ήχος πλάγιος του α΄.
2. «**Αν είχε ο χάρος δυο παιδιά**» αμανές σε ρυθμό αργού τσιφτετελιού ήχος ά μικτός.
3. «**Δεν ζήλεψα την ομορφιά**» Αμανές με έντονο ψαλτικό ύφος σε ήχο α΄ επτάφωνο και με ηχητική υπόκρουση οργάνων με ρυθμό αργού τσιφτετελιού.
4. «**Κυπριακός μανές**» δύο Κυπριακοί μανέδες σε ήχο Α΄ συνοδεία οργάνων – δεσπόζουν τα βιολιά- με έντονο ψαλτικό ύφος. Ο πρώτος σε ήχο ήχο έξω α΄ και ο δεύτερος σε ήχο λέγετο αργό. Κι εδώ είναι έντονο το ψαλτικό ύφος.

¹⁴² Διακεκριμένος Καλλιφώνος Πρωτοψάλτης και Χοράρχης. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1945. Από νεαρή ηλικία μαθήτευσε κοντά στον ονομαστό Άρχοντα Πρωτοψάλτη και Μουσικοδιδάσκαλο Αντώνιο Σύρκα για να συνεχίσει αργότερα κοντά στον επίσης μεγάλο Πρωτοψάλτη και μουσικοδιδάσκαλο Γεώργιο Σύρκα. Φοίτησε επίσης στο Ωδείο του Πειραιϊκού Συνδέσμου και έλαβε Πτυχίο Βυζαντινής Μουσικής και Δίπλωμα Μουσικοδιδάσκαλου. Σε ηλικία 15 ετών ανέλαβε Λαμπαδάριος στον Ιερό Ναό Αγίου Κωνσταντίνου Ομονοίας με Πρωτοψάλτη τον δάσκαλο του Γεώργιο Σύρκα. Κατόπιν έψαλε στον Άγιο Νικόλαο Κουκακίου, στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου Υμηττού, στη Μεταμόρφωση Κεφαλαρίου Κηφισιάς, στην Αγία Σκέπη Παπάγου, στον Ι. Μητροπολιτικό Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Σπάτων και τέλος στον Ι. Μητροπολιτικό Ναό Αγίου Νικολάου Καισαριανής όπου ψάλλει μέχρι σήμερα και στον οποίο έχει συγκρότηση μόνιμο Βυζαντινό χορό.

¹⁴³ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> Τα τραγούδια 1-3 ανακτήθηκαν την 19/1/2017

¹⁴⁴ Ο Γιώργος Σπανός γεννήθηκε το Σεπτέμβρη 1939, στο κατεχόμενο σήμερα από τα τουρκικά στρατεύματα χωριό Άγιος Βασίλειος της επαρχίας Λευκωσίας (Κύπρου). Από μικρός άρχισε να ασχολείται με τα μουσικά όργανα, το ψάλσιμο και το τραγούδι. Σε ηλικία 13 μόλις χρόνων πήρε το πρώτο του βραβείο σε ανοιχτό διαγωνισμό μπάλου, διαγωνιζόμενος με ηλικιωμένους ιεροψάλτες και Τουρκοκύπριους αμανετζήδες. Ασχολείται με την κιθάρα και το μπουζούκι και πιο πολύ με το λαϊκό και παραδοσιακό τραγούδι.

5. **«Να κάτσω να συλλοϊστώ»** μανές (τραγουδάει ο πατέρας του Βασίλη Σπανού σε παρέα. (Εδώ φαίνεται πως η παράδοση περνάει από πατέρα σε γιο..... ακούγονται και τα ποτήρια που τσουγκρίζουν!))
6. **«Να χεν ο χάρος δυο παιδιά»** μανές σε βαρύ διατονικό με έντονο ψαλτικό ύφος συνοδεία οργάνων – δεσπόζει το βιολί όπως στους περισσότερους μανέδες.
7. **«Ο άνθρωπος ο μερακλής»** μανές συνοδεία οργάνων -δεσπόζει το ούτι-σε ήχο πλάγιο του β'. Ψαλτική υπόθεση....
8. **«Ο ήλιος και το φεγγάρι»** Παραδοσιακό Σαμοθράκης σε ρυθμό 3σημο «βάλς» σε ήχο λέγετο. Άλλο ύφος τραγουδιού με τοπικό χαρακτήρα.
9. **«Πόλεμε σατανά»** με έντονο ψαλτικό ύφος σε ήχο Α' και συνοδεία ισοκρατήματος και οργάνων¹⁴⁵.
10. **«Σαν τα μάρμαρα της πόλης»** Παραδοσιακό τραγούδι. Ψαλτοτράγουδο.
11. **«Λαλούσιν τα μελαχροινά»** Κυπριακό παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο α' με συνοδεία οργάνου (το κανονάκι δεσπόζει) και ταυτόχρονα ισοκρατήματος.
12. **«Στου αη Αντώνη τα στενά»** Τραγούδι σε ήχο α. Εδώ διακρίνεται πως σώζεται και περνάει η μουσική παράδοση και η κουλτούρα μας στη νεότερη μουσική μας¹⁴⁶.
13. **«Στο πάνω μάνα το χωριό»** Κυπριακό παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο α'.
14. **«Τζιβαέρι»** πασίγνωστο παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο α.
15. **«Της τριανταφυλιάς τα φύλλα»** Παραδοσιακό τραγούδι της Μικράς Ασίας σε ήχο α'. Ψαλτοτράγουδο¹⁴⁷.
16. **«Το πονεμένο στήθος μου»** Αργό συρτό καλαματιανό Ανατολικού Αιγαίου σε ήχο πλάγιο του Δ' κατά τριφωνία. Αρχίζει με μανέ¹⁴⁸.

• ΣΤΑΪΚΟΣ ΧΑΤΖΗΣ¹⁴⁹

¹⁴⁵ Το τραγούδι «Πόλεμε σατανά» ηχογραφήθηκε ειδικά για την ταινία του Γιάννη Ιωάννου «Νεκρωμένοι αέριδες» (1984). Ηχογραφήθηκε στο στούντιο των Ισαδώρας (του Θέμη). Οι στίχοι είναι του λαϊκού Κύπριου ποιητή Παύλου Λιασίδη. Θέμα τα πολιτικά γεγονότα και η διχοτόμηση της Κύπρου.

¹⁴⁶ Το τραγούδι «Στου Αη Αντώνη τα στενά» ηχογραφήθηκε στη δεκαετία του '70 στο στούντιο Τριλίδη. Μαέστρος κατά την ηχογράφιση ήταν ο αξέχαστος μεγάλος μουσικοσυνθέτης μας Μάριος Τόκας. Οι στίχοι ανήκουν στον πατέρα του Κύπρου Τόκα και το περιεχόμενο του στοχεύει στην ελληνοτουρκική φιλία. Συμπεριελήφθη λίγο αργότερα σε συναυλίες του Μάριου Τόκα.

¹⁴⁷ Το έχουν τραγουδήσει και πολλοί άλλοι ψάλτες όπως ο Ζαχαρίας Καρούνης (στην εκπομπή «έχει γούστο» και σε Αφιέρωμα στη Δόμνα Σαμίου στο Ωδείο Ηρώδου Αττικού στις 8.7.2012.) κα.

¹⁴⁸ Τραγούδι από την περιοχή του Ανατολικού Αιγαίου. Έγινε γνωστό στα τέλη της δεκαετίας του '40 - αρχές της δεκαετίας του '50, από το συγκρότημα του Σταμάτη Χατζηδάκη, περίφημου την εποχή εκείνη σαντουριέρη από τα Δωδεκάνησα. Το παρουσίασε μαζί με άλλα τραγούδια, όπως το «Θαλασσάκι» σε δισκογραφική δουλειά.

¹⁴⁹ Διακεκριμένος Καλλιφώνος Πρωτοψάλτης, Καθηγητής και Χοράρχης. Γεννήθηκε στις Θεσπίες του Ν. Βοιωτίας το 1942 και από μικρή ηλικία έδειξε τη θαυμάσια ποιότητα της φωνής του και την ιδιαίτερη κλίση του στην ψαλτική και το δημοτικό τραγούδι. Πήρε τα πρώτα μαθήματα Βυζ. μουσικής από τον ιεροψάλτη και μουσικό Ευαγ. Μειδάνη για να συνεχίσει αργότερα κοντά στον πρωτοψάλτη του Ι. Ν. Αγίου Γεωργίου Θηβών, Δημ. Αδριανό. Αυτός όμως ο οποίος κατά κύριο λόγο επέδρασε και διαμόρφωσε την όλη του ψαλτική προσωπικότητα τόσο κατά το ύφος όσο και την ορθοφωνία, είναι ο Αθ. Παναγιωτίδης. Έχει ψάλλει σε πολλούς Ι. Ναούς και ως το θάνατό του έψαλλε ως Πρωτοψάλτης στο Ι. Αναλόγιο του Ι. Ναού Αγίας Βαρβάρας Ν. Λιοσίων. Δεινός ερμηνευτής επίσης των Δημοτικών μας τραγουδιών, ο Σ. Χατζής, έχει λάβει μέρος σε πολλά "φεστιβάλ" δημοτικών τραγουδιών (Λευκάδα, Ηρώδειο κ.α.).

1. «Όσα βουνά κι αν πέρασα», ήχος Α', αργό καθιστικό της τάβλας.
2. «Όσες βρυσούλες με νερό», ήχος Α', αργό καθιστικό της τάβλας.
3. «Εγώ στον ήλιο ορκίστηκα» Παραδοσιακό επιτραπέζιο (της τάβλας) σε ήχο πλάγιο του Β' που ανήκει στην κατηγορία των "κλέφτικων". Ερμηνεία α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος.
4. «Έχασα την αγάπη μου» αργό επιτραπέζιο τραγούδι σε ήχο Α'. Ερμηνεία α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος. Ρυθμός αργός ελεύθερος.
5. «Παιδιά μ ήρθε φθινόπωρο» αργό επιτραπέζιο τραγούδι. Ερμηνεία α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος. Ρυθμός αργός ελεύθερος. Ήχος πλάγιος του Δ' χρωματικός.
6. «Ποιος έλατος κρατά νερό» αργό επιτραπέζιο τραγούδι. Ερμηνεία α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος. Ρυθμός αργός ελεύθερος, ήχος Α'.
7. «Σήκω Διαμάντω» Παραδοσιακό τραγούδι με προέλευση από την Πελοπόννησο αλλά γνωστό και αγαπημένο και στην υπόλοιπη Στεριανή Ελλάδα. Αργό επιτραπέζιο τραγούδι. Ερμηνεία α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος. Ρυθμός αργός ελεύθερος.
8. «Τρεις μέρες είχα νιόγαμπρος» καθιστικό τραγούδι. Ερμηνεία α καπέλα. Ρυθμός αργός ελεύθερος, ήχος Β'.

Χαρακτηριστικό των ερμηνειών του Στάικου Χατζή ήταν η προτίμησή του στα αργά καθιστικά τραγούδια τα οποία ερμήνευε α καπέλα με τέχνη και έντονο ψαλτικό ύφος.

• ΣΤΑΝΙΤΣΑΣ ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ¹⁵⁰

1. «*Seni Sermekle*» Τούρκικο τραγούδι σε έντονο ψαλτικό ύφος¹⁵¹.
2. «*Έλπιζα και πάλι ελπίζω*»¹⁵² Ψαλτοτράγουδο σε ήχο πλάγιο του πρώτου σπάθιο, χησάρ μπουσελίκ του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου από τη χορωδία του Θ. Στανίτσα. Χωρίς όργανα¹⁵³.
3. «*Έχεις φως μου*» ψαλτοτράγουδο του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου. Σε ηχητικό ντοκουμέντο ο Θ. Στανίτσας κάνει παραλλαγή το κομμάτι «έχεις φως μου» σε ήχο Λέγετο Χρωματικό. Χωρίς όργανα¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Ο Θρασύβουλος Στανίτσας γεννήθηκε στα Ψωμαθιὰ της Πόλης, το έτος 1910 (κατ' άλλους 1907). Τήν πρώτη μουσική του κατάρτιση την πήρε από το θείο του Δημήτριο Θεραπεϊανό. Στη συνέχεια μαθήτευσε κοντά στους Μιχαήλ Χατζηαθανασίου, Δημήτριο Βουτσινά, Γιάγγο Βασιλειάδη και Ιωάννη Παλάση. Έψαλλε σε διαφόρους ναούς της Πόλης. Κατά τὸ ἔτος 1939, κλήθηκε ἔξωθεν ὁ Στανίτσας ὡς ὁ καταλληλότερος νὰ ἀναλάβῃ ἀπὸ 1ης Μαρτίου τοῦ ἰδίου ἔτους τὴ θέση τοῦ Ἀρχοντοῦ Λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Εκκλησίας. Τὸ ἔτος 1960, προήχθη ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἀθηναγόρα τὸν Α', σὲ Ἀρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Εκκλησίας. Στη συνέχεια ἦλθε στὴν Ελλάδα καὶ ἐγκατεστάθηκε γιὰ ἓνα χρόνο στὴ Χίο, ὅπου ἔψαλλε σχεδὸν σὲ ὅλο τὸ νησί. Τὸ ἔτος 1966 διορίζεται πλέον μόνιμα στὸν Ἅγιο Δημήτριο Ἀμπελοκήπων, στὴν Ἀθήνα, καὶ δημιουργεῖ παράδοση μέχρι τῆς συνταξιοδοτήσεώς του, τὸ ἔτος 1981. Ἐχει ἀφήσει ἀκόμη πλούσιο ἐκδοτικὸ ἔργο καὶ πολλὲς ηχογραφήσεις.

¹⁵¹ Τα τραγούδια 1,4,5,6,7,8,9 του Θ. Στανίτσα είναι μέρος του ηχητικού αρχείου του π. Εμμ. Νταλαρή.

¹⁵² Τα τραγούδια 2,3,4,8 και 11 βρίσκονται στη σελίδα <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=22280> (ανακτήθηκε τὴν 24/1/2017) ὡς ηχητικὰ ντοκουμέντα ἀπὸ τὴν αἴθουσα Παρνασσός γιὰ τὸ ἀφιέρωμα στὰ τραγούδια τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.

¹⁵³ <https://youtu.be/3yAwOPkHFTs> ἀνακτήθηκε τὴν 20/1/2017

¹⁵⁴ <https://youtu.be/z8iyyuq9BKM> ἀνακτήθηκε τὴν 20/1/2017

4. **«Η ομήγυρις»** Ψαλτοτράγουδο του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου σε ήχο πλάγιο του α' πεντάφωνο εναρμόνιο, ατζέμ κιουρδί. Χωρίς όργανα.
5. **«Μαύρος καπνός»** μανές αργός σε ήχο ήχο βαρύ με έντονο ψαλτικό ύφος.
6. **«Ο ουρανός και η θάλασσα»** ηχογραφημένος αργός σκοπός, μανές, ο οποίος λέγεται σε παρέα (ακούγονται και οι συνδαιτημένες). Σε ήχο πρώτο, μονωδία χωρίς όργανα φυσικά.
7. **«Οι γιεγέδες»** τραγούδι σε πλάγιο του α' (τραγουδισμένο σε παρέα και μάλιστα με τη φράση «ο Στανίτσας ο γιεγιές» που προφανώς λέγεται σκωπτικά στην παρέα)
8. **«Πια ινσάφι κ' αμέ ντέφι»** Ψαλτοτράγουδο του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου σε ήχο πλάγιο του α' μικτό (με χρωματικό οξύ τετράχορδο).
9. **«Στη σκάλα π' ανεβαίνεις» («Θωμάη 'μ»)** δημοτικό – παραδοσιακό σε ήχο β' με διατονικές πτώσεις τραγουδισμένο α καπέλα σε παρέα.
10. **«Το κορίτσι το δικό μου»** Το γνωστό λαϊκό – ρεμπέτικο τραγούδι σε στίχους Γιώργου Μουφλουζέλη και μουσική Απόστολου Καλδάρα ενώ η πρώτη εκτέλεση ανήκει στον Βαγγέλη Περπινιάδη. Είναι τραγουδισμένο από τον Θ. Στανίτσα σε παρέα η οποία μάλιστα στο τέλος του τραγουδιού τον επευφημεί¹⁵⁵.
11. **«Δεύτε Έλληνες γενναίοι»** Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, ήχος πλ του Β, χιτζάζ, Σοφιάν και γιουρούκ σεμάι¹⁵⁶.

Ο μεγάλος αυτός ψάλτης δεν δίστασε να τραγουδήσει από παραδοσιακά ψαλτοτράγουδα του Γρηγορίου μέχρι μανέδες και ρεμπέτικα με το χαρακτηριστικό ψαλτικό ύφος του, καταδεικνύοντας έτσι ότι δεν υπάρχουν στεγανά στη μουσική και πως ολόκληρη η Ελληνική αλλά και η Τουρκική μουσική είναι συγκοινωνούντα δοχεία ακουσμάτων και μελωδικών γραμμών και θέσεων.

• ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΟΣΗΣ¹⁵⁷

1. **«Σαγγάριος»** Παραδοσιακό σε πλάγιο του τετάρτου, συνοδεία οργάνων. Το τραγούδησε στην Αλεξανδρούπολη σε επίσημη εκδήλωση για την Άλωση της Πόλης.
2. **«Μήλο μου κόκκινο»** Παραδοσιακό Μακεδονίας σε ήχο τρίτο. Το τραγουδάει συχνά μαζί με άλλα Μακεδονίτικα τραγούδια σε συνεστιάσεις και ψαλτοπαρέες με την στεντόρια και γλυκιά φωνή του.

• ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΣ ΧΑΡΙΛΑΟΣ¹⁵⁸

¹⁵⁵ <https://youtu.be/YPtAm6yNxIA> ανακτήθηκε την 20/1/2017

¹⁵⁶

¹⁵⁷ Πρωτοψάλτης του προσκυνηματος αγίου Ιωάννου του Ρώσσου. Μαθητής του Χ. Ταλιαδώρου, έχει διατελέσει πρωτοψάλτης σε πολλούς ναούς και έχει υπάρξει πρόεδρος του Συλλόγου Ιεροψαλτών Ευβοίας. Είναι προικισμένος με θείο τάλαντο φωνής.

¹⁵⁸ Από 16 ετών βρίσκεται στο αναλόγιο ενώ από το έτος 1952 είναι ο Άρχων Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού Ναού της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης. Δημιούργησε μια ιδιαίτερη σχολή ψαλτών, που ψάλλουν με αρχοντιά, με ύφος παραδοσιακό και σοβαρότητα. Η προσφορά του Άρχοντος Πρωτοψάλτου Χαρίλαου Ταλιαδώρου είναι μεγάλη. Παντού έχει μαθητές. Το αναλόγιο της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης πραγματικά έγινε φυτώριο αρίστων ψαλτών, με γνώση και ύφος, με απλότητα και μεγαλοπρέπεια, με λεπτότητα και αρχοντιά. Επίσης έχει εκδοτικό έργο και πλούσια συλλογή ηχογραφήσεων.

1. **«Η προσευχή του ψάλτη»** Το ψαλτοτράγουδο του Βασιλείου Κατσιφή σε ήχο β' χουζάμ ερμηνεύει ζωντανά ο Χ. Ταλιαδώρος σε παρέα με ισοκράτημα¹⁵⁹.
2. **«Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια»** Παραδοσιακό – Ψαλτοτράγουδο. Το τραγουδάει εντυπωσιακά ο Χ. Ταλιαδώρος σε παρέα με συνοδεία ισοκράτηματος¹⁶⁰.

• **ΤΣΑΜΚΙΡΑΝΗΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ¹⁶¹**

1. **«Αχ τι θα γινώ»** (τρελοκόριτσο) Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του Β' συνοδεία εντυπωσιακού (μπάσου) ισοκρατήματος¹⁶².
2. **«Δεν θέλω τα ματάκια σου»** (δύο ηχογραφήσεις) σε ήχο λέγεται μόνο με φωνή. Ρυθμός σύντομος.
3. **«Έλπιζα και πάλι ελπίζω»** Ψαλτοτράγουδο του Γρηγορίου Πρωτοψάλτη σε παραλλαγή και μέλος. Ήχος πλάγιος του α'. Μια εντυπωσιακή ερμηνεία.
4. **«Έφυγες και μ άφησες»** Παραδοσιακό σε πλάγιο του α'. Ψαλτοτράγουδο με καθαρό βυζαντινό ηχόχρωμα.
5. **«Ο ψαράς»** παραδοσιακό σε ήχο πλάγιο του δ' με συνοδεία ισοκρατήματος.
6. **«Πια ινσάφι κάμε ντέφι»** Ψαλτοτράγουδο του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου σε ήχο πλάγιο του α' μικτό (με χρωματικό οξύ τετράχορδο).
7. **«Τ' αηδονάκι»** Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του β' συνοδεία ισοκρατήματος. Ψαλτοτράγουδο.
8. **«Τον πόνο μου θα τότε πω»** Μανές. Έντονο ψαλτικό ύφος, ρυθμός αργός ελεύθερος. Α καπέλα. Στη δεύτερη ηχογράφιση κάνει και μια μικρή εισαγωγή με τερερισμό και διασαφηνίζει τον ήχο (α')¹⁶³
9. **«Άσπρα μου περιστέρια»** παραδοσιακό της ξενιτιάς από τη Χαλκιδική σε ήχο Β'. Τραγουδιέται και σε επτάσημο. Ο κυρ Ματθαίος το τραγουδάει σε αργό ρυθμό

¹⁵⁹ <https://youtu.be/bYUVg-r6qxl> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁶⁰ <https://youtu.be/juhMcj6OI48> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁶¹ Διακεκριμένος καλλιφώνος πρωτοψάλτης και μουσικοδιδάσκαλος από τους κορυφαίους της εποχής μας και χοράρχης. Γεννήθηκε στο χωριό Ελευθερές Παγγαίου Καβάλας το 1925. Σε ηλικία 13 ετών πήρε τα πρώτα στοιχεία Βυζ. Μουσικής από τον Λέανδρο Βιολιντζή, και στη συνέχεια από τον Γεώργιο Παρασχούδη ο οποίος υπήρξε επί 26 χρόνια Καθηγητής στην Αθωνιάδα Σχολή. Αργότερα πλούτισε τις μουσικές του γνώσεις στη Νικίσιανη Παγγαίου όπου έψαλε ως Πρωτοψάλτης, συνεργαζόμενος με τον Σωτήριο Σωτηρούδη άριστο μουσικό και γνώστη της θεωρίας της Βυζ. Μουσικής. Τέλος την περίοδο μετά το 1953 διδάχτηκε όλα τα μυστικά και τις αρετές της ορθής ψαλμωδικής τέχνης, κατά την έκφραση και το ψαλτικό ύφος, από τον μεγάλο Πρωτοψάλτη και δάσκαλο της ψαλτικής τέχνης Αθαν. Καραμάνη. Την περίοδο 1946-51 στράφηκε στην αυτοδίδακτη εκμάθηση μουσικών οργάνων. Έτσι έμαθε να χειρίζεται σε επίπεδο δεξιότητας, κιθάρα, μπουζούκι και Ούτι και για την περίοδο αυτή συνέστησε, υπό τη Διεύθυνσή του, μουσική κομπανία με την οποία εκτελούσε επαγγελματικά μουσικά προγράμματα. Παράλληλα έψαλε και ως Πρωτοψάλτης. Εγκατασταθείς στην Καβάλα έψαλε στον Τίμιο Πρόδρομο (1954-64), στον Άγιο Νικόλαο (1964-87), στον Τίμιο Σταυρό (1987-89), στον Άγιο Λουκά (1989-92) και από το 1992 μέχρι την κοίμησή του κοσμή και λαμπρύνει με την υπέροχη σε εκφραστικότητα και ιεροπρέπεια ψαλμωδία του ως Πρωτοψάλτης το Ιερό αναλόγιο του Ι. Ναού του Αγίου Παντελεήμονα στην Πολίχνη Θεσσαλονίκης. Έχει γράψει πολλές κασέτες με βυζαντινούς Εκκλησιαστικούς ύμνους καθώς και με τραγούδια εξωτερικής μουσικής, δείγματα της απaráμιλλης ψαλτικής του τέχνης. Απεβίωσε πλήρης ημερών τον Αύγουστο του 2006.

¹⁶² Εντυπωσιακή ερμηνεία από την κυρία Κούλα ή Αντωνοπούλου Κυριακή το 1920 σε στούντιο της Αμερικής. (Δίσκος: Panhellenion Αμερικής PAN – 5025).

¹⁶³ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> τα τραγούδια 1-8 ανακτήθηκαν την 19/1/2017

καθιστικό μόνο με φωνή. Στον ίδιο ρυθμό το τραγουδάει και ο αείμνηστος πρωτοψάλτης και καθηγητής βυζαντινής μουσικής *Νίκου Δημήτρης*, σε εκδήλωση με την χορωδία - ορχήστρα βυζαντινής μουσικής του δημοτικού ωδείου "Εστία μουσών" υπό την διεύθυνση του Γεωργίου Ορδουλίδη.

10. **«Αυτά τα μάτια τα γλυκά»** Δημοτικό – παραδοσιακό, ψαλτοτράγουδο σε ήχο πλάγιο του α'. Α καπέλα. Το έχει τραγουδήσει και ο *Θεόδωρος Βασιλικός* σε συναυλία στο κινηματοθέατρο Παλλάς το 2000.
11. **«Γιατί ο ήλιος σήμερα»** τραγούδι σε πλάγιο του τετάρτου με το ίδιο εντυπωσιακό ισοκράτημα χωρίς όργανα με έντονη ψαλτική χροιά.
12. **«Γιορτή σήμερα ξεκινά»** Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο δεύτερο (παραμεσάζοντα) με διατονική πτώση στον Πα και ρυθμό 7/8.
13. **«Γκιονού Ντουρμάς»** Τούρκικο τραγούδι σε πλάγιο του δευτέρου με ψαλτική χροιά και ύφος συνοδεία ισοκρατήματος.
14. **«Δεν έχω τίνοξ να το πω»** (δύο ηχογραφήσεις) Σε ήχο πλάγιο του α' μικτό συνοδεία ισοκρατήματος. Ρυθμός αργός.
15. **«Δώδεκα ευζωνάκια»** Παραδοσιακό ψαλτοτράγουδο. Συρτός Θράκης και Μακεδονίας. Συνοδεύεται με ορχήστρα¹⁶⁴.
16. **«Εγέρασα και πέρασα»** Παραδοσιακό τραγούδι Παγγαίου σε χουζάμ συνοδεία ισοκρατήματος με ψαλτική χροιά.
17. **«Έμορφη γλυκιά πολίτισσα»** Παραδοσιακό σε ήχο πλάγιο του Β'. Κυκλικό αργό χασάπικο Αρτάκης Κυζίκου Μ. Ασίας. Μονωδία.
18. **«Έχε γεια Παναγιά»**¹⁶⁵ Παραδοσιακό Πολίτικο χασάπικο¹⁶⁶. Το τραγουδάει ο Μ. Τσαμικιράνης με ορχήστρα παραδοσιακών οργάνων.
19. **«Η προσευχή»** του Βασιλείου Κατσιφή. Ήχος Β' χουζάμ. Ξεκινάει με μικρή εισαγωγή παραλλαγίζοντας τον ήχο. Ψαλτοτράγουδο.
20. **«Η χανούμ»** Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο α', χωρίς συνοδεία οργάνων και ισοκρατήματος.
21. **«Θεέ μου πια δεν ημπορώ»** σκοπός σε βαρύ διατονικό επτάφωνο με συνοδεία ισοκρατήματος.
22. **«Κόκκινη τριανταφυλλιά»** Παραδοσιακό τραγούδι της αγάπης από το Καϊβακλί συνοδεία οργάνων. Ήχος α'.
23. **«Κορμί μου πως κατήντησες»** Παραδοσιακό σε ήχο δεύτερο. Ρυθμός αργός, συνοδεία μόνο ισοκρατήματος.
24. **«Μάτια γλυκά μαχμούρικα»** Παλιό λαϊκό τραγούδι σε πλάγιο του β'. Το έχει συμπεριλάβει ο Β. Κατσιφής στα Ψαλτοτράγουδά του. Εκτέλεση μόνο με ισοκράτημα.

¹⁶⁴ Το τραγούδησε και ο Θ. Βασιλικός σε συναυλία στο κινηματοθέατρο Παλλάς στην Αθήνα το 2000.

¹⁶⁵ Το τραγούδησε και ο Θ. Βασιλικός σε συναυλία στο κινηματοθέατρο Παλλάς στην Αθήνα το 2000

¹⁶⁶ Σε μια ηχογράφιση στην Πόλη το 1929 όπου το ερμηνεύει η Κυρία Πιτίνα οι στίχοι του τραγουδιού είναι εντελώς διαφορετικοί από αυτούς με τους οποίους έγινε γνωστό και τραγουδιέται και σήμερα. Βρίσκεται στο δίσκος Homocord Γερμανίας G-4-32073 .(<https://youtu.be/mbV29qDBXHA> ανακτήθηκε την 19/1/2017).

25. **«Μέρα μέρωσε»** Παραδοσιακός σκοπός της αυγής από τα Δωδεκάνησα, αργό τραγούδι της Καλύμνου σε ήχο α΄. Στην ηχογράφιση το τραγουδάει ο Μ. Τσαμκιράνης α καπέλα.
26. **«Μια Παρασκευή»** Παραδοσιακό Μακεδονίας σε ήχο β΄ χουζάμ. Ρυθμός αργός, α καπέλα.
27. **«Μικρός ήμουν»** Παραδοσιακός σκοπός σε ήχο α΄, α καπέλα.
28. **«Να μουν σε ρέμα πλάτανος»** Ψαλτοτράγουδο σε στίχους – μουσική του Β. Κατσιφή. Ήχος α΄, ρυθμός τρίσημος. Συνοδεία ισοκρατήματος.
29. **«Ξημέρωσε»** Παραδοσιακός σκοπός, ψαλτοτράγουδο σε ήχο βαρύ διατονικό με συνοδεία ισοκρατήματος χωρίς όργανα με έντονο ψαλτικό ύφος. Ρυθμός αργός.
30. **«Ξύπνα γλυκό μου ταίρι»** Αργό παραδοσιακό Μακεδονίας σε ήχο πλάγιο του α΄. Ψαλτοτράγουδο.
31. **«Ο σπίνος»** Δημοτικό παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του α΄. Ίσως το πιο παραδοσιακό ψαλτοτράγουδο. Στην πρώτη ερμηνεία προηγείται σύντομη παραλλαγή και ακολουθεί το τραγούδι α καπέλα. Στη δεύτερη έχει συνοδεία ορχήστρας με παραδοσιακά όργανα σε ρυθμό 7/8. Η Τρίτη ηχογράφιση είναι μια εξαιρετική ερμηνεία και έχει το περισσότερο ψαλτικό ύφος.
32. **«Όλες οι μελαχροινές»** δημοτικό τραγούδι συνοδεία οργάνων με ηχόχρωμα τοπικού πανηγυριού. Ήχος Α΄.
33. **«Παραπονιάρικό μου»** παραδοσιακό σε ήχο α΄ α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος.
34. **«Πέντε Έλληνες στον άδη»** σε ήχο α΄ τετράφωνο συνοδεία οργάνων. Ρεμπέτικο τραγούδι σε στίχους του Κώστα Μάνεση και μουσική του Γιάννη Παπαϊωάννου σε παραδοσιακή κλίμακα.
35. **«Πες μου τι κακό τι απονιά»** ξεκινάει με παραλλαγή σε λέγετο και ακολουθεί το τραγούδι α καπέλα σε ψαλτική απόδοση.
36. **«Ποτέ μου δεν το ήλπιζα»** Παραδοσιακό τραγούδι σε βαρύ διατονικό. Έντονο ψαλτικό ύφος.
37. **«Σαν τα μάρμαρα της πόλης»** Παραδοσιακό τραγούδι¹⁶⁷ σε ήχο πρώτο επτάφωνο με χρωματικό τετράχορδο Πα΄-Δι΄ συνοδεία οργάνων. Από τα γνωστότερα ψαλτοτράγουδα. Εδώ ερμηνεύεται με συνοδεία παραδοσιακών οργάνων.
38. **«Σε μοναστήρι θα κλειστώ»** Σκοπός σε ήχο τρίτο συνοδεία ισοκρατήματος. Ψαλτοτράγουδο σε μουσική και στίχους Β. Κατσιφή. Ρυθμός τρίσημος.
39. **«Τα΄ αηδόνια σαν γεράσουνε»** Ψαλτοτράγουδο σε ήχο β΄ ρυθμό 4σημο και χρόνο μέτριο. Στίχοι και μουσική Β. Κατσιφής. Συνοδεία ισοκρατήματος μόνον.
40. **«Τα αηδονάκι»** Παραδοσιακό τραγούδι σε ήχο πλάγιο του Β΄ συνοδεία ισοκρατήματος. Ψαλτοτράγουδο.
41. **«Τον πόνο μου θα τονε πω»** Μανές. Έντονο ψαλτικό ύφος, ρυθμός αργός ελεύθερος, α καπέλα εκτέλεση. Στη δεύτερη ηχογράφιση κάνει και μια μικρή εισαγωγή με τερερισμό και διασαφηνίζει τον ήχο που είναι Α΄ δίφωνος «παθητικός» σαμπάχ.

¹⁶⁷ Πρόκειται για ένα παραδοσιακό τραγούδι, το οποίο συνδυάζει τη νοσταλγία για τις χαμένες πατρίδες με τη δύναμη της αγάπης και του έρωτα.

42. **«Τα ματάκια σου τα δύο», «Τσαχπίνα μου καμωματού»** Παραδοσιακό σε ήχο λέγετο. Α καπέλα εκτέλεση.
43. **«Τώρα που στήσαν το χορό»** Δημοτικό – Παραδοσιακό σε ήχο δεύτερο. Α καπέλα ερμηνεία, ρυθμός μέτριος.
44. **«Ψαρά μου με τη θάρκα σου»** Ψαλτοτράγουδο σε ήχο πλάγιο του α'. Στίχοι και μουσική Βασιλείου Κατσιφή, ρυθμός 2σημος-4σημος. Ερμηνεία με συνοδεία ισοκρατήματος.

• **ΤΥΡΟΒΟΛΗΣ ΝΙΚΟΣ¹⁶⁸**

«Τη μάνα μου φωνάξετε» ζειμπέκικο τραγούδι σε ήχο πλάγιο του α' σε μουσική Γ. Βασιλόπουλου και στίχους του Ευ. Ατραΐδη. Το τραγουδάει ο Ν. Τυροβόλης (Πρωτοψάλτης αγίου Σπυρίδωνα Αιγιάλεω) σε παρέα σε ελεύθερο ρυθμό σαν γνήσιο ψαλτοτράγουδο με συνοδεία ισοκρατήματος μόνον¹⁶⁹.

• **ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ¹⁷⁰**

1. **«Το πονεμένο στήθος μου»** Αργό συρτό καλαματιανό Ανατολικού Αιγαίου. Η ερμηνεία του Σωτήρη Φωτόπουλου ωστόσο είναι αργός μανές σε πλάγιο του δ' επτάφωνο συνοδεία κλαρίνου ενώ φαίνεται να δανείζεται μόνο τα λόγια από το τραγούδι που κατά τα άλλα προέρχεται από το Άλμπουμ της Δόμνας Σαμίου ΚΑΝΕΛΟΡΙΖΑ.
2. **«Τρεις μέρες είχα νιόγαμπρος»** Παραδοσιακό καθιστικό σε ήχο Β'. **«Όσες θρυσούλες με νερό», «Όσα βουνα κι αν πέρασα», «Μη με μαλώνεις μάνα μου» (ήχος Β'), «Εγώ στον ήλιο ορκίστηκα»¹⁷¹ (ήχος Β').**

• **ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ ΑΧΙΛΛΕΑΣ¹⁷²**

1. **«Έλπιζα και πάλι ελπίζω»¹⁷³** του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου συνοδεία ορχήστρας και οργάνων σε μια εντυπωσιακή ερμηνεία¹⁷⁴.

¹⁶⁸ Πρωτοψάλτης ι. ν. Αγίου Σπυρίδωνος Αιγιάλεω.

¹⁶⁹ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁷⁰ Υπήρξε μαθητής του Αθ. Καραμάνη. Έψαλλε την περίοδο 1954-56 στον άγιο Φανούριο Θεσ/νίκης και σχεδόν σε ολόκληρη την Ελλάδα σε πανηγύρεις ιερών νάων. Πέθανε το 1987.

¹⁷¹ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκαν την 19/1/2017

¹⁷² Ο Αχιλλέας Γ. Χαλδαιάκης γεννήθηκε στην Αθήνα το έτος 1969. Σπούδασε Θεολογία και Μουσικολογία στην Αθήνα. Παρακολούθησε μεταπτυχιακά μαθήματα στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και αναγορεύθηκε διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπηρετεί στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, από το έτος 1992 [αρχικά ως επιστημονικός συνεργάτης, στη συνέχεια ως λέκτωρ, ως επίκουρος καθηγητής, ως μόνιμος επίκουρος καθηγητής, ως αναπληρωτής καθηγητής και τώρα ως τακτικός καθηγητής, στο γνωστικό αντικείμενο της Βυζαντινής Μουσικολογίας. Κατά την παρούσα περίοδο είναι ο πρόεδρος του Τμήματος Μουσικών Σπουδών. Παράλληλα διατελεί: χοράρχης του χορού ψαλτών «Οι Μαΐστορες της Ψαλτικής Τέχνης»· πρωτοψάλτης του ιερού προσκυνηματικού ναού Αγίας Βαρβάρας (Αιγιάλεω)· Αναπτύσσει, επίσης, και μία διεθνή καλλιτεχνική πορεία ως χοράρχης.

¹⁷³ <https://youtu.be/94To6OANKHc> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁷⁴ Το φωνητικό και οργανικό σύνολο Ανατολής το Περιήχημα, υπό τη διεύθυνση του αναπληρωτού καθηγητού του Τμήματος Μουσικών Σπουδών Αχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, παρουσίασε δείγματα μεταβυζαντινής λόγιας μουσικής της Κωνσταντινουπόλεως.

2. «**Σαν τα μάρμαρα της πόλης**» και «**Σ' αγαπώ γιατί εισ' ωραία**» τραγουδισμένα στον καθεδρικό ναό της Σεούλ από τον Α. Χαλδαιάκη και τους Μαΐστορες συνοδεία οργάνων¹⁷⁵.
3. «**Σαν τα μάρμαρα της πόλης**» από τους Μαΐστορες της ψαλτικής τέχνης σε συναυλία στη Ν. Κορέα¹⁷⁶.
4. «**Τζιθαέρι**» τραγουδήθηκε σε συνέδριο για τη δημοτική παραδοσιακή μουσική στο Δημαρχείο του Joensuu στις 7 Ιουνίου 2011¹⁷⁷.
5. «**Μοναχογιός ο Κωνσταντής**» τραγουδήθηκε μετά από συνέδριο για τη δημοτική παραδοσιακή μουσική στο Δημαρχείο του Joensuu στις 7 Ιουνίου 2011 σε παρέα¹⁷⁸.
6. «**Ήλιος χρυσός κι αλάτι**» ΜΟΥΣΙΚΗ: ΖωήΤηγανούργια ΣΤΙΧΟΙ:Μαρία Παπαδάκη Live από τη συναλία της Ζωής Τηγανούργια που διοργάνωσαν οι Δήμοι Βάρης-Βούλας-Βουλιαγμένης στις 25/4/2016¹⁷⁹.
7. «**Σ αγαπώ γιατί εισ' ωραία**».¹⁸⁰ «**Στο πα και στο ξαναλέω**» μαζί με τον Adrian Stolnicu¹⁸¹

• **ΧΑΤΖΗΣΤΑΜΑΤΗΣ ΝΙΚΟΣ**¹⁸²

1. «**Αλεξανδρινή Φελλάχα**» Παραδοσιακό Μικράς Ασίας σε ήχο πλάγιο του Δ' κατά τριφωνία. Το τραγούδι είναι σύνθεση του Δημήτρη Σέμση ή Σαλονικιού. Ηχογραφήθηκε το 1934 από τη Ρόζα Εσκενάζυ. Είναι παραδοσιακό. Ο Χατζησταμάτης το ερμηνεύει α καπέλα με έντονο ψαλτικό ύφος.
2. «**Αφήστε με να καίγομαι**» Μανές. Στην ηχογράφιση ο Χατζησταμάτης φαίνεται να χρησιμοποιεί ελαφρώς χρωματική κλίμακα, μάλλον βαρέως ήχου (πεστενγκιάρ) με έντονο ψαλτικό ύφος χωρίς συνοδεία οργάνου. Καταπληκτική και η ερμηνεία του Δημήτρη Ατραϊδη¹⁸³.
3. «**Γιαρούμπι**» Παραδοσιακό τραγούδι Μικράς Ασίας σε ήχο τρίτο χωρίς συνοδεία οργάνων και με έντονη ψαλτική χροιά.
4. «**Ένας είναι ο Θεός**» Ψαλτοτράγουδο σε ήχο βαρύ με συνοδεία ισοκρατήματος. Στο τέλος προστίθεται και κράτημα τεριρέμ.

¹⁷⁵ https://youtu.be/YVbvCB_JG8o ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁷⁶ <https://youtu.be/dt9d2uf8x7c> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁷⁷ <https://youtu.be/qG2BH9DHbP0?list=PL220DA1CBC56C814C> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁷⁸ <https://youtu.be/GgjM6460SIs?list=PL220DA1CBC56C814C> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁷⁹ <https://youtu.be/Z-NXLk9lo8k?list=PL220DA1CBC56C814C> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁸⁰ <https://youtu.be/lApid1o74SM?list=PL220DA1CBC56C814C> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁸¹ <https://youtu.be/Wg-WteWUNOE?list=PL220DA1CBC56C814C> ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁸² Γεννήθηκε το 1917 στην Αγία Παρασκευή της Μικράς Ασίας. Με τον πρώτο διωγμό ήρθε στη Χίο. Επιστρέφει το 1919 και επανέρχεται το 1922 μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Σε ηλικία μόλις επτά ετών γίνεται μαθητής του Γεωργίου Βινάκη, Πρωτοψάλτη τότε του Μητροπολιτικού Ναού. Το 1942 διορίστηκε Λαμπαδάριος του Μητροπολιτικού Ναού. Τό 1948, μετά την αποχώρηση του Δ. Κουτσαρδάκη, αναλαμβάνει Πρωτοψάλτης μέχρι το Νοέμβριο του 1981. Πέθανε το Φεβρουάριο του 1994.

¹⁸³ Εξέχουσα μορφή του χώρου του μικρασιάτικου τραγουδιού, ο Δημήτρης Ατραϊδης ανήκει στη σπουδαία γενιά των μουσικών που ήρθαν στην Ελλάδα μετά την μεγάλη καταστροφή του 1922.

5. **«Κάθε στιγμή τα μάτια μου»** (2) Ταμπαχανιώτικος μανές¹⁸⁴ με έντονο ψαλτικό ύφος χωρίς συνοδεία οργάνου.
6. **«Όσα περνούν τα χρόνια μου»** Μαχούρ μανές χωρίς συνοδεία οργάνου. Καταπληκτική ερμηνεία και του Ευάγγελου Σοφρωνίου¹⁸⁵.
7. **«Σκαλί – σκαλί κατέβηκα»** Ζεϊμπέκικο α καπέλα. Ήχος πλάγιος του Β'. Στην «ψαλτική» ερμηνεία του Χατζησταμάτη με δυσκολία ξεχωρίζει κανείς ότι είναι ένα ρεμπέτικο τραγούδι κυρίως λόγω του πιο ελεύθερου ή απλού ρυθμού και της ελλείψεως οργάνων. Αυτά τα δύο στοιχεία κάνουν κάθε τραγούδι με στοιχειώδη έστω βυζαντινή τροπικότητα να μοιάζει με ψαλτοτράγουδο.

• **ΧΑΤΖΗΧΡΟΝΟΓΛΟΥ ΓΙΩΡΓΟΣ**¹⁸⁶

1. **«(Α)μανές»** σε ήχο πλάγιο του δ' με εισαγωγή και συνοδεία οργάνων (τουμπελέκι-βιολί) **«Η θάλασσα κι ο ουρανός»** έντονο «ψαλτικό» χρώμα λόγω κυρίως των έλξεων και των τζακισμάτων της φωνής του ερμηνευτή.
2. **«Καναρίνι μου γλυκό»** Παραδοσιακό σε ήχο πλάγιο του δ' συνοδεία παραδοσιακών οργάνων και χορωδίας.
3. **«Σύρε να πεις στη μάνα σου»** Παραδοσιακό μικρασιατικό τραγούδι της Ιωνίας σε ήχο α' συνοδεία παραδοσιακών οργάνων.
4. **«Το πονεμένο στήθος μου»** Τραγουδοαμανές σε ήχο πλάγιο του β'. Εισαγωγή με ούτι.
5. **«Να μουν σε ρέμμα πλάτανος»** Ψαλτοτράγουδο σε ήχο α' και σε στίχους και μουσική του Β. Κατσιφή, και το **«Δυσοσμάρακι μου» (Τζιθαέρι)** από το Σωτήρη Παπαναστασίου συνοδεία παραδοσιακών οργάνων και χορωδίας.

• **ΧΙΝΤΖΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ**

«Ουράνιε Πατέρα μου» Προσευχή – Ψαλτοτράγουδο που έχει γράψει ο ίδιος σε ήχο πλάγιο του α' με συνοδεία ισοκρατήματος. Το ερμηνεύει επίσης η Χορωδία ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού «Ρωμανός ο Μελωδός» με χοράρχη τον Γ. Χίντζιο.

¹⁸⁴ Τον ερμηνεύει και ο Αντώνης Νταλγκάς. Ηχογραφήθηκε το 1928. Βιολί παίζει ο Γιάννης Δραγάσης ή Ογδοντάκης.

¹⁸⁵ Γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1889. Παρακολούθησε μαθήματα στην Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης και ταυτόχρονα σπούδασε βυζαντινή μουσική με δάσκαλο τον περίφημο τραγουδιστή μπάρμπα Θόδωρο. Στα νεανικά του χρόνια ήταν ψάλτης στην Αγία Αικατερίνη και την Αγία Φωτεινή της Σμύρνης. Στο λαϊκό τραγούδι αφοσιώθηκε μετά το 1910.

¹⁸⁶ Γεννήθηκε στη Θήβα το 1946. Από οικογενειακή παράδοση ασχολήθηκε με τη Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική και από το 1962 ψάλλει επίσημα σε διάφορους Ι. Ναούς. Διδάσκαλοί του υπήρξαν οι Γεώργιος Σταμέλος, Κωνσταντίνος Πατριαρχάς, Κωνσταντίνος Κατσούλης και Μανώλης Χατζημάρκου. Σήμερα είναι Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού Ναού Παναγία η Φανερωμένη του Δήμου Χολαργού. Διδάσκει Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική και παραδοσιακά τραγούδια σε τρία ανεγνωρισμένα ωδεία. Ιδρυτής και χοράρχης της ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΧΟΡΩΔΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ. Συνιδρυτής και χοράρχης επί σειρά ετών της πολυμελούς χορωδίας ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ. Του απονεμήθηκε το οφίκιο του Αρχοντος Υμνωδού της Αγίας Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Από το 1992 ασχολείται αποκλειστικά με τη Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική, αλλά και με οτιδήποτε έχει σχέση γενικά με την ελληνική μουσική.

2. ΧΟΡΩΔΙΕΣ ΠΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ.

2.1 ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΙΛΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ¹⁸⁷ (Διεύθυνση Φίλιππος Οικονόμου)

1. **«Μάνα μου, μάνα μου»** Χριστιανικό τραγούδι, προέλευσης Λιβάνου. Μουσική σύνθεση: Χριστόδουλου Χάλαρη. Ποίηση: Νίκου Γκάτσου, καταγραφή: Φώτη Μπαρούτα. Ήχος πλάγιος του α'¹⁸⁸
2. **«Η με στέλνεις την καρδιάν μου»** Τραγούδι ψαλτικής τεχνοτροπίας. ΗΧΟΣ: Πλάγιος του Δευτέρου. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ: Αντωνίου Σιγάλα (1880)¹⁸⁹.
3. **«Νοσταλγία»** Μακάμ Χουσεϊνί (Ζωντανή Ηχογράφηση). ΗΧΟΣ: Επί τη βάσει πλ.α' ήχου. ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Γεωργίου Βιολάκη (+ 1911).
4. **«Αν είσαι ωραία»** (Ζωντανή Ηχογράφηση). ΗΧΟΣ: Πλάγιος του Πρώτου - Εναρμόνιος. ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Αντωνίου Σιγάλα (+ 1890).
5. **«Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια»** (Ζωντανή Ηχογράφηση). ΗΧΟΣ: Πλάγιος του Δευτέρου. ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Γεράσιμου Πρεβεζιάνου (1954 - 1994).
6. **«Τι σκληρότης είναι φως μου»** Βυζαντινό τραγούδι. ΗΧΟΣ: Τέταρτος Λεγετός (Μακάμ Σεγκιάχ). ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Από την Πανδώρα του Θεοδώρου Φωκαέως.
7. **«Λύπην στην λύπην μου ζητώ»** Βυζαντινό τραγούδι. ΗΧΟΣ: Πρώτος (Μακάμ Σαμπάχ) ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Από την Πανδώρα του Θεοδώρου Φωκαέως
8. **«Η Ξενιτιά»** Ψαλτοτράγουδο. ΗΧΟΣ: Δεύτερος. ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Κωνσταντίνου Πανά.
9. **«Η Τουρκοπούλα»** ΗΧΟΣ: Πρώτος ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: Φίλιππος Οικονόμου
10. **«Ύμνος στον Ψάλη: Όταν η γλυκιά σου γλώσσα»** ΗΧΟΣ: Πρώτος. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: Φίλιππος Οικονόμου. ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Γεωργίου Συφνίου - Μέσα 19ου αιώνας.
11. **«Άσωμεν νυν εγκαρδίως»** ΗΧΟΣ: Μακάμ Έβιτζ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: Φίλιππος Οικονόμου ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Νικολάου Ιωαννίδη (1883).

2.2 ΧΟΡΩΔΙΑ ΑΓΡΙΝΙΟΥ¹⁹⁰

«Στου βοσπόρου τ' αγιονέρια» ποίημα Γερασίμου Πρεβεζιάνου σε ήχο πλ. του β'.¹⁹¹

2.3 ΧΟΡΩΔΙΑ ΦΩΤΙΟΥ ΚΕΤΣΕΤΖΗ¹⁹²

¹⁸⁷ Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΦΙΛΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1979 με σκοπό, γενικότερα τη διαφύλαξη και προαγωγή της Βυζ. Εκκλησιαστικής Μουσικής. Το 1989, διευρύνοντας τη δράση του, ίδρυσε και ΧΟΡΩΔΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ. Χαρακτηριστική πρωτοτυπία και ιδιαιτερότητα είχε η μεγάλη Συναυλία στο Αίγιο (28-1-2001) με τραγούδια Εξωτερικής (Θύραθεν) Μουσικής της Βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου και σύγχρονα ψαλτοτράγουδα.

¹⁸⁸ <https://youtu.be/pQz4hjgVG4c>. Ανακτήθηκε την 19/1/2017

¹⁸⁹ Από τραγούδι 2-10: http://www.ieropsaltis.com/afier_mar05.htm ανακτήθηκαν την 19/1/2017

¹⁹⁰ Ο αείμνηστος Γεράσιμος Πρεβεζιάνος λίγα χρόνια πριν την εκδημία του είχε ιδρύσει χορωδία με την επωνυμία "ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΧΟΡΩΔΙΑ ΑΓΡΙΝΙΟΥ". Η χορωδία αυτή είχε πραγματοποιήσει αρκετές συμμετοχές σε φεστιβάλ Βυζαντινών χορωδιών και διάφορες άλλες εμφανίσεις. Η Σχολή Βυζαντινής Μουσικής "ΔΑΥΪΔ Ο ΨΑΛΜΩΔΟΣ" που εδρεύει στο Αγρίνιο εξέδωσε μετά την εκδημία του Χοράρχου Γερασίμου Πρεβεζιάνου, διπλή κασσέτα με ύμνους και ψαλτοτράγουδα, που απέδιδε η χορωδία στις κατά τόπους εμφανίσεις της. Αρκετά από αυτά είναι συνθέσεις του ιδίου του Πρεβεζιάνου (tracks: 06, 19-29, 34, 37-39). Πληροφορίες έκδοσης: Α' ΚΑΣΣΕΤΑ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ. Tracks: 01-19Β' ΚΑΣΣΕΤΑ: ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ. Tracks: 20-40 (Πηγή: <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=2901>)

¹⁹¹ <https://agioskosmasoaitolos.wordpress.com/2016/05/26> ανακτήθηκε την 20/1/2017

«Δώδεκα ευζωνάκια», «Ένα το χελιδόνι», «Έχε γεια Παναγιά», «Η Σμύρνη μάνα καίγεται», «Μοναχογιός ο Κωσταντής», «Ο Σπίνος», «Σαν τα μάρμαρα», «Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια». Μερικά από τα πιο γνωστά ψαλτοτράγουδα.

2.4 ΧΟΡΩΔΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ

«Στου στεναγμού μου τα βουνά» (Λευκωσία, Οκτ. 2000). ΕΚΤΕΛΕΣΙΣ: Χορωδία του Συλλόγου Μουσικοφίλων Κων/πόλεως ΣΥΝΘΕΣΙΣ: Παραδοσιακό Κωνσταντινουπολίτικο τραγούδι.¹⁹³

2.5 ΧΟΡΩΔΙΑ ΛΑΜΙΑΣ « Άγιος Μηνάς ο Καλλικέλαδος »¹⁹⁴

«Άγιε μου Γιώργη» (σμργφ), «Ανάμεσα Τσιρίγο και κάθο – Μαλιά», «Παναγιά Αγιασώτισσα», «Έχε γεια Παναγιά», «Παπαλάμπρainer», «Τρία καράβια», «Το μέγα μοναστήρι».¹⁹⁵

2.6 ΧΟΡΩΔΙΑ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ¹⁹⁶

«Δακρύζω με παράπονο», «Εμένα με το είπανε», «Έχε γεια Παναγιά».¹⁹⁷

2.7 ΕΝΟΡΓΑΝΗ ΘΡΑΚΙΚΗ ΧΟΡΩΔΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ¹⁹⁸

«Το κρούσος της Αντριάνούπολης», «Έψελναν όλες οι εκκλησιές», «Σαν τα μάρμαρα της Πόλης», «Το κάστρο της Θρακιάς», «Στου Βοσπόρου τ' αγιονέρια», «Έχε γεια Παναγιά».

2.8 ΧΟΡΩΔΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ & ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ "ΠΑΥΛΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ"¹⁹⁹

¹⁹² Ο Φώτιος Κετσετζής γεννήθηκε στην Ξάνθη το 1945. Μελέτησε στην Εκκλησιαστική Σχολή Ξάνθης, και σπούδασε Βυζαντινή Μουσική κοντά στους μεγάλους διδασκάλους Λ. Σουρλατζή και Θρ. Στανίτσα. Ο κ. Κετσετζής διετέλεσε καθηγητής σε διάφορα σχολεία, λύκεια, και ωδεία, και πρωτοψάλτης από το 1960 σε πολυάριθμες εκκλησίες ανά την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της Μεγαλόχαρης Τήνου. Ο κ. Κετσετζής σαν διευθυντής χορωδιών, έχει οργανώσει και διευθύνει χορωδιακές ομάδες όπου δίδαξε. Επίσης έχει δώσει ομιλίες και διαλέξεις, είναι πολυγραφώτατος δημιουργός Βυζαντινών υμνων χρησιμοποιώντας την παρασημαντική, και έχει ηχογραφήσει πάνω από 30 κασέτες με Βυζαντινούς Ύμνους. (ΠΗΓΗ: http://www.ieropsaltis.com/psalt_ketsetzis.htm ανακτήθηκε την 23/1/2017)

¹⁹³ <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm> ανακτήθηκε την 20/1/2017

¹⁹⁴ Ιδρύθηκε το 1999 από τον Λαμπαδάριο του Μητροπολιτικού Ναού Λαμίας κ. Ανδρέα Ιωακείμ, με σκοπό την προβολή και διάσωση της Βυζαντινής Μουσικής καθώς και την παιδεία πολιτιστικών εκδηλώσεων της Ι.Μ. Φθιώτιδος. Αποτελείται από 25 μόνιμα μέλη οι οποίοι είναι Πρωτοψάλτες και Λαμπαδάριοι σε διάφορους ναούς της Λαμίας καθώς και σπουδαστές της Βυζαντινής Μουσικής. Εκτός από τη Λαμία η χορωδία έχει πραγματοποιήσει συναυλίες, λειτουργικές και άλλες εκδηλώσεις σε διάφορες πόλεις της Ελλάδος, όπως η Θήβα, η Λιβαδειά, η Αμφισσα, η Χαλκίδα, η Θεσσαλονίκη, η Καρδίτσα καθώς και σε διάφορους τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς. Σημερινός χοράρχης της διατελεί ο Ανδρέας Ιωακείμ.

¹⁹⁵ http://www.ieropsaltis.com/choir_AgMinasKal.htm ανακτήθηκε την 20/1/2017

¹⁹⁶ Ο Βυζαντινός Χορός της Ιεράς Μονής Κύκκου ιδρύθηκε το 1984, μετά από απόφαση του Πανοσιολογιωτάτου Ηγουμένου της Ιεράς Μονής Κύκκου, κυρίου Νικηφόρου. Αποτελείται από 24 μέλη. Εκτός από πολλές παραστάσεις στην Κύπρο, ο βυζαντινός χορός, μετά από προσκλήσεις, έχει δώσει παραστάσεις και έχει συμμετάσχει σε διαγωνισμούς σε πολλές άλλες χώρες, όπως Ιταλία, Ελβετία, Ηνωμένο Βασίλειο, Πολωνία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ρουμανία, Ρωσία, Ουγγαρία και πολλές άλλες. Χοράρχης του Βυζαντινού χορού είναι ο κύριος Άριστος Θουκυδίδης. Εις το παρελθόν είχαν χρηματίσει χοράρχες ο Αρχιμ. Νεκτάριος Πάρης (1984-1988), ο κύριος Άριστος Θουκυδίδης (1988-1989) και ο αείμνηστος Αρχιμ. Διονύσιος Μαχαιριώτης (1989-2000).

¹⁹⁷ Αρχείο π. Εμμ. Νταλαρή.

¹⁹⁸ http://www.vocalmusic.gr/trad_EThrakChor.htm ανακτήθηκε την 23/1/2017.

1. **«Ένα Καράβι»** ηχ α'. Αντώνης Μιχελουδάκης για τη χορωδία «Πάυλος Βλαστός»
2. **«Η Μαρουλιά»** (Παραδοσιακό). Εκδήλωση στο "ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ" στο Ρέθυμνο, την 7-11-2013, για την επέτειο των εκατό χρόνων της Ενωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. ΘΕΜΑ: "Ύμνοι και Τραγούδια για το Ολοκαύτωμα του Αρκαδίου από τον ψηφιακό δίσκο με τίτλο "Αστραπή Περίφημος - Αρκαδίου Έπος" και από το Αρχείο του Παύλου Βλαστού
3. **«Ύμνος δια τους πεσόντας στο Αρκάδι»** (Στίχοι-Μουσική: Π. Βλαστός) ήχος πλ του δ' μικτός Εκδήλωση στο "ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ" στο Ρέθυμνο, την 7-11-2013, για την επέτειο των εκατό χρόνων της Ενωσης της Κρήτης με την Ελλάδα²⁰⁰.

2.9 ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΙΕΡΟΨΑΛΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

«Δώδεκα ευζωνάκια», « Άσπρα μου περιστέρια», « Τα μελιτζανιά», «Στη σκάλα π' ανεβαίνεις», «Όσα βουνά», « Το Γιώργο μας τον πιάσανε», «Μια γαλάζια περιστέρα», « Τώρα βγαίνει το φεγγάρι», « Εγέρασα κι επέρασα» « Ξύπνα γλυκό μου ταίρι», «Βαρειά είναι τα ξένα», «Τώρα που στήσαν το χορό».

2.10 ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΙΕΡΟΨΑΛΤΩΝ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

Τοπικά τραγούδια: **« Ο Μπογιατζής», «η Λέγκω», «Μια Παρασκευή»**

Αργά καθιστικά της Μακεδονίας: **«Το Μαντηλούδι», «Ένα Σαββάτο βράδυ», «Μπιζέρισα βαρέθηκα».**

2.11. ΧΟΡΩΔΙΑ «ΟΙ ΔΟΜΕΣΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ» με χοράρχη τον Γρηγόριο Παπαεμμανουήλ²⁰¹.

1. **«Τρία καράβια»** σε ήχο β'²⁰².
2. **«Μοναχογιός ο κωνσταντής»**²⁰³.
3. **«Κυρά μου Πορταϊτίσσα»** ήχος α' έσω δίφωνος σαμπάχ²⁰⁴.
4. **«Άγιε μου Γιώργη αφέντη μου»** ήχος πλάγιος του α'. Ψαλτοτράγουδο²⁰⁵.

¹⁹⁹ Ο Παύλος Γ. Βλαστός από το χωριό Βιζάρι Αμαρίου του νομού Ρεθύμνης ήταν ένας άνθρωπος με πολυτάραχη ζωή, που δίκαια θεωρείται ο πατέρας της κρητικής λαογραφίας. Έζησε τα χρόνια 1836-1926 και κατέγραψε απίστευτο πλήθος ιστορικών, λαογραφικών και γλωσσικών στοιχείων (παραδόσεις, τραγούδια, ήθη και έθιμα κάθε είδους) από όλη την Κρήτη. (Πηγή: <https://youtu.be/eQBZ4IYfZSk>).

²⁰⁰ <https://youtu.be/WcPgqARj000> ανακτήθηκε την 24/1/2017.

²⁰¹ Το 1996 ίδρυσε τη Σχολή Βυζαντινής και Παραδοσιακής Μουσικής του Δημοτικού Ωδείου Δράμας και τη Βυζαντινή Χορωδία «Οι Δομέστικοι της Δράμας». Εξέδωσε 5 cd's με τον αδελφό του Πέτρο. Το «Καλώς ανταμωθήκαμε» (2000) με τον Μάνο Αχαλινωτόπουλο, το «Χριστός Πάσχω-Χριστός Ανέστη» (2003) με τον Χαρίλαο Ταλιαδώρο και τον αείμνηστο ηθοποιό του ΚΘΒΕ Δημήτρη Καρέλλη, το «Φίλοι μ' καλώς ορίσατε» (2004) με τον Χρόνη Αηδονίδη, τα «Τραγούδια του Μακεδονικού Αγώνα» (2012) με την Αρετή Κετιμέ και το «Δραμινό Συναξάρι» (2015). Έψαλλε και έδωσε συναυλίες στις περισσότερες πόλεις της Ελλάδας και στο εξωτερικό με τη χορωδία του. (Πηγή: <http://www.papaemmanouil.gr> ανακτήθηκε την 31/1/2017)

²⁰² https://youtu.be/JAh_WdCf9Qc ανακτήθηκε την 31/1/2017

²⁰³ https://youtu.be/_z8cY4wJ4N0 ανακτήθηκε την 31/1/2017

²⁰⁴ <https://youtu.be/TwOjSpSajwQ> ανακτήθηκε την 31/1/2017

²⁰⁵ <https://youtu.be/-wspEWTZ9Y0> ανακτήθηκε την 31/1/2017

Πολλές ακόμη χορωδίες ιεροψαλτικών Συλλόγων κλπ έχουν τραγουδήσει παραδοσιακά και άλλα ψαλτοτράγουδα σε εμφανίσεις και εκδηλώσεις²⁰⁶.

3. Ο ΙΣΤΟΤΟΠΟΣ «ΨΑΛΤΟΛΟΓΙΟ»

Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες σελίδες σε θέματα Βυζαντινής μουσικής και Ψαλτικής είναι η ιστοσελίδα <http://analogion.com>. Εκεί υπάρχει σχετικός τόπος με θέμα «Ψαλτική και Εξωτερική Μουσική». Τα αντικείμενα που αναφέρονται και το υλικό που παρέχεται τόσο ακουστικό όσο και έντυπο είναι ποικίλο. Γίνονται αναφορές σε πηγές της ψαλτικής και της κοσμικής μουσικής, παρατίθενται ελληνικά τραγούδια σε βυζαντινή παρασημαντική, αναφέρονται ψάλτες που τραγουδούν και τραγουδιστές που ψάλλουν κά. Ενδεικτικά παραθέτουμε από τη συγκεκριμένη σελίδα (<http://analogion.com/forum/index.php>) τον επόμενο κατάλογο στον οποίο καταγράφονται ψάλτες που τραγουδούν (και δεν έχει γίνει σε αυτούς προηγούμενη αναφορά στην παρούσα εργασία).

1. Αντώνης Μιχελουδάκης- Κελαδισμός
2. Αντώνης Μιχελουδάκης- Ψαλτοτράγουδο
3. Γρηγόρης και Πέτρος Παπαεμμανουήλ
4. Ο Βασίλης Αγροκώστας τραγουδά την "Παραπονιάρα"
5. Ο Βασίλης Αγροκώστας τραγουδά Μίκη Θεοδωράκη
6. Καραμπάσης Δανιήλ - Όλοι με λεν' τραγούδησε... Ένα τραγούδι για την Άλωση της Πόλης
7. Άγγελος Κούνας: 24 Αυγούστου 1978
8. Χαϊνήδες και Δανιήλ Καραμπάσης
9. Ο Βασίλης Αγροκώστας τραγουδά: Μάριος Τόκας - Δέν Κλαίω
10. Τραγούδια από Δ. Νεραντζή
11. Τραγούδι από τον Χρήστο Χαλκιά
12. Βασίλης Αγροκώστας - παραδοσιακό Καλύμνου
13. Βασίλης Μπαντής
14. Ισως. Μπαλάντα από τον Καραμπάση Δανιήλ
15. Βαγγέλης Δασκαλούδης
16. Αθανάσιος Παναγιωτίδης - Αμανέδες και τραγούδια (μερικά μαζί με Φωτόπουλο και Χατζή)
17. Βασίλης Μπαντής: «Απόψε δεν κοιμήθηκα»
18. Συμεωνίδης Χάρης
19. Κόντης Γρηγόριος
20. Βασίλης Αγροκώστας - Κι αν έσβησε
21. Βασίλειος Εμμανουηλίδης - Bir rüzgârdır gelir geçer sanmıştım
22. Στέλιος Μπερμπέρης
23. Βαγγέλης Γκίκας : Ψαλτοτράγουδα
24. Κουτσιμανής Ιορδάνης : Θα σπάσω κούπες
25. Ο Κυριαζής Δασκαλούδης τραγουδά σέ γλέντι
26. Αθιανός Απόστολος "όσα βουνά κι αν πέρασα -να χαμηλώναν τα βουνά"
27. Παραδοσιακός αμανές.Καραμπάσης Δανιήλ

²⁰⁶ Στο αρχείο του π. Εμμ. Νταλαρή υπάρχουν και οι εξής ηχογραφήσεις τραγουδιών: ΧΟΡΩΔΙΑ ΘΡΑΚΗΣ: (πληροφορίες: http://www.vocalmusic.gr/trad_EThrakChor.htm) Κάλαντα Αμπελακίων, Κάλαντα Καστανέων, Καβύλης, Ορεστιάδος, Κάλαντα Ριζίων, Κάλαντα Σμύρνης, Κάλαντα Στέρνας Ορεστιάδος, Το κάστρο της Θρακιάς. ΧΟΡΩΔΙΑ ΚΑΛΑΜΠΑΚΑΣ: Ερημοκλήσι, Θεσσαλιώτικο, Όνειρο δεμένο στομουράγιο, Παπαλάμπραινα, Της δικαιοσύνης ήλιε νοητέ, Τι ήθελα και σ αγάπησα. ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΙΜΟΥ: Γιοσμαράκι, Έχε γεια Παναγιά, Τα λουλούδια μαρτυρούν, Το ντέρτι της καρδούλας μου.

28. Καλπακίδης Απόστολος - Επετειακή εκδήλωση 24/3/2011 (πολεμικό μουσείο)
29. Το γλέντι του Ασώτου 1979
30. Το γλέντι του Ασώτου 1975
31. Δημοτικά Τραγούδια Καραμάνης
32. Ψαλμοτράγουδο: "Δίψα Θεού"
33. Τραγούδι από τον αδελφό Δανιήλ Καραμπάση
34. Ψαλτοτράγουδα από Βογιατζόγλου Αριστοτέλη
35. Προσωπικόν Αρχείον Ευαγ.Γκίκα
36. Νεοχωρίτης Παναγιώτης
37. Τραγούδια της Μακεδονίας με τον Άρη Ζαΐμη
38. Βασίλης Μπαντής - Βαγγέλης Δασκαλούδης
39. Συναυλία στο Αμφιθέατρο του Πολεμικού Μουσείου - 1999 (Μωραϊτικά τραγούδια)
40. Συναυλία στην αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου "Παρνασσός" (Τραγούδια με αφορμή εκδήλωση της 25ης Μαρτίου)
41. Δημήτρης Γαλάνης - Χορός Ψαλτικής "Κλείδα": "Θέ'μου μια κόρη Πατρινιά"
42. Βασίλης Αγκροκώστας ερμηνεύει Δημήτρη Κουτή
43. Δημοτικά τραγούδια σε σεμινάριο από τον Κυριαζή
44. Δημοτικά τραγούδια σε σεμινάριο από τον Άγγελο Μαργαρίτη
45. Γκίκας Ευάγγελος: Τραγούδι σε σπίτι φίλων - Βόλος 18/01/2012
46. Αχιλλέας Χαλδαιάκης
47. Λάζαρος Κουμεντάκης
48. Εξέφεξεν η Ανατολή
49. "Κάπου νυχτώνει" (Γ. Σιαπερόπουλος -Δ. Καραμπάσης)
50. Βασίλης Μπαντής
51. Ψηλά τα παραθύρια σου (Κλωναρίδης Ηλίας)
52. «Μοναχογιός ο Κωνσταντής» Βαγγέλης Δρούζας
53. Χαμποπούλια-Αριστείδης Μιχελουδάκης
54. Ψαλτοτράγουδα από Βατοπαιδινούς (Γέροντος Ιωσήφ)
55. «Ύμνος» από Βατοπαιδινούς για τον γέροντα Ιωσήφ
56. Γιώργος Νικάκης
57. Τραγούδια για τη Β. Ήπειρο - Καλλιντέρης Δημήτριος
58. Ένα πουλί θαλασσινό. διδασκαλία Ιωάννης Νέγρης
59. Τραγούδια της Πόλης Ζαχαρίας Κοντοφρύδης
60. Στο πα και στο ξαναλέω (Ντουέτο) Μαυρίδου - Φανάρας
61. Μπαγλαμαδάκι - Γιώργος Φανάρας
62. Μη γυρίσεις-Φανάρας
63. Αντώνιος Μιχελουδάκης- Τραγούδια του Παύλου Βλαστού
64. Όποιος δεν βαστά-Παναγιώτης Νεοχωρίτης
65. Γιατί πουλί μου δεν κελαηδείς & Τζιβαέρι και άλλα Πολίτικα και Μικρασιάτικα - Δ. Γαλάνης
66. π. Γεώργιος Αναγνωστόπουλος στο βιολί και τραγούδι
67. Ο Σπίνος - παιδική χορωδία της Ι. Μ. Νικοπόλεως και Πρεβέζης με χοράρχη τον Νεκτάριο Θάνο
68. Δεν είν' αυγή να σηκωθώ - Β. Αγκροκώστας
69. Σαν τα μάρμαρα της πόλης.Δανιήλ
70. "Πήρα στα χέρια μου Σταυρό" απ τον δάσκαλο Δασκαλούδη Κυριαζή
71. Με τρένο θα ξενιτευτώ... Βαγγέλης Σφακιανάκης
72. Μήλο μου και μανταρίνι (παραδοσιακό Σμύρνης) - Γιάννης Γαβαλάκης
73. Δημήτρης Γαλάνης - Αποχαιρετισμός
74. Ένας είναι ο Κύριος - Νταραβάνογλου Γρηγόρης
75. Γκίκας-Κοντοφρύδης-Κούντριας
76. Δημήτρης Γαλάνης - "Μήλο μου και μανταρίνι..."
77. Δημήτρης Γαλάνης - "Μαραίνομ' ο καημένος...", Αργό καλαματιανό Ρούμελης
78. Δημήτρης Γαλάνης - "Εγώ ήμουν τ' αρχοντόπουλο..." (Ηπειρώτικο)

79. Δημήτρης Γαλάνης - "Τώρα στα ξεχωρίσματα...", Ηπειρώτικο
80. Δημήτρης Γαλάνης - "Τα ματάκια σου τα δυο..." (Ελενίτσα)
81. Δημήτρης Γαλάνης - "Η αγάπ' είναι καρφίτσα..." Καρσιλαμάς Θράκης
82. Δημήτρης Γαλάνης - "Καραγατσανή...", Καρσιλαμάς Θράκης
83. Μπαχάρι, κανέλλα και φιλί
84. Στου Βοσπόρου - Νεκτάριος Παπαθανασίου
85. Αποχαιρετισμός (Μεσοπέλαγα αρμενίζω...)
86. Χρήστος Χαλκιάς (Ποντιακά. Τη τρίχας το γεφύρι)
87. Απορώ... Ζαχαρίας Κοντοφρύδης
88. Άχ χελιδόνι μου - Β. Αγκρόκωστας
89. Στεργιόπουλος Θεοδόσιος: Ψαλτοτράγουδο «Σαγγάριε Σαγγάριε»
90. Γιατί πουλί μ' δεν κελαηδείς
91. Αστέριος Γούναρης - "το Ανεστάκι"
92. Γκίκας-Καραμπάσης-Τραγούδι κ αμανές
93. Σουμέλα λεν την Παναγιά
94. Δημήτρης Γαλάνης - "Σελήμπεης"
95. Δημήτρης Γαλάνης - "Έρχομαι και συ κοιμάσαι..."
96. Δημήτρης Γαλάνης - "Όλοι με λεν τραγούδησε..." (Δ. Θράκης)
97. Δημήτρης Γαλάνης - "Μια γαλάζια περιστέρα..." & "Βαριά είναι τα ξένα..."
98. Δημήτρης Γαλάνης - "Ας χαμηλώναν τα βουνά..." (Συρτό Μακεδονίας)
99. Δημήτρης Γαλάνης - "Τ' αστέρια βασιλεύουνε..." (Τσάμικο)
100. Βασίλης Αγκρόκωστας "Πιάνω πέτρες και λιθάρια"
101. Καλπακίδης Απόστολος - Ένας ουρανός μ' αστέρια κ.α.
102. Δ. Γαλάνης - Παρασκευή ξημέρωμα..." (Καραϊσκάκης)
103. Γκίκας-Μηλιώνης-Κούντριας-Οικονόμου
104. «Σε τούτ' την τάβλα που' μαστε» - Άγγελος Διαμαντόπουλος
105. Απο ξένο τόπο - Üsküdar'a - Άγγελος Διαμαντόπουλος
106. Απόψε δεν κοιμήθηκα, Τα μελιτζανιά, Θωμάη. Κυριαζής Δασκαλούδης
107. Με βάρκα την Ελλάδα - Άγγελος Διαμαντόπουλος
108. Ευθυμιάδης Μιχάλης - Μια κόρη με ξανθά μαλλιά, 1901
109. Γκίκας-Κούβελος-Καραμπάσης-Μητσούλης
110. Φανάρας Γεώργιος, "Πέντε αρχοντάδες"
111. Βασίλης Αγκρόκωστας, "Αγία-Σοφιά"
112. "Πάψε καρδιά μου"
113. «Την πόρτα ανοίγω το βράδυ» (Λειβαδίτης-Θεοδωράκης) [Δάνος Καραμπάσης]
114. Χαρίλαος Ταλιαδώρας και Πασχάλης Μάνος άδοντες
115. "Σημαίνει ο Θιός..." Χορός μοναχών της Ήρας Μονής Παντοκράτορος Νταού Πεντέλης.
116. Τραγούδια από τον Πρωτοψάλτη Αριστογένη Ζαΐμη
117. "Σαν της Σμύρνης το γιαγκίνι" π. Ανάργυρος Στουραΐτης
118. "ΨΗΛΑ ΣΤΟ ΜΕΤΩΠΟ" - Σάκης Αραμπατζής

4. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Δε θα ήταν υπερβολική η διαπίστωση ότι ο πρώτος ήχος κατακλύζει την παραδοσιακή και δημοτική μας μουσική. Μαζί με τον επτάφωνο πρώτο, τον δίφωνο (σαμπάχ) και τον πλάγιο του πρώτου αποτελούν σχεδόν το μισό ρεπερτόριο της παραδοσιακής μας μουσικής. Ακολουθούν σε συχνότητα οι χρωματικοί ήχοι, ο δεύτερος που συναντάται με πτώσεις στον βου (μεσάζει) ως χουζάμ αλλά και διατονικές ενδιάμεσες πτώσεις στον Πα και στον Νη και ο πλάγιος του Β'. Ο πλάγιος του τετάρτου ακολουθεί, έχοντας συχνά ένα τετράχορδο χρωματικό. Ο τέταρτος και ο τρίτος ήχος είναι σπανιότεροι, ενώ ο

Βαρύς συναντάται σε πιο αργά τραγούδια και μάλιστα προερχόμενα από Μ. Ασία και σε τούρκικα. Οι ήχοι των δημοτικών μας τραγουδιών είναι περισσότερο μικτοί και πλησιάζουν την εξωτερική μουσική και τα μακάμια. Οι «καθαροί» ήχοι, χωρίς δηλαδή φθορικές αλλοιώσεις, είναι λιγότερο συχνοί στο δημοτικό τραγούδι και απαντώνται στην υπόλοιπη παραδοσιακή μουσική που συγγενεύει μορφολογικά και τροπικά περισσότερο με την ψαλτική τέχνη. Τα φαναριώτικα και τα μικρασιάτικα τραγούδια είναι πιο κοντά ως προς την τροπικότητα στις κλίμακες και το άκουσμα της ψαλτικής αποτελώντας τα αγαπημένα των ψαλτών.²⁰⁷

Επίσης ο ρυθμός είναι σημαντικός παράγοντας προσδιορισμού των ψαλτοτράγουδων. Σχεδόν στο σύνολό τους προτιμώνται καθιστικά και αργά τραγούδια είτε είναι δημοτικά της τάβλας και κλέφτικα είτε παραδοσιακά σε αργή εκτέλεση και με ψαλτική χροιά. Ο Αθ. Καραμάνης, ο Στανίτσας, ο Τσαμκιράνης, ο Παναγιωτίδης, ο Σουσούνης και άλλοι από τους «παλιούς» ψάλτες έδειχναν προτίμηση στα πιο αργά μέλη από την Πανδώρα του Φωκαέα ή τα ψαλτοτράγουδα του Γρηγορίου τα οποία ερμήνευαν με συνοδεία μόνο ισοκρατήματος. Το άκουσμά τους, παραπέμπει σε μάθημα της παπαδικής (ιδιαίτερα του Αθ. Καραμάνη). Δεν λείπουν ενίοτε οι μανέδες και ο συνδυασμός τους με παρεμβαλλόμενα κρατήματα.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως το ίδιο τραγούδι το ερμηνεύει διαφορετικά ο ίδιος ψάλτης όταν το τραγουδάει α καπέλα με ισοκράτημα από όταν το εκτελεί σε συναυλία με όργανα. Στη μεν συναυλία το «τραγουδάει» στην δε «παρεϊστική» ηχογράφιση το «ψέλνει» δηλ. το τραγουδάει με ψαλτικό ύφος²⁰⁸. Όταν ο ψάλτης τραγουδάει, η ιεροψαλτική του ιδιότητα γίνεται αντιληπτή από τα τζακίσματα της φωνής, τις έλξεις, τα διαστήματα, τη χροιά της φωνής και τη συνοδεία ισοκρατήματος. Γι αυτό είναι ιδιαίτερα δύσκολο -αλλά όχι σπάνιο- κάποιος να συνδυάζει και τις δύο ιδιότητες (του τραγουδιστή και του ψάλτη) χωρίς η μία να γίνεται αντιληπτή, ενώ ασκεί την άλλη. Φυσικά ισχύει το ίδιο-ίσως είναι ακόμα χειρότερο το αποτέλεσμα- όταν ψάλλουν οι τραγουδιστές.

5. ΨΑΛΤΕΣ ΩΣ ΓΝΩΣΤΟΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΕΣ.

Παρακάτω γίνεται παράθεση μερικών γνωστών τραγουδιστών οι οποίοι ξεκίνησαν τη μουσική τους πορεία από το ιερό αναλόγιο, ενώ πολλοί από αυτούς είχαν αναλάβει και επισήμως καθήκοντα ψάλτη πριν ακολουθήσουν την καριέρα του τραγουδιστή.

Ο **Χρόνης Αηδονίδης**²⁰⁹ γεννήθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου 1928, στην Καρωτή, ένα χωριό κοντά στο Διδυμότειχο. Γιος του ιερέα Χρήστου και της Χρυσάνθης Αηδονίδη, είναι ο δεύτερος από τα πέντε αδέλφια του. Στο χωριό του, στην Καρωτή, πέρασε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια. Εκεί έμαθε τα πρώτα του τραγούδια και μυήθηκε στον κόσμο της παραδοσιακής μουσικής, πρώτα από τη μητέρα του, κι έπειτα απ' τους πλανόδιους

²⁰⁷ Βλέπε πίνα Ε3 στο Επίμετρο.

²⁰⁸ Σε διαθέσιμες ηχογραφήσεις του Μ. Τσαμκιράνη, όταν ψάλλει τον « Σπίνο» α καπέλα πρώτα τον παραλλαγίζει και μετά τον λέει με ψαλτικό ύφος. Όταν τον ερμηνεύει με ορχήστρα τον τραγουδάει σαν να ήταν τραγουδιστής κατ επάγγελμα και καλύτερα. (Ηχογραφήσεις από το αρχείο του π. Εμμανουήλ Νταλαρή)

²⁰⁹ https://el.wikipedia.org/wiki/ανακτήθηκε_την_20/1/2017

μουσικούς. Μαθητής ακόμα διδάσκεται βυζαντινή μουσική από τον πατέρα του και μετά από τον δάσκαλο Μιχάλη Κεφαλοκόπτη. Ολοκλήρωσε αργότερα τις σπουδές του στη βυζαντινή μουσική, στην Αθήνα, στο Ελληνικό Ωδείο, κοντά στον Θεόδωρο Χατζηθεοδώρου. Το 1953 γνώρισε τον λαογράφο Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου, ο οποίος του πρότεινε να συμμετέχει στην εκπομπή του κρατικού ραδιοφώνου «Θρακικοί Αντίλαλοι». Διστακτικός στην αρχή ο Χρόνης Αηδονίδης εντέλει θα αποφασίσει να λάβει μέρος στην προσπάθεια διάσωσης της ελληνικής μουσικής παράδοσης. Από τότε και με τη βοήθεια του Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου, παίρνει μέρος στις εκπομπές του, συμμετέχοντας πολύ σύντομα ως μονωδός στη Χορωδία του Παντελή Καββακόπουλου. Αργότερα συμμετέχει και στη χορωδία του Σίμωνα Καρά²¹⁰, ενώ από το 1957, αναλαμβάνει τακτική εβδομαδιαία εκπομπή στο ραδιόφωνο, προβάλλοντας το μουσικό θησαυρό της πατρίδας του, της Θράκης. Ήταν η πρώτη φορά που τα Θρακιώτικα τραγούδια ακούγονταν σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας.

Ο **Στράτος Διονυσίου**²¹⁰ επίσης άρχισε σαν ψάλτης. Στην πιο δύσκολη περίοδο της ζωής του ξαναθυμήθηκε την Ψαλτική και Υπηρέτησε ως Ψάλτης στις Αγροτικές φυλακές Τίρυνθας.

Ο **Δημήτριος Ζάχος** γεννήθηκε στα Γιάλτρα Αιδηψού Ευβοίας και από μικρός πήγαινε στο Βόλο με τον Χατζημάρκου να ψάλλει. Στα 24 του ο Χατζημάρκου τον έφερε στην Αθήνα όπου τον άκουσε ο Σ. Περιστέρης και τον ενέταξε στον ιεροψαλτικό του χορό από το 1951 ως το 1962. Το 1960 ηχογραφεί τον πρώτο του δίσκο με τίτλο «Με βλέπεις μάνα που γελώ». Παρόλο όμως που ακολούθησε το τραγούδι ποτέ δεν ξέχασε και την ιεροψαλτική του ιδιότητα καθώς συχνά πλαισιώνει τα αναλόγια όπου παρευρίσκεται. Τα τελευταία χρόνια, βέβαια, σπανίζουν οι εμφανίσεις του στο αριστερό αναλόγιο της Μητροπόλεως Αθηνών, όπου συνήθιζε να αποδίδει το «Σε υμνούμεν» με τη γνήσια παραδοσιακή του φωνή, με την ευγενική παραχώρηση του Λαμπαδαρίου κ. Αλέξη Κατσαρού²¹¹.

Ο **Γιάγκος Κοκκίνης**,²¹² υπήρξε περίφημος Σμυρνιός τραγουδιστής. Ξεκίνησε από ψάλτης στο χωρίο του πριν ασχοληθεί επαγγελματικά με το τραγούδι.

Ο **Ηλίας Κλωναρίδης**²¹³ γεννήθηκε στο Περιβολάκι Θεσσαλονίκης και κατάγεται από αγροτική οικογένεια με πέντε αδέρφια. Μικρός ακολούθησε τα χνάρια του μεγάλου του αδερφού Γιάννη Κλωναρίδη που ήταν ψάλτης. Σε ηλικία 18 ετών ανέλαβε υπεύθυνη θέση σε αναλόγιο. Παράλληλα αποφασίζει να ασχοληθεί επαγγελματικά με το τραγούδι. Υπηρετώντας τη θητεία του στην Αθήνα γνωρίζεται με το Χρήστο Νικολόπουλο, ο οποίος τον συστήνει για ακρόαση σε κάποια δισκογραφική εταιρία. Με τη λήξη της θητείας του βρίσκει δουλειά σε κέντρο διασκεδάσεως στο Αιγάλεω και εκεί γνωρίζει τον αξέχαστο Πρόδρομο Τσαουσάκη. Μετά το 1977 αρχίζει η δισκογραφική του καριέρα και καθιερώνεται ως τραγουδιστής.

Ο **Βαγγέλης Περπινιάδης**²¹⁴ υπήρξε λαϊκός τραγουδιστής και συνθέτης. Γεννήθηκε την 1η Σεπτεμβρίου του 1927 στην Κοκκινιά και ήταν γιος του παλιού και διάσημου ρεμπέτη Στελλάκη Περπινιάδη. Έκανε τα πρώτα του βήματα ως ψάλτης στην Οσία Ξένη της Κοκκινιάς και το 1947 πέρασε στο τραγούδι από τα «ταλέντα» του Μίμη Τραϊφόρου. Γρήγορα καθιερώθηκε στο λαϊκό και το δημοτικό τραγούδι, με μεγάλες επιτυχίες.

²¹⁰ <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=24673> ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹¹ http://www.parakato.gr/2013/05/video_26.html ανακτήθηκε την 21/1/2017

²¹² <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=24673> ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹³ <http://www.tralala.gr/hlias-klonaridhs> ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹⁴ <https://www.sansimera.gr/biographies/189> ανακτήθηκε την 20/1/2017

Ο **Γιώργος Σπανός**²¹⁵ διακεκριμένος Κύπριος Μουσικός & Πρωτοψάλτης Ι.Ν. Αγίου Νεοφύτου Ανθουπόλεως – Λευκωσίας, γεννήθηκε το Σεπτέμβρη 1939, στο κατεχόμενο σήμερα από τα τουρκικά στρατεύματα χωριό Άγιος Βασίλειος της επαρχίας Λευκωσίας (Κύπρου). Από μικρός άρχισε να ασχολείται με τα μουσικά όργανα, το ψάλσιμο και το τραγούδι. Πρότυπα του ήταν ο πατέρας του (στον αμανέ και το τραγούδι) και στο ψάλσιμο δύο καλλίφωνοι θείοι του (ένας ιερέας και ένας ψάλτης).

Σε ηλικία 13 μόλις χρόνων πήρε το πρώτο του βραβείο σε ανοιχτό διαγωνισμό μπάλου, διαγωνιζόμενος με ηλικιωμένους ιεροψάλτες και Τουρκοκύπριους αμανετζήδες.. Εμφανίστηκε πολλές φορές στην Τηλεόραση, ενώ τραγούδια του ακούγονται συχνότατα απ' όλους τους κυπριακούς ραδιοσταθμούς. Πολύ αργά, σε ηλικία 32 ετών, κατόπιν παροτρύνσεων των θείων του (ιερέα και ψάλτη) επαναρχίζει τα μαθήματα Βυζαντινής Μουσικής. Γράφεται στο παράρτημα του Εθνικού Ωδείου στη Λευκωσία και παίρνει το Πτυχίο του με άριστα σε 8 μήνες.

Ο **Πρόδρομος Τσαουσάκης**²¹⁶ του οποίου το πραγματικό επίθετο ήτανε Μουτάφογλου, γεννήθηκε στην Πόλη το 1919 και πέθανε στις 23 Οκτωβρίου 1979. Προσέγγισε την Ψαλτική μέσω του Φίλου του Χρύσανθου Θεοδοσόπουλου.

Από τους νεότερους, ο Δημήτρης Μπάσης,²¹⁷ ο Γεώργιος Φανάρας,²¹⁸ ο Γρηγόρης Χίτζιος, ο Ζαχαρίας Καρούνης, ο Δρόσος Κουτσοκώστας,²¹⁹ ο Νίκος Χαλδαιάκης, ο Λάζαρος Κουμεντάκης, ο Μάνος Κουτσαγγελίδης,²²⁰ ο Ιωάννης Αρβανίτης,²²¹ ο Χρίστος Τσιαμούλης, ο Γρηγόρης Παπαεμμανουήλ²²² και ο Βασίλης Αγκροκώστας είναι μόνον μερικοί από τους σύγχρονους ψάλτες -και οργανοπαίχτες ορισμένοι-που ταυτόχρονα τραγουδούν ερασιτεχνικά ή και επαγγελματικά έχοντας στο ενεργητικό τους και δισκογραφία.

Σε αντίθετη φορά εμφανίζεται πλήθος τραγουδιστών που έχουν ψάλει περιστασιακά ύμνους μεγάλων εορτών της χριστιανοσύνης όπως ύμνους της Μ. Εβδομάδας, εγκώμια, κάλαντα κτλ. Έτσι εγκώμια της Μ. Παρασκευής έχουν ψάλει ο Γιώργος Νταλάρας,²²³ ο Βασίλης Παπακωνσταντίνου μαζί με την Ελένη Βιτάλη²²⁴, ο Νίκος Ξυλούρης μαζί με τον Μανώλη Μητσιά²²⁵, η Γλυκερία²²⁶ ο Βασίλης Καρράς²²⁷ και ο Σταμάτης Γονίδης.²²⁸ Δύσκολους τεχνικά ύμνους όπως το «Εξέδυσάν με» έχει ερμηνεύσει ο Γ. Νταλάρας²²⁹, κά. Φυσικά η ερμηνεία τους αμέσως φανερώνει την ιδιότητά τους ως τραγουδιστών.

²¹⁵ http://www.ieropsaltis.com/psalt_Spanos.htm ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹⁶ <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=24673> ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹⁷ <http://www.mpasis.gr/index.php?optio...emid=2&lang=el> ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹⁸ http://www.mousikhpyxida.gr/2015/02/blog-post_5.html ανακτήθηκε την 20/1/2017

²¹⁹ <http://prigipessa.gr/?p=68> ανακτήθηκε την 24/1/2017.

²²⁰ <http://www.ishow.gr/personBio.asp?guid=C9835BE7-6C89-4E91-89F6-F1E8E50692E5> ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²¹ http://petrosnikitas.gr/index.php?option=com_kunena&view=topic&catid=22&id=14&Itemid=176 ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²² Βλέπε ανωτέρω υποσημείωση 200.

²²³ https://youtu.be/JgzFGj7kc_0 ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²⁴ <https://youtu.be/HbvsIMVi254> ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²⁵ <https://youtu.be/2yW39rHxW2c> ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²⁶ https://youtu.be/okOrdi5_Rno ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²⁷ <https://youtu.be/Opinxfiy3-E> ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²⁸ <https://youtu.be/KUUokKTHXFY> ανακτήθηκε την 25/1/2017.

²²⁹ <https://youtu.be/esnHSIRcxeM> ανακτήθηκε την 25/1/2017.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ΄

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κάποια συμπεράσματα σχετικά με τα ψαλτοτράγουδα που προέκυψαν από την έρευνά στις πηγές, τόσο τις βιβλιογραφικές όσο και αυτές που προέρχονται από ηχητικό υλικό και το διαδίκτυο παρατίθενται εδώ ως κατακλείδα της εργασίας.

1. Ψαλτοτράγουδα είναι τα τραγούδια που αρέσουν στους ψάλτες. Έχουν κοινά χαρακτηριστικά με τους εκκλησιαστικούς ύμνους και με την κοσμική ελληνική μουσική.
2. Χαρακτηριστικό αυτών των τραγουδιών είναι η τροπικότητα, το ότι ανήκουν σε έναν ήχο της βυζαντινής μουσικής. Άλλο χαρακτηριστικό τους είναι πως η θεματολογία τους αρύεται από τη Λαϊκή μας παράδοσή, τα ήθη και τα έθιμα του λαού μας, την ιστορία και την καθημερινή ζωή.
3. Τα τραγούδια αυτά προέρχονται από την παραδοσιακή μας μουσική και συγκεκριμένα από τη Δημοτική, την Λόγια Μουσική της Πόλης και τη Νεοελληνική Λαϊκή Αστική Μουσική (ρεμπέτικο και λαϊκό τραγούδι). Δεν είναι φυσικά όλα τα παραδοσιακά τραγούδια ψαλτοτράγουδα, αλλά μόνο όσα τραγουδιούνται συχνά από τους ψάλτες σε κάθε ευκαιρία. Πολλά από αυτά έχουν γραφτεί και μελοποιηθεί από ιεροψάλτες, παλαιούς και νεότερους.
4. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τα ψαλτοτράγουδα σε δύο ομάδες. Αυτά που είναι ταυτόχρονα και κοσμικά μέλη και ερμηνεύονται από επαγγελματίες τραγουδιστές σε κοσμικές εκδηλώσεις (πχ δημοτικά τραγούδια, ρεμπέτικα, αστικά λαϊκά κτό) και εκείνα που αποτελούν ιδιαίτερο είδος, έχουν μεγαλύτερη ομοιότητα με ύμνους παρά με κοσμικά τραγούδια και ψάλλονται σε εκκλησιαστικές εκδηλώσεις και περιβάλλοντα (πχ «Θεέ μου σε παρακαλώ», «ο σπίνος» κτό). Επίσης καλογερικά άσματα και μελοποιημένες προσευχές («Χαίρε μοναχέ», «Ψαλτοτράγουδο στον παππού Θεράποντα» κά) έχουν τη θέση τους στο είδος των ψαλτοτράγουδων. Ξεχωριστό είδος είναι και οι θρήνοι της Παναγίας, τα τραγούδια του Αη Γιώργη, του αγίου Θεάποντα, του αγίου Κωνσταντίνου κτό. Δυτικότροπα τραγούδια σε άκουσμα δυτικής μπαλάντας και ρυθμό βαλς δεν θεωρούνται ψαλτοτράγουδα.
5. Η ψαλμώδισή τους γίνεται με ή χωρίς τη συνοδεία οργάνων, με συνηθέστατη τη χρήση ισοκρατήματος το οποίο φανερώνει και την ψαλτική ιδιότητα του ερμηνευτή. Σε κάθε περίπτωση το ήθος και το ύφος τους παραπέμπει άμεσα στο άκουσμα της ψαλτικής, καθώς οι ερμηνευτές τους είναι ψάλτες.
6. Αρκετοί ψάλτες έχουν τραγουδήσει άσματα εξωτερικής (αραβοπερσικής-τουρκικής) μουσικής. Αν και το ύφος και το ήθος αυτών των ασμάτων ταιριάζει απόλυτα με τη μορφολογία των ψαλτοτράγουδων, δεν μπορούν να ενταχθούν σ' αυτή την κατηγορία, καθώς είναι προϊόντα άλλου πολιτισμού και η γλώσσα και η θεματολογία τους δεν είναι συναφής με τις αντίστοιχες των ψαλτοτράγουδων. Παρόλα αυτά ορισμένα τουρκικά και αραβοπερσικά τραγούδια είναι ιδιαίτερα προσφιλή στον κύκλο των ιεροψαλτών.
7. Σύνδεσμος μεταξύ αναλογίου και εξωτερικού (κοσμικού) μέλους είναι ο άνθρωπος, ο καλλιτέχνης, ο τραγουδιστής, ο ψάλτης ως γνώστης και φορέας του συνόλου της

Ελληνικής παράδοσης. Ψαλτική, παραδοσιακή μουσική, δημοτικό τραγούδι, Λόγια μουσική της Πόλης, Φαναριώτικα τραγούδια, Αστικό, Σμυρναίικο, ρεμπέτικο και νεότερο λαϊκό τραγούδι είναι εκφάνσεις του ενιαίου Ελληνικού πολιτισμού. Μεγάλοι ψάλτες και μεγάλοι κοσμικοί συνθέτες και μουσουργοί είναι φορείς αυτής της κοινής παράδοσης που η ιστορία της έχει καταγράψει πορεία χιλιάδων ετών. Όσοι από αυτούς τους καλλιτέχνες διέθεταν και διαθέτουν ευρύτητα πνεύματος και ποιότητα μουσικής παιδείας άνοιξαν γέφυρες μεταξύ των διαφόρων ειδών της παραδοσιακής μας μουσικής. Με τον ίδιο τρόπο ιδιοφυείς ψάλτες, γνώστες της βυζαντινής και της κοσμικής μουσικής μέσα από το μουσικό είδος των ψαλτοτραγουδιών θεμελίωσαν μια από τις σημαντικότερες μουσικές γέφυρες που ένωσαν το αναλόγιο με το εξωτερικό μέλος.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ε1. ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΠΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΓΝΩΣΤΟΙ ΨΑΛΤΕΣ

2. İpek Saclarin ήχος Α΄.	26. Αχ τι θα γίνω ήχος πλ του β΄
3. Seni Sermekle	27. Βάσανα πίκρες και καημοί αργό – ήχος α΄ σαμπάχ
4. Αγγέλωμ κραίν' η μάνα σου	28. Βάτους κι αγκάθια ήχος πλ του δ΄ φθορικός
5. Αγγινάρα με τα΄ αγκάθια ηχ Δ΄ - λέγετος	29. Βγήκα στον Όλυμπο κλέφτικο αργό καθιστικό ήχος α΄
6. Αλεξανδρινή Φελλάχα ήχος πλάγιος του Δ΄ κατά τριφωνία.	30. Βγήκεν ο ήλιος κόκινος κλέφτικο αργό καθιστικό
7. Αμανεδοσφύριγμα ήχος πλ του α΄	31. Βλάχαμ απ το Καρπενήσι ήχος α΄
8. Αμανές ήχος πλ του δ΄	32. Βλαχοθανάσω ήχος α΄
9. Αν είσαι ωραία ήχος πλ του α΄ 5φωνος	33. Βοσπορίτισσα ήχος πλ του Α΄
10. Αν είχε ο χάρος δυό παιδιά ήχος α΄ μικτός	34. Βουνά της Αλωνίσταινας ήχος β΄.
11. Ανάμεσα Τσιρίγο ήχος α΄	35. Γεμενί ήχος βαρύς διατονικός
12. Ανέβηκα στον Όλυμπο καθιστικό ήχος Α΄	36. Γιαρούμπι ήχος γ΄
13. Από ξένο τόπο ήχος πλάγιος του α΄	37. Γιατί ο ήλιος σήμερα ήχος πλ του δ΄
14. Απόψε δεν κοιμήθηκα ήχος πλ του β΄	38. Γιεμενί ήχος βαρύς διατονικός
15. Αράχωβα (χορωδία) ήχος Γ	39. Γιορτή σήμερα ξεκινά ήχος β΄
16. Αρκαδιανή (χορωδία) ήχος α΄	40. Γκιονού Ντουρμάς ήχος πλ του β΄
17. Άρχοντες καλησπερίζω ήχος πλ του α΄	41. Γριά Τζαβέλαινα κλέφτικο αργό καθιστικό
18. Ας χαμηλώναν τα βουνά ήχος α΄	42. Γύρνα πίσω ξανά στην πατρίδα ήχος πλ του Β΄
19. Ασκέρια σαν τα αστέρια ήχος α΄	43. Δε θέλω προίκα ήχος α΄
20. Άσπρα μου περιστέρια αργό ήχος β΄.	44. Δεν έχω τίνος να το πω (2) ήχος πλ α΄
21. Άσπρη Μπαμπακιά ήχος α΄	45. Δεν ζήλεψα την ομορφιά ήχος ηχ α΄
22. Αυτά τα μάτια τα γλυκά ήχος α΄	
23. Αυτή τη νύχτα ήχος πλ του α΄	
24. Αυτού ψηλά που πας στη φτέρη ήχος γ΄	
25. Αφήστε με να καίγομαι ήχος βαρύς	

46. Δεν θέλω τα ματάκια σου (2) ήχος δ' λέγετος
47. Δεντρον είχα στην αυλή μου ήχος α'
48. Δεροπολίτισσα ήχος Α'
49. Δύο μαύρα μάτια αγαπώ
50. Δώδεκα ευζωνάκια ηχος Α'
51. Εάλω η πόλις ήχος πλ του Β'
52. Εγέρασα και πέρασα ήχος Β' χουζαμ
53. Εγώ μικρός ορφάνεψα καθιστικό ήχος πλ του δ'
54. Εγώ στον ήλιο ορκίστηκα κλέφτικο της ταβλας αργό ήχος β'.
55. Εδρόσισε η ανατολή ήχος α'
56. Εδώ σε τούτο το χωριό αργό καθιστικό
57. Εις κάθε είδος ήχος Βαρύς
58. Είχα μιαν αγάπη ήχος α'
59. Έλπιζα και πάλι ελπίζω ήχος ά
60. Εμείς καλά καθόμαστε (χορωδία) ήχος Β'
61. Έμορφη γλυκιά πολίτισσα ήχος πλ του β'.
62. Ένα πουλάκι διάβαινε της ταβλας αργό
63. Ένα Σαββάτο βράδυ ήχος γ'
64. Ένα τραγούδι για τη μάνα ήχος πλ Α'
65. Έναν καιρό επήγαινα ήχος πλ του Β'
66. Ένας ειν ο Κύριος ήχος β
67. Ένας είναι ο Θεός
68. Εσείς πουλιά του κάμπου ήχος πλ του β'
69. Έφυγες και μ άφησες ήχος α'.
70. Έχασα την αγάπη μου επιτραπέζιο αργό ήχος α'.
71. Έχε γεια Παναγιά ήχος πλ του β'
72. Έχεις φως μου ήχος λεγετος
73. Έχω ένα πόθο ήχος α επτάφωνος
74. Εψές καβάλα διάβαινα της ταβλας αργό
75. Η δασκάλα ήχος Γ'
76. Η θάλασσα κι ο ουρανός
77. Η λάμια του γυαλού της ταβλας αργό ήχος α'.
78. Η Λάμπρω (χορωδία) ήχος γ'.
79. Η ομήγυρις ήχος πλ του α'
80. Η πατρινή μου γη ήχος α'
81. Η προσευχή του ψάλτη ηχ Β Χουζάμ
82. Η Ροίδω ήχος α'.
83. Η Σμύρνη μάνα καίγεται
84. Η χανούμ ήχος α'
85. Η χανούμη ήχος πρωτόβαρος
86. Ηλιογέννητη ήχος α'
87. Ήρθε ο καιρός λέει τρυγόνα μου ήχος πλ του δ' χρωματικός
88. Θα πάρω μια ψαρόβαρκα ήχος Γ'
89. Θα ρθει καιρός ήχος πλ α'
90. Θεέ μου να ξημέρωσεν καθιστικό ήχος Α'
91. Θεέ μου πια δεν ημπορώ ήχος βαρύς
92. Θέλετε δέντρα ανθίσετε της ταβλας αργό
93. Θέλτε να δείτε κλάματα κλέφτικο της ταβλας αργό
94. Θεοσκότεινο πέλαγο ηχ
95. Θρήνος μεγάλος έγινε κλέφτικο ήχος πλ του β'.
96. Θρηνούνε τα βουνά ήχος βαρύς
97. Ιτιά ήχος πλ του Β'
98. Κάθε στιγμή τα μάτια μου (2)
99. Κάλαντα Καππαδοκίας ηχ
100. Καλώς ανταμωθήκαμε ήχος πλ του Α'
101. Καναρίνι μου γλυκό ήχος πλ του Δ'
102. Κάνω τα πουλιά γειτόνους καθιστικό ήχος α'
103. Καράβια φύγανε ήχος α'
104. Καραϊσκάκης κλέφτικο της τάβλας αργό ήχος α'.
105. Κατέβα κόρη αργό ήχος α'
106. Κατσαντώνης κλέφτικο αργό ηχος πλ του δ'.
107. Κάτω στου βάλτου τα χωριά ήχος πλ του δ' κατά τριφωνία.
108. Κείνο τα αστέρι το λαμπρό της τάβλας αργό ήχος πλ του β'.
109. Κλείσαν οι στράτες του Μοριά κλέφτικο της τάβλας αργό
110. Κόκκινη τριανταφυλλιά ήχος α'

111. Κόρη που πας στον ποταμό ήχος
πλ του β΄
112. Κόρη του παπά ήχος α΄ 7φωνος
113. Κορίτσια από τα Γιάννενα
κλέφτικο της τάβλας αργό
114. Κορίτσια τι αγναντεύετε
(χορωδία) ήχος γ΄.
115. Κορμί μου πως κατάντησες ήχος
β΄
116. Κυπριακός μανές (2) ηχ α
117. Λαλούσιν τα μελαχροίνα ήχος α΄
118. Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά
(χορωδία) ήχος α΄
119. Λεϊλά ήχος βαρύς επτάφωνος ή
Χουζάμ αργό
120. Μακεδονία ήχος α΄
121. Μακιαμλάρ Κιάρι Μάθημα στα
μακάμια
122. Μάνα με τους καλούς σου γιους
ήχος α΄.
123. Μαράθηκαν τα δέντρα (χορωδία)΄
ήχος πλ α΄
124. Μαράθηκε η κιτρολεμονιά ήχος
β΄ χουζάμ ή Α σαμπάχ.
125. Μάτια γλυκά μαχμούρικα ήχος πλ
β΄
126. Μαύρος καπνός βαρύς
127. Με γέλασαν μια χαραυγή
επιτραπέζιο μοιρολόι ήχος Δ΄ Άγια.
128. Με μήνυσε μια αρχόντισσα ήχος
β΄
129. Μέρα μέρωσε ήχος α΄
130. Μες του Βοσπόρου τα στενά ήχος
δ΄ λέγετος.
131. Μη με μαλώνεις μάνα μου ήχος β΄
επιτραπέζιο
132. Μήλο μου κόκκινο ήχος γ΄
133. Μια βοσκοπούλα ήχος πλ α΄
134. Μια βοσκοπούλα ροϊδοπλασμένη
ήχος πλ του Δ΄ Σουζινάκ
135. Μια γαλάζια περιστέρα ήχος α΄
σαμπάχ
136. Μια κοντή κοντούλα
137. Μια κόρη παινεμένη ήχος α΄
138. Μια μαυρομάτα αγαπώ της
τάβλας αργό
139. Μια Παρασκευή ήχος β΄
140. Μια συνεφιασμένη μέρα ήχος α΄
141. Μια χήρα πούλαγε κρασί
142. Μικρό μου Καστελόριζο ήχος πλ
του β΄.
143. Μικρός ήμουν ήχος α΄
144. Μοναχογιός ο Κωνσταντής ήχος
πλ του Α΄
145. Μου παν πως είσαι άρρωστη ήχος
β΄ χουζάμ
146. Μου παρήγγειλε ήχος ά
147. Να κάτσω να συλλοϊστώ μανές
ήχος α΄.
148. Να ‘μουν σε ρέμα πλάτανος ήχος
α΄
149. Να ‘μουν σε ρέμμα πλάτανος
ήχος α΄ - Δυοσμαράκι μου (Χχρονόγλου)
ηχ α
150. Να ‘χεν ο χάρος δυο παιδιά ήχος
α΄
151. Να΄ χε καεί ο πλάτανος
152. Νάσαν τα νιάτα δυό φορές ήχος
πλ του β΄
153. Ντελή παπάς ήχος πλ του α΄.
154. Ξένος ήμουν κι ήρθα τώρα
καθιστικό ήχος Α΄ παθητικός Σαμπάχ
155. Ξημέρωσε ήχος βαρύς
156. Ξύπνα γλυκό μου ταίρι ήχος πλ
του α΄
157. Ο άνθρωπος ο μερακλής ήχος πλ
του β΄
158. Ο γέρο πλάτανος ήχος πλ του β΄.
159. Ο Διγενής ψυχομαχεί ήχος πλ του
α΄
160. Ο ήλιος και το φεγγάρι

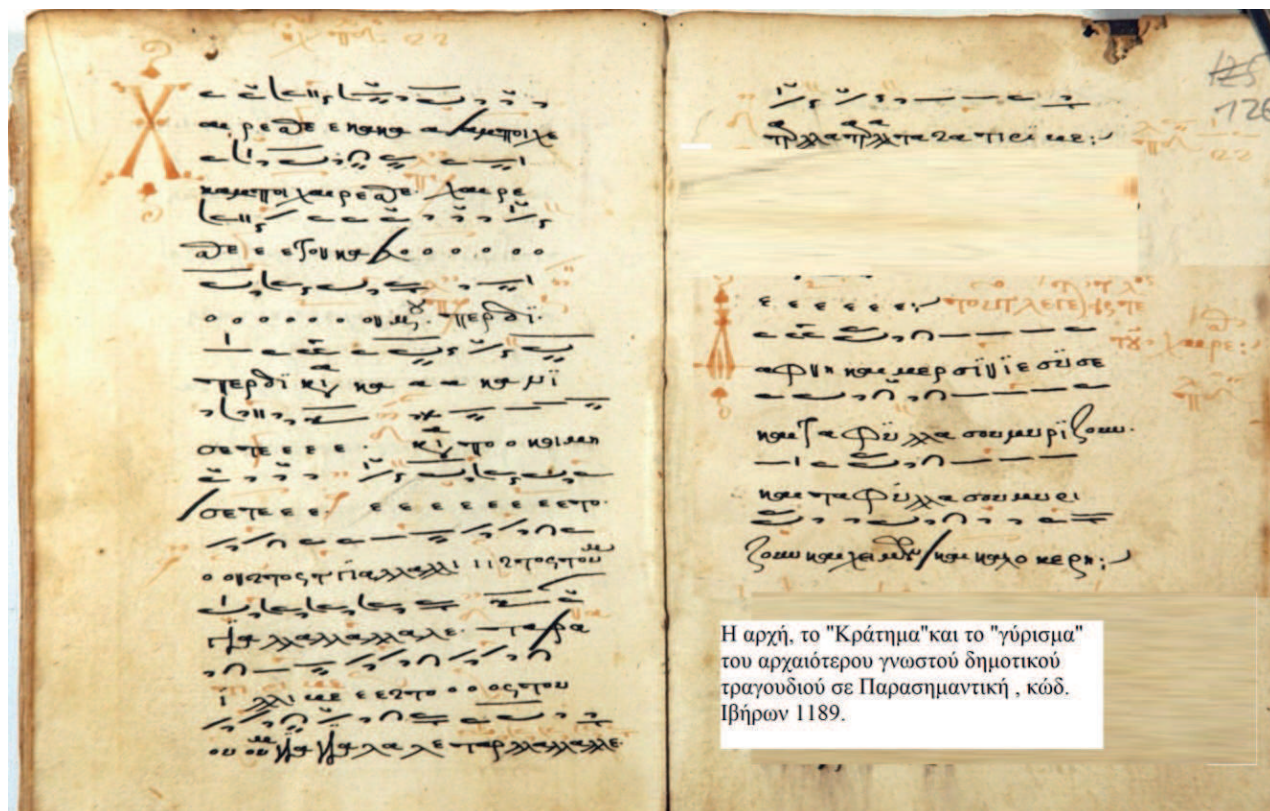
161. Ο Όλυμπος και ο Κίσσαβος
 162. Ο ουρανός και η θάλασσα μανες
 σε ήχος α΄
 163. Ο πλάτανος ήχος β΄
 164. Ο σπίνος ήχος πλ του Α΄
 165. Ο ψαράς ήχος πλ του δ΄
 166. Οι γιεγέδες ήχος πλ του α΄
 167. Οι ξακουστοί γιαγιάδες της
 ταβλας αργό
 168. Όλες οι μελαχροινές ήχος α΄.
 169. Όσα βουνά κι αν πέρασα ήχος α΄
 σαμπάχ
 170. Όσα περνούν τα χρόνια ήχος πλ
 του δ΄
 171. Όσες βρυσούλες με νερό ήχος α΄.
 172. Ουράνιε Πατέρα μου ήχος πλ του
 α΄
 173. Παιδιά μ ήρθε φθινόπωρο
 επιτραπέζιο αργό ήχος πλ του
 δ΄χρωματικός.
 174. Παπαδοπούλα παινεμένη ήχος πλ
 του α΄
 175. Παραμετράτε σύννεφα ήχος α΄.
 176. Παραπονιάρικό μου ήχος α΄
 177. Πέντε Έλληνες στον άδη ήχος α΄
 4φωνος
 178. Περδικούλα του Μωριά ήχος α΄
 179. Περιβόλι μου οργωμένο ήχος α΄
 180. Πες μου τι κακό τι απονιά ήχος δ΄
 λεγετος
 181. Πέτα αυτή τη ρόχα ήχος Πλ του
 Β΄
 182. Πια ινσάφι κ΄ αμέ ντέφι ήχος πλ
 του α΄ μικτός
 183. Πιρ μεκί 1
 184. Πιρ μεκί 2
 185. Ποιος είδε τέτοιο θάμασμα
 κλέφτικο της τάβλας αργό ήχος α΄.
 186. Ποιος είδε τέτοιο φάντασμα
 κλέφτικο της τάβλας αργό
 187. Ποιος έλατος κρατά νερό
 επιτραπέζιο αργό ήχος α΄.
 188. Πόλεμε σατανά ήχος α΄.
 189. Πολλοί οπότεν μπερδευτούν ήχος
 πλ του α΄
 190. Πολυξένη ήχος α΄ σαμπάχ
 191. Ποτ πουρι 1
 192. Ποτ πουρί 2
 193. Ποτέ μου δεν το ήλπιζα ήχος
 βαρύς
 194. Ραγιάδες ήχος α΄.
 195. Ρωμιοσύνη ήχος γ΄
 196. Σ αγαπώ γιατί εισ΄ ωραία ήχος πλ
 του α΄
 197. Σαββάτο έβαλαν βουλή
 (χορωδία) ήχος α΄
 198. Σαγγάριος ήχος πλ του Δ΄
 199. Σαν έφυγα και σ άφηνα ήχος
 βαρύς.
 200. Σαν πας πουλί μου στο Μοριά
 κλέφτικο της ταβλας αργό
 201. Σαν τα μάρμαρα της πόλης ήχος
 α΄ 7φωνος
 202. Σαράντα μέρες περπατώ ήχος πλ
 του β΄
 203. Σε μοναστήρι θα κλειστώ ήχος Γ΄
 204. Σήκω Διαμάντω επιτραπέζιο αργό
 ήχος α΄.
 205. Σημαίνει ο Θιός ήχος πλ του Β΄
 206. Σκαλί – σκαλί κατέβηκα ήχος πλ
 του β΄.
 207. Στα ξένα έφυγα μικρός ήχος Β΄
 208. Στα τρίκορφα μες την κορφή
 (χορωδία) ήχος α΄
 209. Στη μέση στα Καλάβρυτα
 κλέφτικο της τάβλας αργό
 210. Στη σκάλα π΄ ανεβαίνεις ήχος Β΄
 211. Στο πα και στο ξαναλέω ήχος πλ
 Α΄
 212. Στο πάνω μάνα το χωριό ήχος α΄

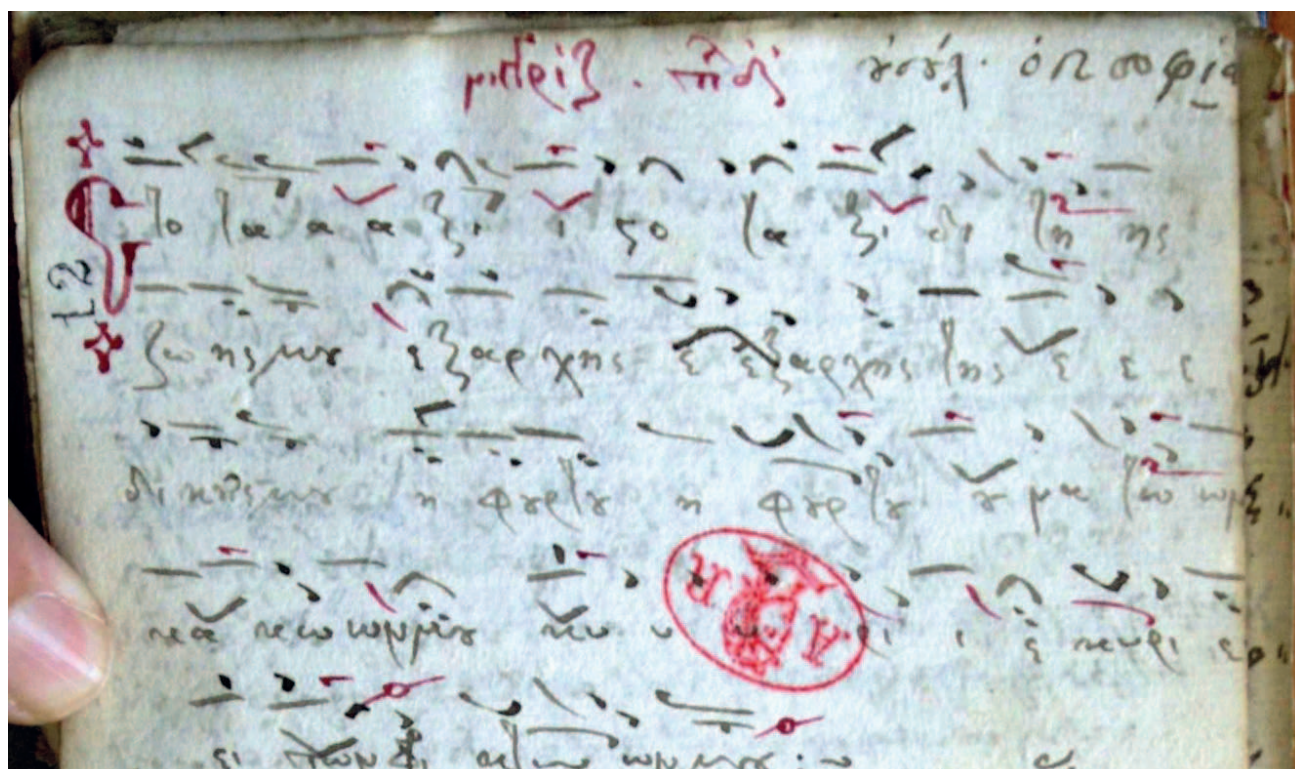
213. Στου αη Αντώνη τα στενά ήχος
α΄
214. Στου Βοσπόρου τα αγιονέρια ήχος
πλ του Β΄
215. Στου στεναγμού μου τα νερά ήχος
πλ του Α΄.
216. Στριφτόμπολος ήχος α΄ κλέφτικο
αργό
217. Σύρε να πεις στη μάνα σου ήχος
α΄
218. Τ΄ Αντρούτσου η μάνα χαίρεται
κλέφτικο τσάμικο αργό ήχος α΄.
219. Τα κλεφτόπουλα (χορωδία) ήχος
α΄
220. Τα ματάκια σου τα δύο
221. Τα΄ αηδονάκι ήχος πλ του β΄
222. Τα΄ αηδόνια σαν γεράσουνε ήχος
β΄
223. Τζαβέλαινα κλέφτικο της τάβλας
αργό ήχος α΄.
224. Τζεμιλέ ήχος α΄
225. Τζιβαέρι ήχος Α΄
226. Τη μάνα μου φωνάξατε ήχος πλ
του α΄
227. Την αγάπη μου την αποθύμησα
ήχος πλάγιος του β΄
228. Της νύφης και του γαμπρού της
τάβλας αργό
229. Της τριανταφυλλιάς τα φύλλα
ήχος α΄
230. Τι έχεις Ρίνα μ κι αρρωσταίνεις
ήχος α΄.
231. Τι έχουν της Μάνης τα βουνά
(χορωδία) ήχος α΄
232. Τι θα σου έκανα (ευρωπαϊκό)
233. Τι καπετάνιος εισαι σύ; κλέφτικο
της τάβλας αργό
234. Τι όνομα θα βγάλω (ευρωπαϊκό)
235. Τι σκληρότης είναι φως μου ήχος
Δ΄ λέγετος
236. Το κλάμα του Νοταρά ήχος α΄
237. Το κορίτσι το δικό μου ήχος α΄
238. Το κρούσος της Ανδριανούπολης
ήχος τρίτος΄
239. Το λένε οι κούκοι στα βουνά ήχος
β΄.
240. Το μέγα Μοναστήρι ήχος Γ΄
241. Το νερατζοφίλημα ήχος α΄
242. Το παπάκι ήχος πλάγιος του β΄
243. Το πονεμένο στήθος μου ήχος β΄.
244. Το τραγούδι της νύμφης και του
γαμπρού της τάβλας αργό
245. Τον πόνο μου θα τονε πω (2) ήχος
α΄ σαμπάχ μανές
246. Τον Τσέλιον (2) δημοτικό της
τάβλας αργό ήχος πλ΄ του β΄.
247. Του Δήμου ήχος α΄
248. Του Νάσου ήχος α΄
249. Του Σκαλτσοδήμου ήχος α΄
250. Τούρκικο 1
251. Τούρκικο 2
252. Τραγώδιον ήχος πλ του Δ΄
253. Τρεις λυγερές της τάβλας αργό
ήχος α΄.
254. Τρεις μέρες είχα νιόγαμπρος
επιτραπέζιο αργό ήχος β΄.
255. Τρία καράβια φεύγουνε ήχος β΄
256. Τσαχπίνα μου καμωματού ήχος δ΄
λέγετος
257. Τώρα που στήσαν το χορό ήχος
β΄
258. Τώρα τα πουλιά ήχος β΄ χουζάμ
259. Φωτάει το φεγγαράκι μου ήχος Δ΄
λέγετος
260. Χαρά που το ΄χουν τα βουνά ήχος
α΄
261. Χαρά στα μάτια που δακρύζουν
ήχος πλ του Α΄
262. Ψαρά μου με τη βάρκα σου ήχος
πλ του Α΄
263. Ωραία που ν΄ η Λειβαδιά της
τάβλας αργό ήχος πλ του β΄.

Ε2. ΠΙΝΑΚΑΣ 2**ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΨΑΛΤΩΝ ΠΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΟΥΝ ΨΑΛΤΟΤΡΑΓΟΥΔΑ**

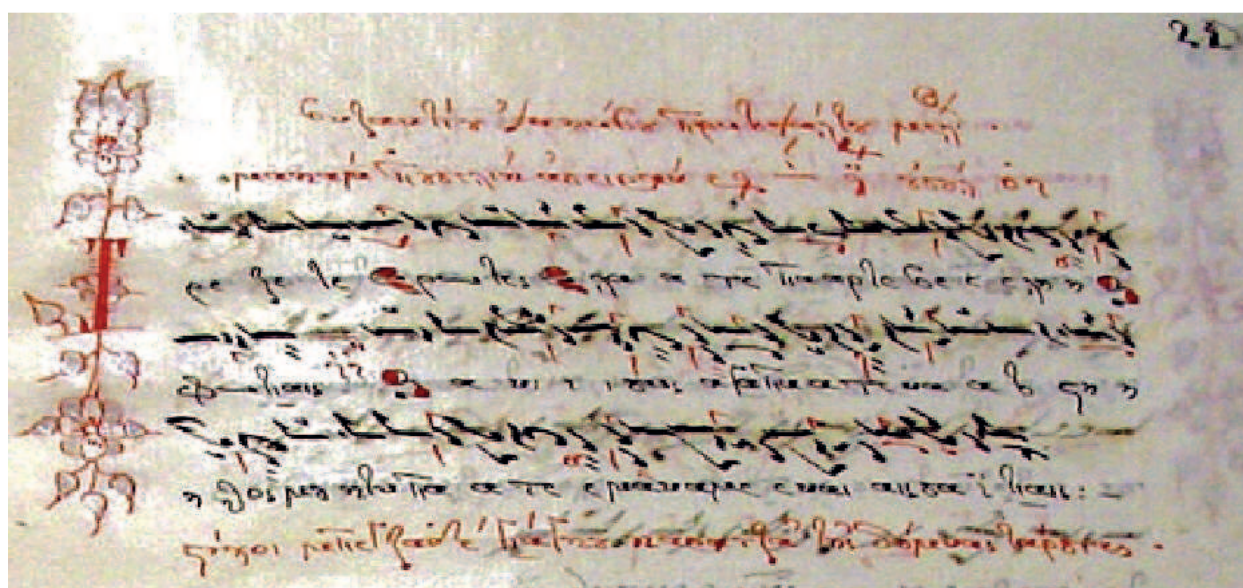
1. Αρβανίτης Σωτήριος	27. Περιστέρης Σπυρίδων
2. Αστέρης Λεωνίδας	28. Πηλιουράς Σταύρος
3. Βασιλείου Θεόδωρος	29. Πολύχρονος Παναγιώτης
4. Βασιλικός Θεόδωρος	30. Ρούσσος Ιωάννης
5. Γκίκας Ευάγγελος	31. Σερέτης Χρήστος
6. Δημητριάδης Πέτρος	32. Σερμπεζής Βασίλειος
7. Ιωακείμ Ανδρέας	33. Σουσουνής Παναγιώτης
8. Ιωαννίδης Δημήτριος	34. Σπανός Γεώργιος
9. Καραμάνης Αθανάσιος	35. Στάικος Χατζής
10. Κατσιφής Βασίλειος	36. Στανίτσας Θρασύβουλος
11. Κωνσταντινόπουλος Νίκος	37. Στεργιόπουλος Θεοδόσιος
12. Λαμπρόπουλος Γεώργιος	38. Ταλιαδώρας Χαρίλαος
13. Λουκόπουλος Νικόλαος	39. Τσαμκιράνης Ματθαίος
14. Μαϊδανόγλου Σπυρίδων	40. Τυροβόλης Νικόλαος
15. Μαρατσώλας Δημήτριος	41. Φωτόπουλος Σωτήριος
16. Μποσίνης Νικόλαος	42. Χαλδαιάκης Αχιλλέας
17. Νταραβάνογλου Γρηγόριος	43. Χατζησταμάτης Νικόλαος
18. Νταραβάνογλου Χάρης	44. Χατζηχρονόγλου Γεώργιος
19. Οικονόμου Φίλιππος	45. Χίντζιος Γρηγόριος
20. π.Εμμανουήλ Κροκίδης	
21. π. Χρήστος Κυριακόπουλος	
22. Παναγιωτίδης Αθανάσιος	
23. Παναγιωτόπουλος – Κούρος Ιωάννης	
24. Παναγόπουλος Σπυρίδων	
25. Πάτρας Πέτρος	
26. Πατρώνας Αντώνιος	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

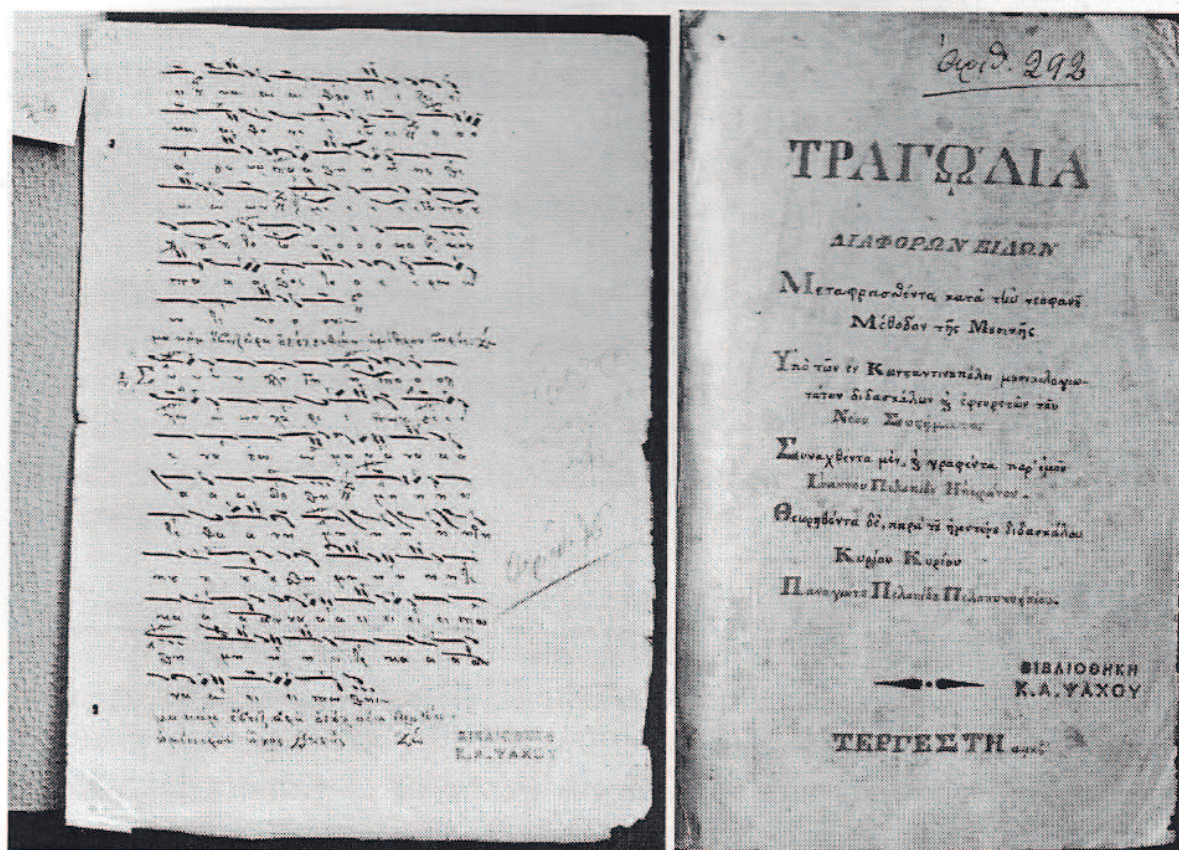

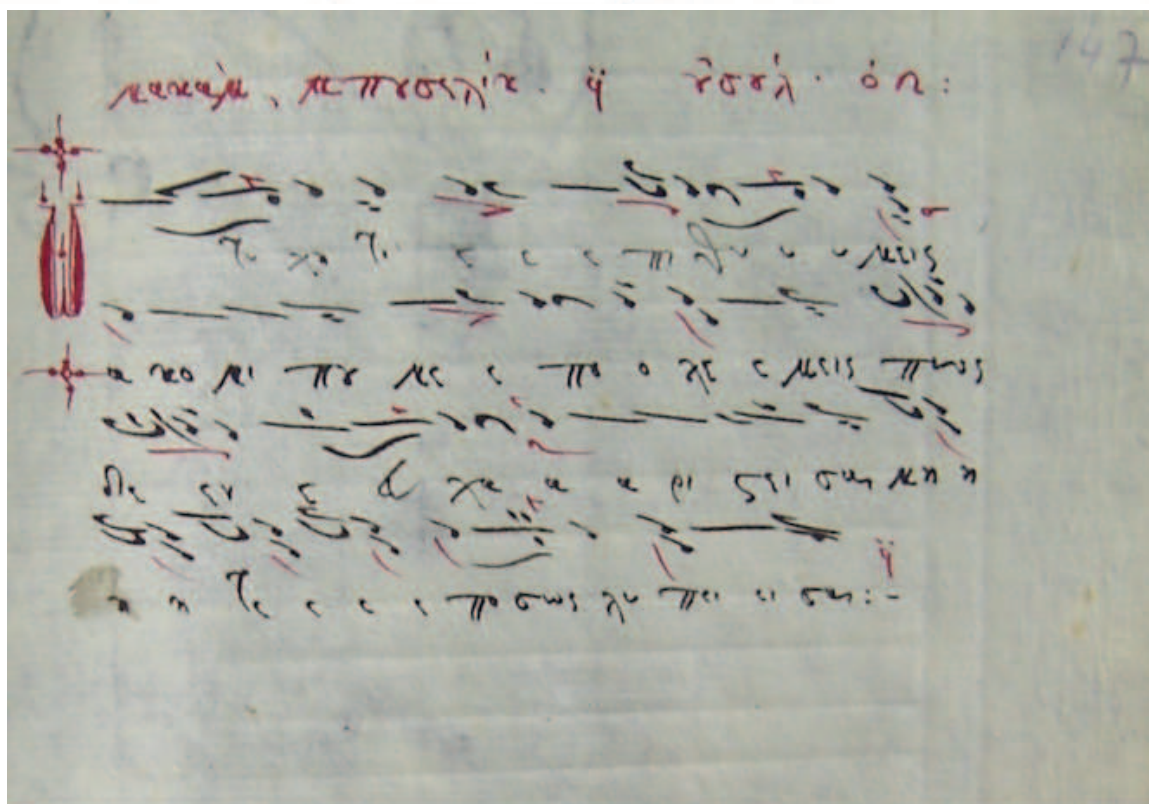
Τραγούδι του Πέτρου Πελοποννήσιου από αυτόγραφο κώδικα της Ρουμανικής Ακαδημίας

Τραγούδι του Ιακώβου Πρωτοψάλτου, κώδικας Βατοπεδίου 1428, καταγραφή Νικηφόρου Καντουνιάρη

12. Αυτόγραφα Γρηγορίου Πρωτοψάλτου και Ιω. Πελοπίδου.

Τραγούδι του Πέτρου Βυζαντίου, αυτόγραφος κώδικας Βιβλ. Ψάχου 19/173.

"Χρυσός Αιτός" (κλίβανος).
Ἦχος ξ πα. $\bar{x}$

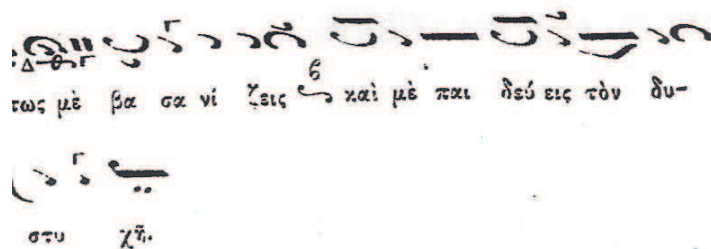
Ἐλεύθερον ῥυθμοῦ - χρόνος μέτριος...

Χρυ σο ος αι το
ος αιὺν γεννη τος υα
σο ο μω ρε υα σο τα α
γε σε υλε
ε ες τε υιο λη με
ρι υαι βα στα
γε
αιὺν τε αι τε εμ στα νυ ω ρε στα
νυ λια α του ου ου.

Καὶ βάσταγε στὰ χύλια του ἀνθρώπου κεφάλι
βολές-βολές τό τσίμπαγε, βολές-βολές τοῦ λέει:
—Κεφάλι καυοιέγαλο μὴ ἀδιανοητοῦ
τί μοναστήρια χάλαες μὴ εἶσαι υφισταμένο;

Θεσ. 3-2-80
Θρασ. Παπανικολάου

Από συναυλία του συλλόγου ιεροψαλτών Θεσσαλονίκης.
Υπογράφει ο χοράρχης Πρωτοψάλτης Θρασύβουλος
Παπανικολάου.

Από τη συλλογή Αντ. Σιγάλα, *Συλλογή Εθνικών Ασμάτων*, εν Αθήναις 1880.
Το τραγούδησε ο Λεωνίδας Αστέρης σε συναυλία της χορωδίας του Συλλόγου
Κωνσταντινουπολιτών.

Βυζαντινό τραγούδι καταγραμμένο από τόν Αντώνιο Σιγάλα
(1880). Έπεξεργασία – προσαρμογή: Φίλιππος Οικονόμου.

Ἦχος λ π Α' ᾠ Πα (ἐναρμόνιος)

Α' ³ εισ ³ ω ⁴ ραι αι α τι χρη η σι
³ μεν εις ^π ο πο ταν ε χεις σκλη ραν ψυ υ
^π χην ^π α κα τα παυ στως με βα α σα νι ζεις ^π
^π και με παι δευ εις τον δυ στυ χη ^π α
^π κα τα ⁴ πα αυ στως ^{ζ'} με ε βα σα νι ζεις ^π και
^π με παι δευ εις τον δυ στυ υ χη ^π

Η καταγραφή-προσαρμογή του Φ. Οικονόμου

«ΕΛΠΙΖΑ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΕΛΠΙΖΩ»

(Βυζαντινό ἐπιτραπέζιο τραγούδι Γρηγορίου Πρωτοψάλτου)

Ἦχος λ' α' ᾠ Πα Κε

Ε ελ πι ζα α α και αι αι πα α
αλ' ελ πι ι ι ζω με ε ε ελ πι ι ι
δα α α στα α α θε ε ε ρα α α δι Ε
ε ελ πι ζα α α και αι αι πα α αλ' ελ πι
ι ι ζω με ε ε ελ πι ι ι δα α α
στα α α θε ε ε ρα Ε ε ε πει δη η η και
η η η κα αρ δια α μου η η η η τον πα
α αν τα α α κα α α θα α α ρα Ε ε ε
πει δη η η και η η η η κα αρ δια α μου
η η η η τον πα αν τα α α κα α α θα ρα δι

«ΕΙΣ ΚΑΘΕ ΕΙΔΟΣ»

Γουρούκ σεμαλ̣ μακάρ, ραχατουλλεβ̣α, ἐκ τοῦ Ζω̣
εἰς γρον. 6

Εἰ εἰς κα θε εἰ δο: τρε δυ υ στυ γι ι ι

α α α α ας εἰ εἰ εν νχι και προ πως τας :

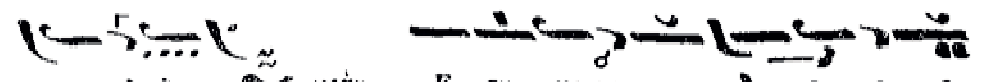
ι α τρει εἰ εἰ α α α ας δῖς. παρενοῦμ.

για λα γε λε λε ελ λι ι γε λε ε λα α α τι ιρ γε λε λε

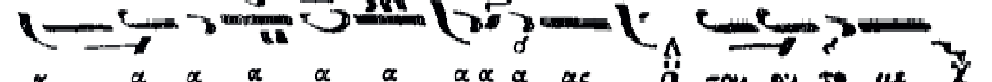
ε ε ελ λι τζα νμ γε λε λε ε ε ελ λι

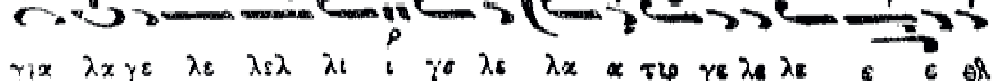
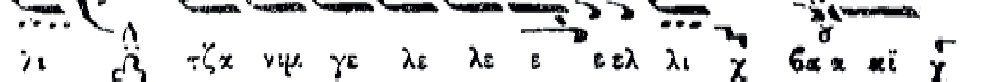
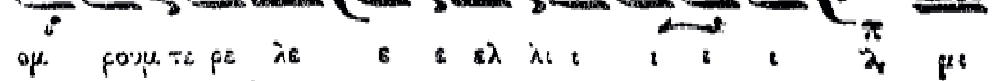
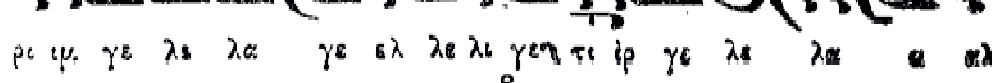
θα α α αι ομ ρουμ τε ρε λε ε ε ελ λι μι ι ρι μ

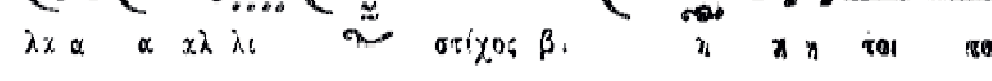
γε λε λα γε ελ λε λι γε ι τι ιρ γε λε λα α α αλ λια

 μι: ρι ιμ γε λε λα γε ελ λε λι γεη τι ιρ γε λε λα α

 α αλ λι μιζ. Ε εν μο νον ει θα ο ο ο

 ο ο ο ο ο ο ο; η προ ο που δεν χ ι ε ε f

 χ ει ει ει ει ει ει ει χ μη ητ ι α τρα

 κ α α α α α α α ας η του ου το με χ

 τε ε χ χ ει ει ει ει ει ει ει χ τερενοίμ

 για λα γε λε λελ λι ι γε λε λα α τιρ γε λε λε ε ε θα

 λι η τζα νιμ γε λε λε ε εελ λι χ θα α κι χ

 ομ ρουμ τε ρε λε ε ε ελ λι ι ι ι ι λ μι

 ρι ιμ γε λε λα γε ελ λε λι γεη τι ιρ γε λε λα α αλ

 λι μι ρι ιμ γε λε λα γε ελ λε λι γεη τιρ γε λε

 λα α α αλ λι στίχος β. λ α η ται πα

Από την Πανδώρα του Θ. Π. Φωκαέως όπως και τα επόμενα δύο.

«ΠΟΛΛΟΙ ΟΠΟΤΑΝ ΜΠΕΡΔΕΥΤΟΥΝ»

Μακάρι δούγκιχ ούσουλ σοφιάν έχ τοῦ πα χ̣.

εἰς χρόν. 4.

Πο λλοι ο πο ο τα αῦμπερ δευ θου ου ου ουν q̣

ζη τουννα αα πο ο μα α κρυ υν θουν q̣ πο λλοι ο

πο ο τα μπερ δε ου θου ου ου q̣ ζη τουννα αα

πο ο μα α κρυ υν θουν q̣ να αα α α α

φου ου ου ου γου ου ου ου κατ με ε ε νοι q̣ πλη η ην

ει ει ει ει ειν α α α απατη με ε ε νοι

«ΤΙ ΣΚΛΗΡΟΤΗΣ ΕΙΝΑΙ ΦΩΣ ΜΟΥ»

Μακάρι σεγκιχ ούσουλ σοφιάν έχ τοῦ θου. χ̣.

εἰς χρόν. 4.

Τι ι σκλη ρο ο ο ο της ει ει ει ει ναι

φω ως μου λ α α α φου το ο ο σου σε ε

ε πο θω ω ω λ (δ̣ε) τη η ην δε κη ην σου τη ην α

γα α πην δε ε ενμπο ρω ω να ξι ι ι ι ω

α.α 868

Συλλογή Ωδείου Αθηνών
50 Δημώδη άσματα
Πελοποννήσου & Κρήτης
Αθήναι 1930, σελ. 14

Πελοπόννησος

“Ο ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ.”

Κατ' ἀπαγγελίαν
Κωνσταντίνου Τσεκούρα
(Δίγμος)

Ἦχος Ἀ ς̣ Νη

Βα στα τε Τουρ κοι τ' α α λο γα λι χ γο ο ο να

χ ξα α να σα α χ α α α α α χ α α α α

νω ω ω ω ω ω ω ω να α α α

χ α α α α α χ α α χαι ρε τη σω ω ι με ε

χ ε ε ε ε να χαι ρε χ τη η η η η χ η η σω

ν' ο ο μαυ ρος τα α βου ου ου ου ου να α α

α α α α α α

Από το βιβλίο του Κ. Ψάχου, *Άσματα της Πελοποννήσου και της Κρήτης*, Αθήνα 1930.
Ο Ψάχος δίνει και στοιχεία για την καταγραφή των τραγουδιών.

Συλλογή Ωδείου Αθηνών
50 Δημώδη άσματα
Πελοποννήσου & Κρήτης
Αθήναι 1930, σελ. 42

Πελοπόννησος

"Η ΒΛΑΧΟΘΑΝΑΣΩ,,

ΧΟΡΕΥΤΙΚΟΝ - ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Κατ' ἀπαγγελίαν
Ἰωάννου Παναγιωτοπούλου

Ρυθμός ἐξάσημος.

Ἦχος ῥ Πα γ

Μεσ' τον α α α [Βλα χο θα να σω ω'μ] με εσ' το ο ον
α α α α α γιο Ἄλια α στη ρα χη ρ με εσ' το ο ον
α α α α α γιο Ἄλια α στη ρα χη η κα α θε ε ε
το ο ο ο ο Μαν τα ας και γρα φει

Μέσ' στον ἄγιο Ἄλῃ στη ράχη
κάθετ' ὁ Μαντᾶς και γράφει,
μέ λυχνάρια μέ φανάρια
μέ σαράντα παληκάρια.
Πάει Θανάσω νά περάση
και ἀκούει πού τῆς γράφει:
—Πέρασε νά καλοκαίρι
και δέ μου στείλες χαμπέρι.
—Τί χαμπέρι νά σου στείλω
πού πιασα καινούργιο φίλο.
—Νά μου στείλης νά μανδηλι
νά μυρίξη καρυοφύλι.

Από το βιβλίο του Κ. Ψάχου, Άσματα της Πελοποννήσου και της Κρήτης, Αθήνα 1930.

αα 973

Θεόδουλου. Καλλίνικου
Κυπριακή λαϊκή μουσική
Λευκωσία 1951, σελ. 60

28. ΑΡΚΟΝΤΟΓΙΟΣ

Ἦχος ᾠ̣ ᾠ̣ ᾠ̣ ᾠ̣ ᾠ̣

ΑΝΔΡΕΑΣ Π. ΜΑΠΠΟΥΡΑΣ
Ἀρσένιπου, ἔτος 32, 1950

$\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ — — | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ |
 Ἀρ κο ον το γιος αρ κο ον το ο γιος παν τρε ευ κε
 $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$
 τε ε ᾠ̣ τζιαι πε ε ρ νει Προ σφυ γουλ λαν Προ
 — : $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$
 σφυ γουλ λα μου ρομ μα α α τα μου ου δᾶ
 $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ — : $\dot{\bar{\iota}}$
 τζιαι αι πε ε ρ νει Προ σφυ γουλ λαν Προ σφυ γουλ
 — : $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$: $\dot{\bar{\iota}}$ $\dot{\bar{\iota}}$ | $\dot{\bar{\iota}}$
 λα σε κλαιν τα μα α δκια μου ου ᾠ̣

- Ἡ μάνα του σᾶν τ' ἄκουσεν δεντρὸν ἐξεριζώννει.
 Βρίσκει δικυὸ φίδικια ζωντανὰ καὶ νά! τὰ τηγανίζει.
 — Ἐλα νυφφοῦλλα μου νά φᾶς, ψάρια τηγανισμένα.
 Ἀπὸ τὴν πρώτην πηρουιάν ἡ κόρη ἐφαρμακώθη.
 — Ἀ! πεθεερά, θέλω νερόν τὴν φλόγαμ μου νά οβύσω
 Ἀ! πεθεερά θέλω γιατρόν νά γιάνη τοὺς καμούς μου.
 — Νυφφοῦλλα μ' ὦν ἐσθιεὶ νερόν στραντζίσαν οἱ φουντᾶνες
 Οὔτε γιατρόν ἡβρήσκουμεν, τὰ φαρμακεία κλείσαν.
 — Ἀρκοντογιὸς σᾶν τᾶκουσεν ἀνάψαν τὰ λαμπρά του
 Τζι' ἐπῆεν τζιαι κρεμμάστηκεν γιὰ τὴν κατζιήν του μάναν.

Το γνωστό παραδοσιακό τραγούδι με μικρή παραλλαγή στους στίχους.

Θεόδουλου. Καλλίνικου
Κυπριακή λαϊκή μουσική
Λευκωσία 1951, σελ. 188

80. ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

(Εκκλησιαστικόν τραγούδι)

* ΠΙΕΡΗΣ Χ' ΠΙΕΡΗΣ
'Ακανθού, έτος 70, 1947

Ἦχος $\frac{4}{4}$ $\frac{\pi}{q}$ $\frac{\gamma}{x}$ $\frac{3}{4}$ $\frac{5}{4}$ καὶ $\frac{2}{4}$

Παραλλαγή Α'.

Α δε μαν τα το σκο τει νον κι'η με ε ρα λυ υ πη
με ε ε νη γη που ηλθεν ση με ρον σε μεν την
πολ λο πι ι κραμ με νην q

Ἦχος $\frac{4}{4}$ $\frac{\pi}{q}$ $\frac{\gamma}{x}$ $\frac{3}{4}$ $\frac{5}{4}$ καὶ $\frac{2}{4}$

Παραλλαγή Β'.

Α δε μαν τα α το σκο ο τει νο ο ον κι'η με ε ρα
λυ υ πη με ε ε νην γη που ηλθεν ση με ρον σε με ε ε
εν την πολ λο πι ι κραμ με νην q

Ἦχος $\frac{4}{4}$ $\frac{\pi}{q}$ $\frac{\gamma}{x}$ $\frac{3}{4}$ $\frac{5}{4}$ καὶ $\frac{2}{4}$

Παραλλαγή Γ'.

Α δε μαν τα το σκο τει νο ο ο ον + κι'η με ε ρα
λυ υ πη με ε ε νη γη που ηλθεν ση η με ρον σε
με εν την πολ λο πι ι κραμ με νην q

* Καὶ αὶ τρεῖς παραλλαγαὶ εἶναι τοῦ ἰδίου ἐκτελεστοῦ

Θρησκευτικό τραγούδι

Παράρτημα «Φόρμιγγος» Μουσικόν
Περίοδος β' Έτος Δ' Σελ. 19

α.α 1558

ΤΑ ΚΛΕΦΤΟΠΟΥΛΑ

Ρυθμός: επτάσημος, β'. επιτέριος.

$\frac{7}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$
 τα τα τα τα
 Ηχος $\frac{7}{4}$ Πα Χρόνος: αργός μέτριος.
 Μ α να α μου τα μα να μου τα α
 κλε φτο ο που ου λα (δίσ.)
 τρω ω νε και τρα ου οκ νε ε α ι ντε
 πι του ουν κχι τι λεν τα νε (δίσ.)

Παράρτημα «Φόρμιγγος» Μουσικόν
Περίοδος β' Έτος Δ' Σελ. 48

α.α 1759

6 "ΚΑΤΑ ΣΤΟΥ ΒΑΛΤΟΥ ΤΑ ΧΩΡΓΙΑ"

Ρυθμός: τρισημος

Ηχος $\frac{3}{4}$ ολ $\frac{1}{2}$ Χρόνος: μέτριος γοργός

$\frac{3}{4}$ $\frac{1}{2}$
 Κα τω στου Βα λε κα τω ω ω στου ου Βα
 κα τω στου Βαλ του ου τα α α χω ωρ για ολ
 Με εσ τα πεν τε βι λα α ε ε τια ολ
 ολ τε ε πτε τε ε μω ωρ α δελ ρια ολ

Δημώδη άσματα Μετσόβου (επιτραπέζια) εκ της συλλογής του
κ. Τριανταφύλου Τάμπα, ιεροψάλτου εν Θήβαις,
περιεχόμενα στο
Παράρτημα της Φόρμιγγας του Κ. Ψάχου.

Παράρτημα «Φόρμιγγος» Μουσικόν
Περίοδος 6' Έτος Α' Σελ. 25

a.a 1569

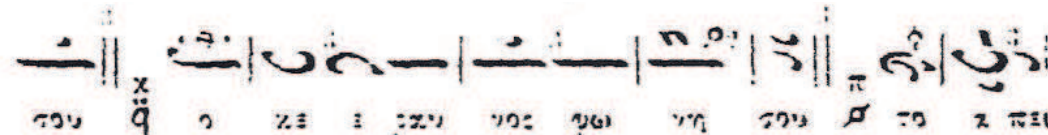
ΕΤΕΡΟΝ

ΠΡΟ ΨΕΥΔΩΝΥΜΩΝ «ΑΥΓΑ»

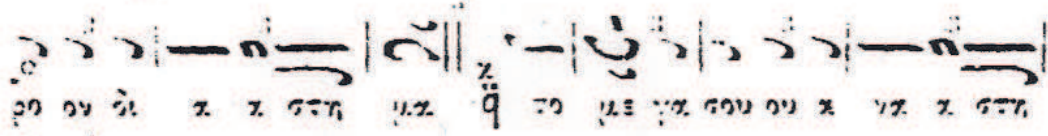
Ἦχος λ̣ ᾠ̣ Πα. Τρίσημος δίκτυπος προσηλιακὸς ρυθμικὸς

... - - Τροχαῖος μετὰ προανακρούσεως.

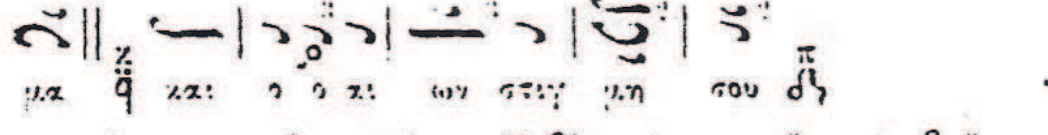
Θε ε υ μνει την δο ο ζαν σου ᾠ̣ τ̣ νυ υζ̣
 και τ̣ η̣ με ε ε ρα ᾠ̣ ε̣ νε ου σας αν̣
 τη την ᾠ̣ και α α σπα το ον κι θε ε ρα
 της της α συμ φω νοι οι λα οι ᾠ̣ αι̣ νου̣ σι̣
 σε ε συμ φω̣ νως ᾠ̣ ποι̣ κι̣ λα̣ι̣ γ̣λω̣ω̣σ̣σαι̣ χ̣ι̣ λ̣ι̣
 αι̣ ᾠ̣ υ̣ μου̣ ου̣ σι̣ σε̣ ε̣ συ̣ γ̣χο̣ ο̣ νως̣ ᾠ̣ το̣
 παν α με τρη το ος με τρας ᾠ̣ α̣ ο̣ ρι̣ στο̣ ος̣ ο̣
 ρι̣ ζας̣ ᾠ̣ το̣ παν̣ α̣ ο̣ ρα̣ το̣ ος̣ ο̣ ρας̣ α̣
 γνω̣ω̣ ρι̣ στο̣ ρι̣ γνω̣ ρι̣ ζεις̣ ᾠ̣ το̣ φως̣ θε̣ ε̣ το̣
 σω̣ ω̣ μα̣ σου̣ ᾠ̣ ο̣ τ̣ λε̣ ος̣ το̣ ο̣ ο̣μα̣ μα̣

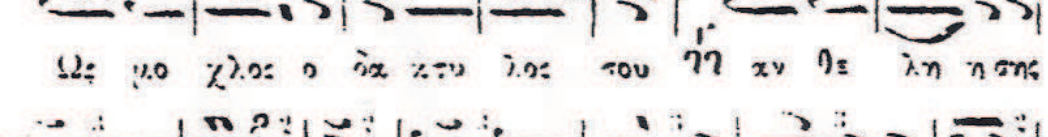
 σου ὁ Ζεῖς ἐξουσίῃ σου ἡ γῆ σου ὁ οὐρανὸς σου

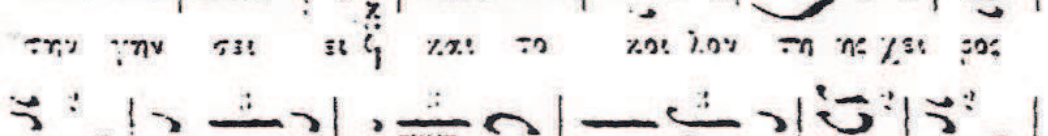
 ὅτι οὐκ ἐστὶν ἡ στήν σου μετὰ σου οὐκ ἐστὶν

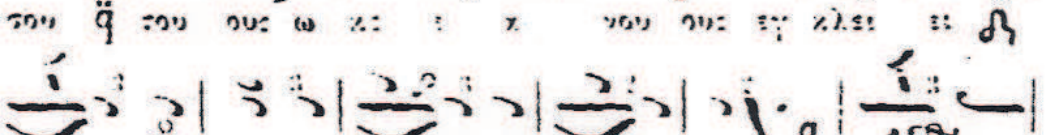
 μετὰ σου καὶ ὁ οὐρανὸς σου

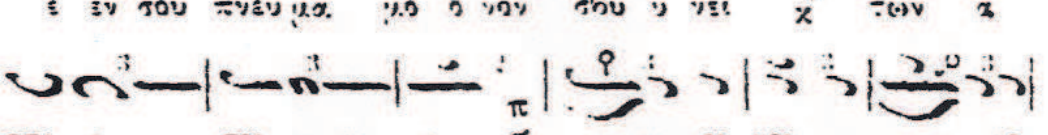
 Ὡς μοι χλὼς ὁ ὅσος σου ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα

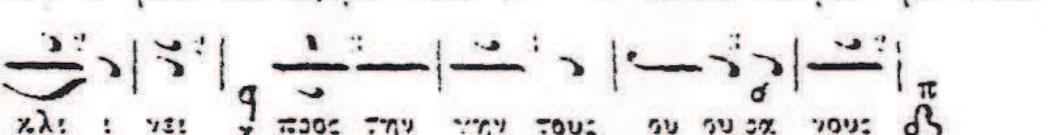
 τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν ὕδατος

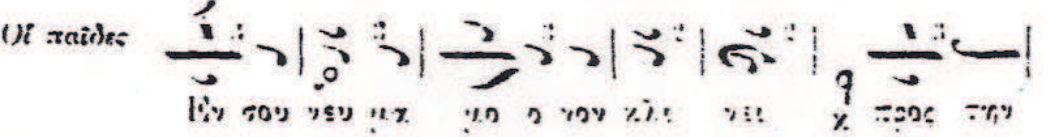
 σου οὐκ ἐστὶν ἡ γῆ σου οὐκ ἐστὶν ἡ θαλάσσα καὶ τὰ ὕδατα

 ἐν σου πνεῦμα μοι ὁ γόνυ σου καὶ τὰ ὕδατα

 καὶ ἐν σου πνεῦμα μοι ὁ γόνυ σου καὶ τὰ ὕδατα

 Οἱ παῖδες ἐν σου πνεῦμα μοι ὁ γόνυ σου καὶ τὰ ὕδατα

 τῆς γῆς σου οὐκ ἐστὶν ἡ γῆ σου οὐκ ἐστὶν ἡ θαλάσσα καὶ τὰ ὕδατα

Θρησκευτικό τραγούδι από το *Παράρτημα της Φόρμιγγας* του Κ. Ψάχου.

Γεωργίου Χατζηθεοδώρου
Τραγούδια και σκοποί στην Κάλυμνο.
Κάλυμνος 1989, σελ. 372

1 β.

Ρυθμός τετράσημος (συνεπτυγμένος)

= ~ 42-46

Hxos $\frac{4}{q}$ πα

Βιοζι

ε ε ε ε ε ε ε- μέ ρα α α α μέ ε ε ε

ε- ρω ω ω ω σε ε ε ε ε μέ ε ρα μέ ρω ω

σε τώ ρα α η κυγή γα ρά α α α ζει τω

ω ρα τα α α α α α α τώ ω ρα τα α α

α α α τώ ω ω ρα τα α που ουλ λιά

π
9

Ακριτικό τραγούδι. Ο ύπνος του άγουρου και η λυγερή. Δρομικό – Καθιστικό
(πατηνάδα) του Γάμου

5

ΒΟΣΠΟΡΙΤΙΣΣΑ

Ηχος Δ' Δι

Συχοι! δι' ἡμετέρας γράφας
ἀντιφώνησιν
καρδία παραδοξίαν μελοῦντα

Ροιι

Βὺν κε τα στρα τῆς αὐ γῆς
Βὺν κε φως εἰς ἑπὶ ρι νό ο

ἐστὶ καὶ ρα θυ πο τῆς γῆς
ἡλεῖ τρα γου δι σκω ται νό

Βο ἐπὶ ρι τίς εἰς κοί μοι βαι
Βο ἐπὶ ρι τί εἰς ποτα μοι ρα

να ἔε χνα ἄς να μὴ ἡ θυ μοι βαι
εἰς φη εἰς εἰς χω ρι-ις πορφυ ρα

Γιαυτα τα μα τια καλεῖ το κα ντη ρι

ἡλεῖ κλεινὴ πλ δα ποσεια να ται ἡλεῖ

μοσχο βο ἡλεῖ ο καὶ πο ος κατῆ μου

Γιαυτο το σῶ μα τῆς το σῶ μα

με κρι κιο θα να τος πε θαί νεια κο μα

καὶ πια δὲν ἐκεῖ οθ ο ος ἐκδ ρους

Ἐργαζομένης τῆς ΜΑΝΟΣ

Ήχος $\frac{1}{9}$ πα
 Ρυθμός 7/6ημος. // = εχρ5 //

Ε χω ω να πο θο ο 9 πο θο

βτη η η ψυ χη η μου ου 9 πο τε

θα γυ ρι δω βτη γη τη

πα α ατ ρι κη η μου ου 9

Μεσ τα πλα τα για και βτα ε λα τια

βτα κρυ βτα λι να νε ρα α α 9

να κους ταϊ δα γι που ζε ρα τω νει

μεσ τη ρε ε μα τια α 9

Ν' ανέβω πάνω, πάνω στο ζωκάνω
 και βτη παναχιά μου να προδευχιδώ.
 λησ λιβάν, κι ένα τεράστιο
 στον εστεινόν
 για τους γονιούς μου, που έχουν φύγει
 απ' τον κόσμο αυτό.

Νά περπατήσω, στ' παλιά
 και μεσ' τα καρτέρια
 *έπικωπη για να κυνηγώ
 Έρχομαι 1991
 (Αφιέρωση στον κυ. Ιωάννη Σκίτσικ)

Ψαλτοτράγουδο χειρόγραφο του Γεράσιμου Πρεβεζάνου με την
 υπογραφή του και με αφιέρωση.

Στοῦ Βοσπόρου τ' ἁγιονέρια.

Ἦχος λ π Πᾶ Ρυθμός Οἶ Ι

-ΠΑ-
Σ του Βο σπο ρου τα γιο νε ρια κα τα πτην Α

για α α α Σο ο φια

(Ἐπανάληψη)

-ΔΙ-
μια γε ρον τι σα στε να ζει μπρος στη Πα α να α για

ηρ θε να Σμυρ νιο κα ρα βι μαυ ρα τα α πα α νια

-ΠΑ-

σω πα μαν να πεσ μας για τη συ υ υμ φο ρα α α

σω πα τζια νεμ πεσ μας για τη συ υ υμ φο ρα α α (Ἐπωδός)

-ΔΙ-
κα φα νε τη Σμυρ νη η πη ραν τα αἶ Βα λι

(Ἐπανάληψη)

-ΚΕ-
χλαι ει ο λη Μι κρα σι α τη κα τα α στρό ο φη

-ΠΑ-

σω πα μαν να κα νε πα λ'υ πο ο ο μο νη

α α α α αχ Α να το λη η γη της Ι ω

νι ας γη Ελ λη νι κη η η η (Ἐπανάληψη)

θαρ θουν πα λι στους αι ω νες τ'Α λε ξαν δρου

Μα κε δο νε ε ε (ς) (Ἐπανάληψη) ε ες

σω πα μαν να κα νε πα λ'υ πο ο ο μο νη

Γεράσιμος 1993.

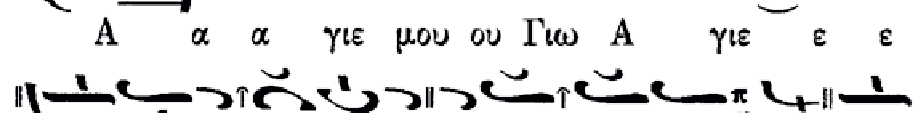
Το πιο γνωστό και περισσότερο πολυτραγουδισμένο ψαλτοτράγουδο
του Γεράσιμου Πρεβεζάνου.

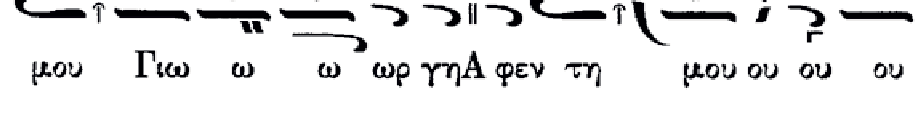
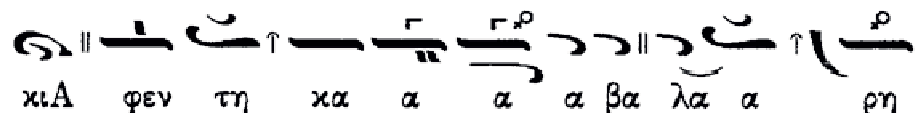
Ἄγιε μου Γιώργη ἀφέντη μου

Ἦχος $\frac{4}{4}$ Πα

Ρούμελης

Ρυθμὸς ἐπτάσημος.

||
 Α α α γιε μου ου Γιω Α γιε ε ε
 ||
 μου ου ου Γιω ρ γη Α α φεν τη μου ου Α γιε

 μου Γιω ω ω ω ρ γη Α φεν τη μου ου ου ου

 κι Α φεν τη κα α α α βα λα α ρη

 η η η κι Α φεν τη κα α α α α βα λα

 ρη

Ἄγιε μου Γιώ- Ἄγιε μου Γιώργη Ἀφέντη μου·
 Ἄγιε μου Γιώργη Ἀφέντη μου κι Ἀφέντη καβαλάρη
 κι Ἀφέντη καβαλάρη.
 Ἀρματωμέ- ἀρματωμένος με σπαθί·
 ἀρματωμένος με σπαθί καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι
 καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι.

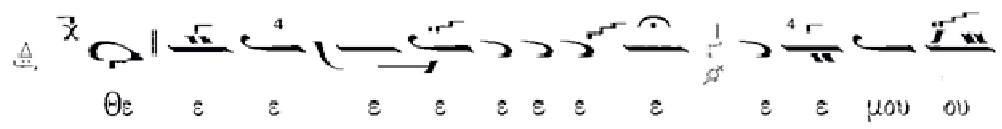
Από το βιβλίο του Κων. Μάρκου
 Θεωρία και Πράξη της Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής,
 τομ. Α', Παιανία 2010.

«Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΟΥ ΨΑΛΤΗ»

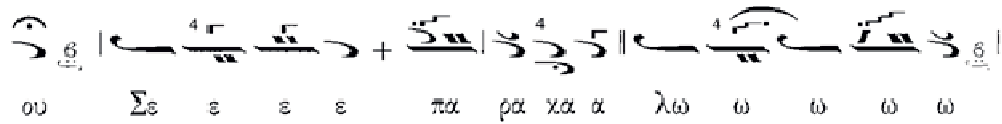
Ἦχος Δευτέρος

Ρυθμός 2σημος-4σημος - Χρόνος κατὰ τὴς ἐνδείξεις.

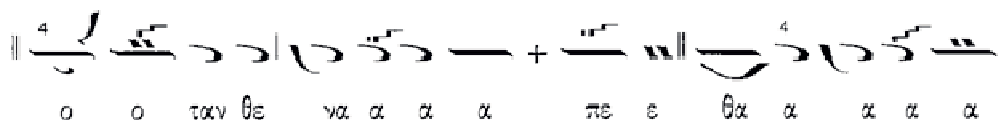
Στίχοι - Μουσικὴ : Βασίλειος Κατσιφῆς

Θε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε μου ου

ου Σε ε ε ε πα ρα χα α λω ω ω ω ω

ο ο ταν θε να α α α πε ε θα α α α α

α α νω α ας ξα να γι ι ι νω φα αλ

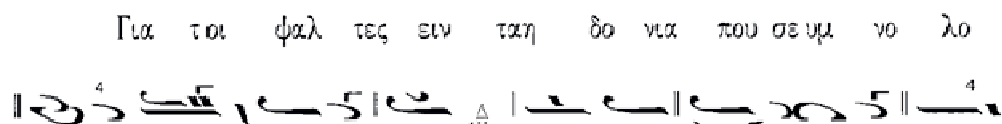
τη η η η σου στον χο ο οσ μο το ο ον ε

πα α α α νω

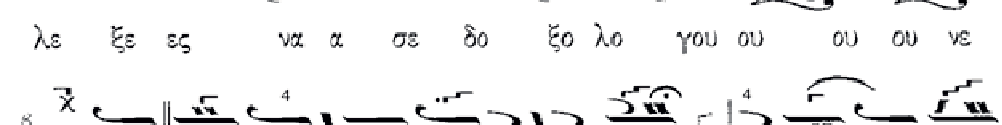
Για τ οι φαλ τες ει ν τα η δο νια που σε υμ νο λο

γου ου ου ου ου νε απ τη γη του ους δια

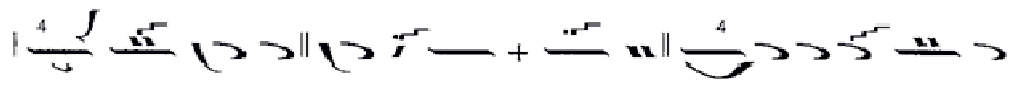
λε ξε ες να α σε δο ξο λο γου ου ου ου νε

Και με ε ε ε ε ε ε σα α α α

 α στο ο ο ον πα ρα δει ει σο ο ο ο ο

 Στη η σι γα λια α τη η θει ει ει ει ει ει

 ει α με ε πα τρι α α αρ χες θα α στη

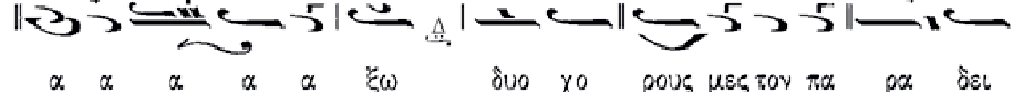
 η η η να ου ρα α α α νια α λει τουρ γε

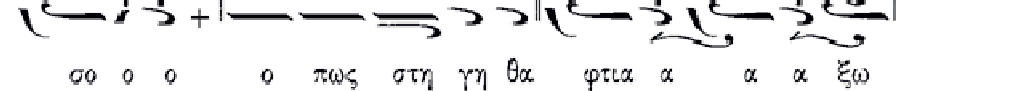
 ι ι ι α

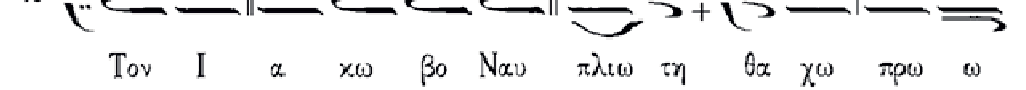
 Τους λαμ πρους απ το σι να φι θα συ να α

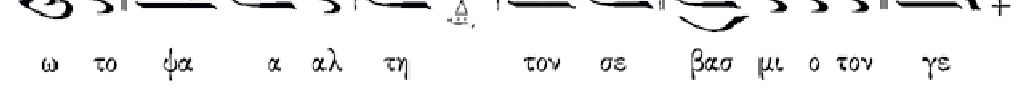
 α α α α α ξω δυο χο ρους μες τον πα ρα δει

 σο ο ο ο πως στη γη θα φτια α α α ξω

 Τον Ι α κω βο Ναυ πλιω τη θα χω πρω ω

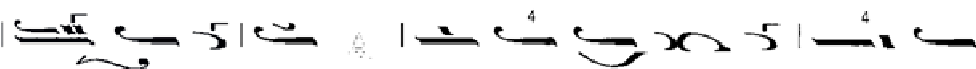

 ω το φα α αλ τη τον σε βασ μι ο τον γε

 τον γε ε ρο Παν τα κα νο να α α αρ χη

 Καμ πα νι δη και Μου τα ογ λου και το ον Πετ

 τρι ι ι δη θα βα ζα να α βοη θα

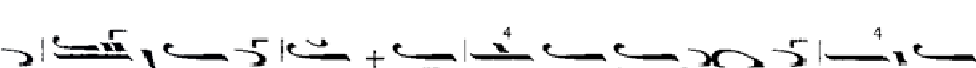

 γα αν τον γε ρο στο στα σι ι ι ι δη

 Στο ζερ βι το α να λο ι Πριγ γο και αι Δου κα

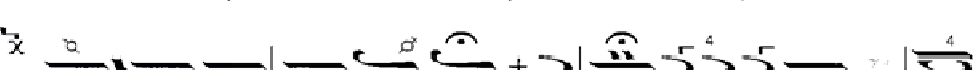

 α α κη και τον με λι ι στα λαχ το ο ο

 το ον Κα να κα α α α κη

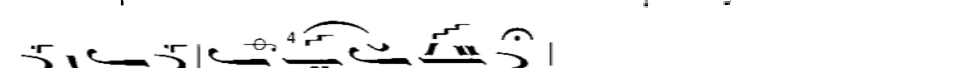

 Διπ λα θα ναι ο γε ρο Συ υρ κας ο Μη τρος κιο

 Βιγ γα α α κης ο Σπυ ρος Πα να α γο που

 λο ος κιο φι λος ο Σωχ κρα α α α της

 Την προ σευ χη μου ου αν α κου γε ε ες ω

 πλα στη και θε ε ε ε ε οι ψαλ τες δεν θα πε

 θαι ναν πο τε ε ε ε ε

Από το βιβλίο του Β. Κατσιφή *Ψαλτοτραγουδα*.

Βραχυγραφίες

ΘΗΕ: Θρησκευτική Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, εκδ. Αθ. Μαρτίνο, τόμοι 12, Αθήναι 1962-1968.

B.M: Βυζαντινή Μουσική

(σμγρφ): σημειογραφία - Το τραγούδι υπάρχει σε βυζαντινή σημειογραφία σε ηλεκτρονική μορφή στο dvd.

Βιβλιογραφία

Baud-Bovy Samuel, *Δοκίμιο για το δημοτικό τραγούδι*, Αθήνα 1984.

Fauriel, Kl., *Δημοτικά τραγούδια της συγχρόνου Ελλάδος*, Εισαγωγή Νίκου Α. Βέη, της Ακαδημίας Αθηνών, Μεταφραστής Απ. Δ. Χατζηγεμμανουήλ φιλόλογος, (Εισαγωγικός λόγος), Εκδ. Χ. Τεγκόπουλος-Ν. Νίκας, [Αθήνα χ.χρ]

Karl Nef, *Ιστορία της Μουσικής*, Ακαδημία Αθηνών, «Ν. ΒΟΤΣΗΣ», Αθήνα 1985

West M. L., *Αρχαία Ελληνική Μουσική*, Παπαδήμας, Αθήνα 1999.

Αναστασίου Γρηγ., *Τα κρατήματα στην ψαλτική τέχνη*, IBM – Μελέται 12, Αθήνα 2005.

Αποστολόπουλου Θωμά, *Ο Απόστολος Κώνστας ο Χίος και η συμβολή του στη θεωρία της μουσικής τέχνης*, IBM – Μελέται 4, Αθήνα 2005.

Αποστολόπουλου Θωμά, *Ήχοι και ανατολικά τροπικά συστήματα*.

Αποστολόπουλου Θωμά, Σημειώσεις για το μάθημα «Ψαλτική και Ελληνική Δημοτική Μουσική», Αθήνα 2011.

Αποστολόπουλου Θωμά, Σημειώσεις για το μάθημα *Κοσμικό ρεπερτόριο σε παρασημαντική*, ΕΚΠΑ τμήμα μουσικών σπουδών, Αθήνα 2011-2012.

Γεωργούλης Κ. Δ., λ. Μουσική ΘΗΕ 9 (1966).

Γιανναρά Χρ., *Η νεοελληνική ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη Αθήνα 1978.

Δραγούμη Φ. Μ., «Η μελέτη της βυζαντινής μουσικής σήμερα», *Σύναξη*, τεύχ. 20, (1986).

Καλαϊτζίδης Κυριάκος Λ, *Κοσμική μεταβυζαντινή μουσική στη χειρόγραφη παράδοση της Ψαλτικής Τέχνης, ιε΄- ιθ΄αι*. (Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή στο ΤΜΣ Αθηνών, Αθήνα 2011)

Κατσιφή Βασιλείου, *Ψαλτοτράγουδα*, εκδ. Θεοδωρακόπουλου, Αθήνα 2007.

Καψωμένου Ερατοσθένη Γ., *Δημοτικό τραγούδι: μία διαφορετική προσέγγιση*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1990.

Μητσάκη Καρ., *Βυζαντινή Υμνογραφία τ. Α΄, από την ΚΔ ως την εικονομαχία*, εκδ. ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1971.

Μπαζιάνας Νίκος, *Για τη λαϊκή μουσική μας παράδοση μικρά μελετήματα*, Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

Οι δύο όψεις της Ελληνικής μουσικής κληρονομιάς, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής λαογραφίας αρ.18, Αθήνα 2003.

Παναγιωτοπούλου Άννας, «Η νεοελληνική μουσικοχορευτική παράδοση της Στερεάς Ελλάδας (Ρούμελης)». «Διαφοροποιήσεις κατά τον 20^ο αι.», «Τετράμηνα», Άμφισσα, τευχ.59-61 (1997-8).

Περιστέρη Σπυρίδωνος, *Δημοτικά τραγούδια Ηπείρου και Μωριά*, εκδ. Τέρτιος Κατερίνη 1994.

Πολίτη Αλέξη, *Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984

Πολίτη Ν.Γ., *Το δημοτικό άσμα περί του νεκρού αδερφού*, εκδ. Αφοι Περρή, Αθήναι 1885.

Σιγάλα Αντωνίου, *Συλλογή Εθνικών Ασμάτων[...]*, Εν Αθήναις 1880.

Στάθη Γρ. Θ, *Οι αναβαθμοί και τα μαθήματα της Βυζαντινής μελοποιΐας*, εκδ.ΙΒΜ, Μελέται 3, Αθήναι 1979 (1998).

Στάθη Γρ., *Τριθέκτη ήτοι Ακολουθία του Βυζαντινού Κοσμικού Τυπικού της ΜΕ Αγίας Σοφίας και το Κοντάκιον των Χριστουγέννων του Ρωμανού του Μελωδού*, Αθήνα 2000.

Στάθη Γρηγ., *Ερωταποκρίσεις και ακριβολογήματα της Ψαλτικής Τέχνης*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Αθήνα 2015, σ.191.

Στάθη Γρηγορίου, *Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία εν τη βυζαντινή μελοποιΐα*, (ΙΒΜ – Μελέται 1), Αθήναι 1977.

Τιμή προς τον διδάσκαλον, έκφραση αγάπης στο πρόσωπο του καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη, Αθήναι 2001.

Χαλδαιάκη Αχλλέως Γ. *Ο Πολυέλεος στην Βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιΐα*, ΙΒΜ – Μελέται 5, Αθήναι 2003.

Ψάχου Κ Α, *Δημώδη άσματα Κρήτης*, εν Αθήναις 1930.

Ψάχου Κ Α, *Δημώδη άσματα Γορτυνίας*, εν Αθήναις 1923.

Σελίδες από το διαδίκτυο που χρησιμοποιήθηκαν

- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=16284>
- <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm>
- http://users.uoa.gr/~nektar/arts/music/filippos_oikonomou_external_music_and_psalto_tragouda.htm
- <https://www.youtube.com>
- <https://youtu.be/MOnuVRstA6w>
- <https://youtu.be/Qmq3yGj7ZlQ>
- <http://vocalmusic.gr/dimodiAsmata.htm>
- <https://youtu.be/Pel5RNRwNyc>
- <https://youtu.be/Yf1vGG6jiyM>
- <https://youtu.be/FWOGzAffKSs>
- https://youtu.be/yUMOlgrYQ_8
- <https://youtu.be/KgcMG4j4iq0>
- <https://youtu.be/bxAehP7T5LI>
- <https://youtu.be/YKbPXEB0AG0>
- <https://youtu.be/3yAw0PkHFTs>
- <https://youtu.be/z8iyyuq9BKM>
- <https://youtu.be/YPtAm6yNxIA>

- <https://youtu.be/bYUVg-r6qxl>
- <https://youtu.be/juhMcj6Ol48>
- <https://youtu.be/mbV29qDBXHA>
- <https://youtu.be/94To6OANKHc>
- https://youtu.be/YVbvCB_JG8o
- <https://youtu.be/dt9d2uf8x7c>
- <https://youtu.be/qG2BH9DHbP0?list=PL220DA1CBC56C814C>
- <https://youtu.be/GgjM6460SIs?list=PL220DA1CBC56C814C>
- <https://youtu.be/Z-NXLk9lo8k?list=PL220DA1CBC56C814C>
- <https://youtu.be/lApid1o74SM?list=PL220DA1CBC56C814C>
- <https://youtu.be/Wg-WteWUNOE?list=PL220DA1CBC56C814C>
- <https://youtu.be/pQz4hjgVG4c>
- http://www.ieropsaltis.com/afier_mar05.htm
- <https://agioskosmasoaitolos.wordpress.com/2016/05/26>
- <http://www.ieropsaltis.com/psaltotragouda.htm>
- http://www.ieropsaltis.com/choir_AgMinasKal.htm
- <https://el.wikipedia.org/wiki/>
- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=24673>
- http://www.parakato.gr/2013/05/video_26.html
- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=24673>
- <http://www.tralala.gr/hlias-klonaridhs>
- http://www.mpasis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2&lang=el
- <http://mpasis.gr/index.php/2013-05-10-15-38-58>
- ¹<https://www.sansimera.gr/biographies/189>
- http://www.ieropsaltis.com/psalt_Spanos.htm
- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=24673>
- http://www.mousikhpyxida.gr/2015/02/blog-post_5.html
- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=16284>
- http://www.ieropsaltis.com/psalt_ketsetzis.htm
- <http://analogion.com/forum/archive/index.php?t-11679.html>
- http://www.vocalmusic.gr/trad_EThrakChor.htm
- http://www.musical.gr/cddetails.php?gui_language=1&CD_code=624-2
- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=22280>
- <http://analogion.com/forum/showthread.php?t=2901>
- <http://analogion.com/forum/archive/index.php?f-175.html>
- <https://youtu.be/eQBZ4IYfZSk>
- https://youtu.be/YP6iQlg_09U
- <https://youtu.be/8o8ICj2r4kl>
- <https://youtu.be/SrX8gxBHTWQ> ανακτήθηκε την 26/1/2017
- <https://youtu.be/4geGjZzQH94>
- <https://youtu.be/eQBZ4IYfZSk>
- <https://youtu.be/WcPgqARj000>
- <http://prigipessa.gr/?p=68>
- <http://www.ishow.gr/personBio.asp?guid=C9835BE7-6C89-4E91-89F6-F1E8E50692E5>
- http://petrosnikitas.gr/index.php?option=com_kunena&view=topic&catid=22&id=14&Itemid=176
- https://youtu.be/JgzFGj7kc_0
- <https://youtu.be/HbvslMVi254>
- <https://youtu.be/2yW39rHxW2c>
- https://youtu.be/okOrd5_Rno
- <https://youtu.be/Opinxfiy3-E>
- <https://youtu.be/KUUokKTHXFY>

- <http://www.papaemmanouil.gr>
- https://youtu.be/JAh_WdCf9Qc
- https://youtu.be/_z8cY4wJ4N0
- <https://youtu.be/TwOjspSaJwQ>
- <https://youtu.be/-wspEWTZ9Y0>
- <http://www.dramini.gr>
- <https://youtu.be/u1inU-ZVg>
- https://youtu.be/JAh_WdCf9Qc
- https://youtu.be/_z8cY4wJ4N0
- <https://youtu.be/TwOjspSaJwQ>
- <https://youtu.be/-wspEWTZ9Y0>
- www.houpas.net/songs/katsifisPsaltotragouda.doc
- <http://www.ecclesia.gr/multimedia/audioindex/chanters/karas.html>